

Göteborgs Universitet
Institutionen för historiska studier
Mastersarbete 60 hp
Handledare: Carl Holmberg

”Drivfjädrarna voro inte alltid desamma”

*- de svenska frivilligas motiv för att delta i det
finska inbördeskriget 1918.*

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och Frågeställningar	6
1.2 Material och metod	8
1.3 Begrepp och avgränsningar	10
1.4 Tidigare forskning	12
1.5 Teori	17
1.51 Historiska berättelser	17
1.52 Historiebruk	22
1.53 Kollektiva minnen	25
1.6 Disposition	29
2. Bakgrund	31
2.1 Det finska inbördeskrigets utbrott och förlopp	31
2.2 De svenska frivilliga i inbördeskriget	38
3. Motiven för att delta i det finska inbördeskriget	44
3.1 <i>”För det är alldeles omöjlig att få något arbete her i sverige”</i> – ansökningar och brev till Finlands Vänner under senvintern och våren 1918	44
3.2 Andra tidiga källor (1918-1920)	57
3.21 Skapandet av ett kollektivt minne av motiven	57
3.22 Yttre påverkan	58
3.23 <i>”Striden mot kulturens samt följdaktligen även, enligt min mening, Sveriges fiender”</i> - tidiga tryckta källor	65
3.24 <i>”Fägersten, Ljungström, Stjerngranat och Klint m. fl. hade redan givit sig i väg, vilket även starkt inverkade på mig”</i> - tidiga otryckta källor	70
3.25 Den militära gemenskapen	74
3.26 Skillnader mellan tryckta och otryckta källor	77
3.3 <i>”För svensk frihet och för västerländsk kultur”</i> – senare källor	79

3.4” <i>Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor</i> ” (“en hämnare skall uppstå ur mitt stoft”) – närstående avlidna personers motiv	95
3.5” <i>Kejsarn, turken eller satan, bara han betalar bra</i> ” – andra frivilligas motiv	106
3.6 Det kollektiva minnet av motiven	116
3.7 Den svenska kollektiva identiteten under 1900-talet	118
4. Sammanfattning och Diskussion	126
5. Källor och Litteratur	131

1. Inledning

Det är ganska allmänt känt att en del svenska medborgare åkte iväg till det spanska inbördeskriget 1936-39, och det är ännu mer välkänt att svenskar deltog som frivilliga på den finska sidan under det andra världskriget, framför allt 1940 under vinterkriget. Att ett betydande antal svenskar också deltog i det finska inbördeskriget 1918 är dock mindre bekant. Det kan författaren till detta arbete själv konstatera då de flesta människor efter att ha fått höra att undersökningen handlar om svenskar i det finska inbördeskriget ändå framhärdar i att tala om ”arbetet om det finska vinterkriget”. Det är helt enkelt detta krig som har etsat sig fast i det svenska medvetandet.

Det har också uppförts monument i modern tid över frivilliga svenskar. 1977 invigdes ”La Mano” till minne av de spanienfrivilliga, och 1986 invigdes ett Finlandsmonument som hade föregåtts av att ”kommittén för Finlandsparken” genom monumentet ville ”manifestera den folkliga samhörigheten mellan Finland och Sverige och ihågkomma stupade svenska frivilliga i de två senaste finska krigen”.¹ Krigen som det syftades på var vinterkriget och fortsättningskriget. De frivilliga från det finska inbördeskriget utelämnades.

Den vetenskapliga forskningen kring de svenska frivilliga i inbördeskriget är också mager jämfört med forskningen om svenskar i spanska inbördeskriget eller vinter- och fortsättningskriget. När svenskarna i inbördeskriget nämns så är det inte sällan i kortfattade och ganska generaliserande ordalag. Detta trots att, som militärhistorikern Lars Ericsson skriver, ”den svenska insatsen i Finland år 1918 är den relativt sett mest avgörande frivilliginsatsen av svenskar som har engagerats i direkta strider under 1800- och 1900-talen”.² Svenskarnas betydelse för krigsutvecklingen var alltså större under inbördeskriget än under de två

¹ Förbundet svenska finlandsfrivilliga: Handlingar rörande Finlandsparken, hemställan 1982-12-03. Krigsarkivet, Stockholm.

² Ericson, Lars: *Svenska frivilliga. Militära uppdrag i utlandet under 1800- och 1900-talen* (1996), s 75.

andra finska kriget och under det spanska inbördeskriget. De deltog i fler avgörande krigsinsatser och de hade mer inflytelserika positioner högt uppe i den militära hierarkin. Att denna del av det förflutna till stor del har förbigåtts av svenska historiker under en så lång tid är märkligt.

I denna uppsats kommer jag att titta närmare på vilka de svenska frivilliga i det finska inbördeskriget var, och framför allt – varför åkte de till Finland för att strida? För att kunna närma mig en förståelse av deras motiv så har jag använt mig av teoretiska begrepp som berättelser, historiebruk och kollektiva minnen. Min förhoppning är dels att kunna bidra till en ökad kunskap om de svenska frivilliga i inbördeskrigets Finland, och dels att kunna kasta en del ljus över hur berättelser gällande motiv kan växa fram genom processer som har att göra med bland annat kollektiva identiteter och minnen. I dessa dagar när unga svenska män återigen reser iväg till krigszoner – framför allt för att strida för den islamiska staten – så tror jag också att det är viktigt att nyansera och komplicera resonemang och förklaringar gällande drivkrafter. Huvudfrågorna som ställs i detta arbete är desamma som vi kan höra ställas i olika medier idag: Varför åker de? Vad är det som driver dem?

Mitt eget intresse för det finska inbördeskriget och det svenska deltagandet väcktes då jag fick reda på att min morfar Lennart Zielfelt, som var med i kriget, hade lämnat anteckningar efter sig. Han var 22 år när han bestämde sig för att resa till Finland på grund av att, som han skriver ”Sverige genom sin regering nekat Finland sin hjälp”. Huruvida denna motivering är typisk för de svenska frivilliga i allmänhet återstår att se i undersökningen.

1.1 Syfte och frågeställningar

Den finske historikern Kaj Höglund frågar i *Blod på drivan- händelserna 1917-1918 ur ett österbottniskt perspektiv*: ”Vilka var de frivilliga från Sverige? Vilket eller vad för slags krig tyckte de själva att de deltog i?”. Han menar att ryssarnas och tyskarnas del i inbördeskriget har utforskats, men att kunskapen om de svenska frivilliga är sämre. ”De faktorer som inverkade på tillkomsten av ett truppförband bestående av enbart rikssvenskar, dessas motivation och insatser samt överbefälhavaren Mannerheims roll i försöken att få hjälp åt den vita armén från vårt västra grannland är sådant som kräver mera belysning”, hävdar han.³ Höglunds eget arbete kretsar sedan kring dessa frågor och det blir ett viktigt (men kortfattat) bidrag till forskningen om de svenska frivilliga under inbördeskriget.

Det här arbetet uppstår också, åtminstone delvis, ur en förundran över att forskningen kring området är så pass mager. Vad beträffar Höglunds frågor så lämnas Mannerheims roll utanför detta arbete och tillkomsten av den Svenska Brigaden berörs endast översiktligt. De frivilliga och deras motivation kommer däremot att vara det centrala temat i undersökningen.

Syftet med denna uppsats är alltså att undersöka vad det var som gjorde att ett betydande antal svenska medborgare bestämde sig för att delta i det finska inbördeskriget på den vita sidan. Var det framför allt politiska orsaker, eller fanns det andra faktorer som var lika viktiga, eller kanske rentav ännu viktigare? Problemställningen behandlas utifrån hur de frivilliga skrev om både sig själva och andra frivilliga, och också utifrån hur närstående personer resonerade kring drivkrafterna. Det finns alltså en slagsida i arbetet mot att motiven oftast är positivt laddade. Frågan: ”*Vilka motiv hade de svenska frivilliga för att delta i det finska inbördeskriget?*” kan därmed egentligen formuleras mer korrekt:

³ Koskimies-Envall, Marianne (red.): *Blod på drivan- händelserna 1917-1918 ur ett österbottniskt perspektiv* (1999), s 79.

”Hur formulerade sig de frivilliga svenskarna, och till dem närstående personer, gällande motiven för att delta i det finska inbördeskriget?”. Röster från andra håll utelämnas i undersökningen, och därmed försvinner exempelvis de som var kritiska till svenskarnas deltagande. Detta på grund av framför allt två orsaker. För det första så finns det inte ett sammanhängande material när det gäller kritiska röster på samma sätt och undersökningen hade därför antagligen blivit fragmentarisk och missvisande. För det andra så är det inte en objektiv sanning gällande svenskarnas motiv som är målet med undersökningen, och inte heller att låta alla sidor få komma till tals. Att erkänna detta kan snarare göra större rättvisa åt alla de kritiska röster och perspektiv som faktiskt fanns (och finns).

Den huvudsakliga frågeställningen har att göra med hur de frivilliga svenskarna, och till dem närstående personer, formulerade sig gällande motiven för att delta i det finska inbördeskriget. För att problematisera kring drivkrafterna, och sätta in dem i ett sammanhang, så kommer materialet också att belysas utifrån några frågeställningar som har sin grund i historisk teori och begreppsbyggnad.

- Vilka *berättelser* växte fram gällande drivkrafter? Finns det olika, eller rentav motstridiga, *berättelser*? Varierar *berättelserna* beroende på vilka sorters källor det rör sig om?
- *Användes* det förflutna på något sätt för att motivera deltagandet i kriget? I så fall: På vilket/vilka sätt? (”Det förflutna” syftar här på någon form av kollektivt förflutet. Det kan t ex vara nationellt, eller knutet till den egna släkten.)
- Hur gick det till när ett *kollektivt minne* av motiven skapades? Och vad hände med detta minne?

Ett övergripande mål med det här arbetet är att försöka visa på komplexiteten gällande människors drivkrafter och berättandet om dem. Genom att anta flera olika perspektiv så finns det en strävan efter en mångfacetterad bild, vilket förhoppningsvis i förlängningen kan motverka att förenklingar produceras och reproduceras. Kan vi se komplexiteten gällande drivkrafter i samband med *ett* historiskt skeende så bör vi kunna förstå att detta också är relevant i andra sammanhang, både historiska och nutida (även att alla situationer förstås har sina speciella särdrag).

1.2 Material och metod

Materialet för denna undersökning består av texter skrivna av de frivilliga svenskarna själva eller närstående personer (släktingar, vänner, eller personer som följer svenskarna under kriget). Det är främst böcker, brev, ansökningar och anteckningar, men det kan också vara skildringar i minnesskrifter eller föreningsböcker. Det mesta av det otryckta materialet har funnits tillgängligt på Krigsarkivet i Stockholm. Det tryckta materialet har funnits på ett flertal olika bibliotek.

En del av detta material har tillkommit redan *innan* inbördeskriget. De flesta texter har dock skrivits under mellankrigstiden, och några så sent som efter det andra världskriget. Det är alltså viktigt att komma ihåg att majoriteten skriver om sina (och ibland andras) motiv *efter* det att de har varit utsatta för betydande påverkan. Denna problematik är dock inte ett hinder utan snarare en av de viktigaste näringskällorna för diskussionen i denna undersökning.

I arbetet görs det emellanåt en uppdelning mellan tryckta och otryckta källor. När det gäller skillnaderna mellan de två kategorierna så har bl. a de otryckta källorna generellt sett en högre grad av trovärdighet. För att citera John Tosh:

”de källor som har störst vikt i historikernas hierarki är de som uppstår direkt ur det dagliga livet eller sociala umgänget och lämnar tolkningsuppgiften öppen. [...] för historiker finns inget substitut för det direkta, dagliga materialet i form av brev, dagböcker och memoranda. Detta är historiens verkliga ”dokument”. Historikern vill vara så nära observatörer som möjligt av de aktuella händelserna och inte överlämna sig i händerna på en berättare.”⁴

När det gäller de tryckta källorna så är författarens syfte ”inte så mycket att ge en objektiv redogörelse som att i efterhand rättfärdiga sina handlingar och lägga fram försvarsmaterial inför historiens domstol”, enligt Tosh, och han kallar självbiografiska texter för ”inexakta och selektiva intill förvrängningens gräns”.⁵ Däremot påpekar han att självbiografiska texter kan vara mycket avslöjande när det gäller *värderingar* och *mentalitet*, och i detta arbete så används de tryckta källorna bland annat för att undersöka just detta.

Det kommer också att göras en uppdelning mellan *egna motiv* och *andras motiv*. Detta för att kunna se ifall formuleringarna och berättelserna varierar beroende på ifall resonemangen gäller den egna personen eller ifall de gäller andra frivilliga. En inte alltför vågad tes är att det finns en tendens ett försköna egna drivkrafter, medan andras drivkrafter kan beskrivas mer sakligt, eller till och med negativt. Det finns dock gråzoner i denna uppdelning eftersom de frivilliga ibland i samma resonemang talar om både sig själv och andra, och ibland också om sig själv och ”en del” andra. Trots dessa gråzoner så finns det ändå en poäng med att göra klassificeringen eftersom de flesta av formuleringarna och berättelserna på ett tydligt sätt faller innanför ramarna för någon av kategorierna.

Många av de texter som finns att tillgå är skrivna av personer antingen från den militära ledningen eller från någon annan slags elit (kulturell, ekonomisk, etc.). Framför allt så gäller detta de tryckta källorna, men även i viss mån de otryckta. Det här är givetvis en problematik som gäller studiet av många

⁴ Tosh, John: *Historisk teori och metod* (2011), s 110.

⁵ Tosh (2011), s 110.

historiska situationer, men det är ändå viktigt att ha det i åtanke. Problematiken handlar bland annat om i vilken utsträckning man ens kan tala om ”de svenska frivilliga” som ett kollektiv.

Flera olika metoder har använts för att försöka besvara frågeställningarna. Vilka formuleringar gällande motiv förekommer oftast? Vilka är mer ovanliga? Detta är frågor där huvudsakligen en kvantitativ metod har tillämpats. När sedan jämförelser görs och olika sammanhang och källtyper blandas in så används även komparativa och kvalitativa metoder. Undersökningen har växt fram genom ett hermeneutiskt tillvägagångssätt där jag har försökt att tolka materialet efter bästa förmåga. Genom att återvända till texterna upprepade gånger, och genom att tillämpa de teoretiska utgångspunkterna och begreppen, så har förhoppningsvis förståelsen för olika relevanta aspekter kunnat fördjupas.

Det förekommer på sina ställen mycket citat i arbetet. Detta bland annat för att ordvalen och formuleringarna är av så stor vikt för undersökningen, och det är därför relevant att visa vad analysen bygger på. Det finns också en poäng i att skapa förutsättningar för en slags intersubjektiv bedömning av de analyser och tolkningar som görs.

1.3 Begrepp och avgränsningar

”Motiv” kan definieras som ”bevekelsegrund, drivkraft bakom en handling” eller som ”anledning, skäl”, och det är på detta sätt som begreppet används i denna undersökning.⁶ ”Drivkraft” förekommer emellanåt som omväxling till ”motiv”, men de båda begreppen används synonymt.

Gällande begreppet ”inbördeskrig” så är detta inte oproblematiskt. Nils-Erik Willstrand skriver till exempel att ”frihetskrig, inbördeskrig, medborgarkrig, det röda upproret, klasskriget är namn på kriget som varit eller är i användning”, och att ”den benämning som den som talar eller skriver om kriget väljer speglar

⁶ Psykologilexikon (utarb. av Henry Egidius) (2005), s 451.

hans värderingar”.⁷ Han menar att alla dessa benämningar på något sätt belyser betydelsefulla sidor av kriget, men att ingen kan omfamna hela krigets problematik. De benämningar som oftast nämns är ”inbördeskrig” och ”frihetskrig”, och Willstrand menar att ”kriget var en ogenomträngligt komplicerad och tät sammanflätning av både frihets- och inbördeskrig”, det vill säga att ”det var samtidigt, genomgående och oupplösligt både det ena och det andra”.⁸ I detta arbete har jag dock valt att konsekvent använda begreppet ”inbördeskrig”, bland annat eftersom det här i Sverige är den utan konkurrens mest använda termen. Trots all utomstående inblandning så känns det också som att begreppet ”inbördeskrig” kommer närmare verkligheten än det mer värdeladdade begreppet ”frihetskrig”.

Som redan har framgått så handlar detta arbete om svenska frivilliga på den *vita* sidan. Det fanns säkert också svenskar på den röda sidan, men de var avsevärt färre, och de har lämnat betydligt mindre spår efter sig. Därmed inte sagt att deras upplevelser skulle vara mindre intressanta.

Slutligen vill jag beklaga att den som är intresserad av vad som *hände* med de frivilliga svenskarna under inbördeskriget inte kommer att tillfredställas av detta arbete. Min ambition var från början att undersöka också detta – och kanske också undersöka ifall det fanns tecken på att de ursprungliga motiven (i den mån det går att tala om sådana) ifrågasattes. Här hade arbetet exempelvis kunnat föras in mer ingående på svenskarnas möten med motståndarna. Vilka var det kriget stod emot? Och rubbades någon gång övertygelsen om att man stod på den ”rätta sidan”? Dessa frågor är intressanta inte minst eftersom det finska inbördeskriget allmänt anses som ett av de grymmaste krigen i Nordens historia. Hur reagerade svenskarna inför de grymheter som de mötte? I vilken utsträckning deltog de själva i terrorn? Tidigare forskning och litteratur har ofta

⁷ Koskimies-Envall (red.) (1999), s 9.

⁸ Koskimies-Envall (red.) (1999), s 9.

varit vag, ibland till och med direkt undvikande, i behandlingen av dessa frågor. Mitt arbete kom relativt långt innan jag insåg att det var ogörligt i en uppsats på denna nivå – omfånget blev helt enkelt för stort. Min förhoppning är dock att i något annat sammanhang kunna fortsätta det arbetet.

1.4 Tidigare forskning

Det finska inbördeskriget har genom åren varit föremål för forskning utifrån många olika perspektiv. Forskningen har inte sällan präglats av ideologiska preferenser, och av den tidsanda som rådde i samhället under den aktuella tiden. Eftersom inbördeskriget var så pass blodigt, och lämnade så mycket bitterhet och hat efter sig, så har det påverkat forskningen kring händelserna ända in i våra dagar.

”Den segrande sidan skriver historien”, brukar det heta, och när det gäller den närmaste tiden efter inbördeskriget så är det definitivt en passande beskrivning. Åtminstone när det gäller den officiella historieskrivningen i Finland och Norden. Efter de vitas seger så visades de rödas brott fram och bestraffades, medan de vita framställdes som hjältar och befriare. Allt eftersom tiden gick så komplicerades bilden, men så sent som på 1990-talet så kunde en av de främsta auktoriteterna på området, Heikki Ylikangas, skriva att ”villkoret för att traumat skall försvinna har fortfarande inte uppfyllts i Finland”.⁹ Han syftade på de våldshandlingar och brott som den vita sidan gjorde sig skyldiga till under och efter kriget. Förlorarnas brott hade visats fram och bestraffats, men motsvarande hade inte skett, åtminstone inte fullt ut, när det gällde segrarna. Gällande den finska forskningen så är Ylikangas en av de viktigaste gestalterna. I *Vägen till Tammerfors* så studerar han hur inbördeskriget påverkade den vanliga befolkningen i de krigsdrabbade områdena. Boken, som ger en mycket utförlig

⁹ Ylikangas, Heikki: *Vägen till Tammerfors. Striden mellan röda och vita i finska inbördeskriget 1918* (1995), s 486.

och mångfacetterad bild av kriget, följdes av en infekterad debatt i Finland som höll i sig under flera år, och som fortsätter att blossa upp med jämna mellanrum. (För den som är intresserad av finsk forskning och debatt om inbördeskriget så rekommenderas Bjarne Stenquists *Den vita segerns svarta skugga. Finland och inbördeskriget 1918*.¹⁰)

En föregångare till Ylikangas som huvudsakligen inriktade sig på terrorn under inbördeskriget är Jaako Paavolainen. I *Röd och vit terror* presenterar han fakta och statistik kring händelser och platser under och efter stridigheterna.¹¹ Det bör dock sägas att varken Ylikangas eller Paavolainen behandlar de svenska frivilliga speciellt utförligt. Därför har deras arbeten främst använts som bakgrundsmaterial i denna undersökning. Inte heller Sirkka Ahonen behandlar de svenska frivilliga specifikt, men hennes *Coming to Terms with a Dark Past* kretsar bland annat kring hur den vita sidan har tillskrivit skuld till den röda sidan, och en offerroll åt sig själva (hon visar även omvänt hur den röda sidan har gjort samma sak, fast på ett annat sätt).¹² Hos Ahonen har det sociala minnet en central roll, vilket är intressant för frågeställningarna i mitt arbete. Hon konstaterar för övrigt, i linje med Ylikangas, att ”in Finland, up to today Reds and Whites differ from each other in regard to their social memory”.¹³

Aapo Roselius ger mer plats åt svenskarna i *I bödlarnas fotspår*.¹⁴ Huvudsyftet med hans arbete är att undersöka vilka som deltog i de avrättningar som ägde rum under och efter kriget. Han kommer in på bakgrunden till det svenska frivilliga deltagandet, och han berör också svenskarnas mentalitet och drivkrafter. Kaj Höglund kommer (som sagt) också in på i motivation i *Blod på drivan – händelserna 1917-1918 ur ett österbottniskt perspektiv*, men då framför

¹⁰ Stenquist Bjarne: *Den vita segerns svarta skugga. Finland och inbördeskriget 1918* (2009). Stenquist ger alltså framför allt en utförlig bild av hur forskningen och debatten har sett ut i Finland fram tills idag. Han visar tydligt att inbördeskriget inte på något sätt är ett avslutat kapitel.

¹¹ Paavolainen, Jaako: *Röd och vit terror. Finlands nationella tragedi och fånglägren 1918* (1986).

¹² Ahonen, Sirkka: *Coming to Terms with a Dark Past* (2012).

¹³ Ahonen (2012), s 16.

¹⁴ Roselius, Aapo: *I bödlarnas fotspår* (2007).

allt gällande de svenskar som ansökte till den Svenska brigaden genom föreningen Finlands Vänner.¹⁵ I min undersökning så är dessa endast en del, och fokus ligger snarare på hur formuleringar och berättelser varierar i *olika* sorters källor, och också över tid.

Två böcker som helt handlar om svenskarna i det finska inbördeskriget är *Vad gjorde du i Finland, far?* av Rainer Andersson¹⁶ och *Till Finlands räddning och Sveriges heder* av Jan Olov Näsman¹⁷. Det som gör den första boken intressant är bland annat den elitistiska och konservativa mentalitet som författaren finner hos många av de svenska frivilliga. En nackdel med skildringen är att den är tendentiös (författaren tar tydligt ställning för den röda sidan), och att den på flera ställen brister i vetenskaplighet (till exempel saknas det källhänvisningar i texten, vilket gör det omöjligt för läsaren att kontrollera uppgifter, citat och sammanhang). Näsman's bok är en mer neutral skildring av den Svenska brigaden. Den förklarar bakgrunden till kriget, och den följer bildandet av brigaden och vad som händer dessa frivilliga fram till krigsslutet och efteråt. Både Andersson och Näsman kommer in på svenskarnas motiv, men Andersson är alltför ensidig i sin inställning. Näsman däremot visar ett brett spektrum av drivkrafter, både negativt och positivt laddade. Det finns dock inte något källkritiskt perspektiv, och inte heller någon teoretisk diskussion utifrån exempelvis kollektiva identiteter eller tidsstämningar. Detta är dock inte något som författaren kan lastas för eftersom motivbilden bara är en liten del av hans skildring.

Förutom dessa böcker så finns det två studier som har tillkommit på uppdrag. Den ena är Magnus Julihns *Svenska frivilliga till det vita Finlands hjälp 1918*¹⁸, som är en enskild utredning för Militärhögskolan, och den andra är Ingvar

¹⁵ Koskimies-Envall, Marianne (red.) (1999).

¹⁶ Andersson, Rainer: *Vad gjorde du i Finland far?* (1999).

¹⁷ Näsman, Jan Olov: *Till Finlands räddning och Sveriges heder* (2012).

¹⁸ Julihn, Magnus: *Svenska frivilliga till det vita Finlands hjälp 1918: Stabsofficerare och Svenska brigaden* (1996).

Flinks *Svenska krigsdöda i Finland 1918*¹⁹, som ingår i ett samnordiskt samarbete om krigsdöda. Båda undersökningarna är gedigna, men ingen av dem fördjupar aspekterna gällande motiv (vilket ju inte heller är syftet bakom studierna).

Det finns också de som har studerat svenska frivilliga i krig mer generellt. Vilka är det som åker iväg på militära uppdrag runt om i världen, och varför? Lars Ericsons *Svenska frivilliga. Militära uppdrag i utlandet under 1800- och 1900-talen* är ett sådant exempel.²⁰ Här tas olika platser och konflikter upp, och de frivilliga i Finland sätts in i ett historiskt sammanhang. Det blir dock, av förklarliga skäl, inte någon djupgående analys av just situationen i Finland. Lars Gyllenhaals och Lennart Westbergs *Svenskar i krig 1914-1945* (2008) är ett annat mer övergripande verk.²¹

En viktig inspirationskälla för detta arbete har Johannes Jensens mastersuppsats *Frivillig soldat från fredens nation* varit.²² Jensen jämför svenska frivilliga i det spanska inbördeskriget 1936-39 med frivilliga i det finska vinter- och fortsättningskriget 1940 och 1941-44, och han låter sitt arbete kretsa kring bl. a. historiebruk och kollektiva minnen – begrepp som är centrala även i min uppsats. Han undersöker framför allt de föreningar som bildades efter kriget – Svenska spanienfrivilligas kamratförening och Förbundet svenska finlandsfrivilliga – och deras funktion i det svenska samhället. Historiebruksperspektivet används för att beskriva vilka berättelser som föreningarna lyfte fram för olika syften i olika tider. Kollektiva, eller sociala, minnen relateras till den historieskrivning som föreningarna var en del av.²³

¹⁹ Westerlund, Lars (red): *Svenska krigsförluster i Finland 1918 i Norden och kriget i Finland och Balticum 1918-1920* (2004).

²⁰ Ericsson, Lars: *Svenska frivilliga. Militära uppdrag i utlandet under 1800- och 1900-talen* (1996).

²¹ Gyllenhaal, Lars & Westberg, Lennart: *Svenskar i krig 1914-1945* (2008).

²² Jensen, Johannes: *Frivillig soldat från fredens nation – en studie av spanienfrivilligas och finlandsfrivilligas historiebruk och minne* (2013).

²³ Jensen använder sig bl. a. av Barbara A. Misztal som även finns med i detta arbete. Han skriver gällande sina teoretiska utgångspunkter att: ”Sociologen Barbara A. Misztal är en av otaliga forskare som har utvecklat Halbwachs teorier. Hon kallar Halbwachs breda begrepp för socialt minne och menar att ett minne blir kollektivt

Framför allt i slutet av denna undersökning, när jag kommer in på minnesproduktion, så är Jensens studie relevant för att sätta in de frivilliga i det finska inbördeskriget i ett större sammanhang.

För den större kontexten har också Ulf Zanders *Fornstora dagar, moderna tider* varit viktig. Han studerar här hur den svenska historien har använts på olika sätt av olika samhällsgrupper under 1900-talet.²⁴ Framför allt hans genomgång av historieteoretiska begrepp samt hans analyser av det tidiga nittonhundratalets historiebruk har varit av intresse. Ingmarie Danielsson Malmros har på ett liknande sätt studerat olika identitetsskapande berättelser i *Det var en gång ett land...berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*. Danielsson Malmros undersökning är relevant för min uppsats även att hon börjar sin redogörelse först 1931.²⁵ Både hennes arbete och Zanders har varit betydelsefulla för en förståelse av förändringsprocesser i den svenska mentaliteten under 1900-talet.

Det finns också annan forskning som på olika sätt berör mentaliteter i olika svenska samhällsgrupper. Hit hör exempelvis Karl N. Alvar Nilssons *Svensk överklass och högerextremism under 1900-talet*.²⁶ Författaren visar bland annat hur Tyskland var ett föregångsland för många svenskar i militära och intellektuella kretsar under början av 1900-talet. Han visar också hur olika högerextrema partier bildades i Sverige under 1920- och 30-talet, och hur många inflytelserika personer i Sverige behöll nära kontakter med Tyskland även efter

först när det sociala minnet på något sätt påverkar en bredare föreställning om det förflutna och förändrar denna. Socialt minne skapas så fort en grupp människor interagerar. Kollektivt minne är det först när det sociala minnet lyfts till en samhällelig nivå, antingen genom att det är baserat på en kollektiv föreställning, eller genom att den förändrar en sådan. Jag har tagit fasta på denna distinktion men har valt att förtydliga terminologin genom att benämna det sociala minnet som det "lilla" minnet eller berättelsen och det hegemoniska, kollektiva, minnet som det "stora".” Jensen refererar i detta stycke till s 50ff i Misztals *Theories of social remembering*, men det är svårt att finns stöd för Jensens läsning av Misztal på dessa sidor. I slutet av sin bok när hon ska förklara termerna så verkar hon snarare använda samma definition för de båda begreppen. Hon skriver: ”**Collective or social, memory**: a group’s representation of its past, both the past that is commonly shared and the past that is collectively commemorated, that enacts and gives substance to that group’s identity, its present conditions and its vision of the future.”

²⁴ Zander, Ulf: *Fornstora dagar, moderna tider* (2001).

²⁵ Danielsson Malmros, Ingmarie: *Det var en gång ett land...berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar* (2012).

²⁶ Nilssons, Karl N. Alvar: *Svensk överklass och högerextremism under 1900-talet* (2000).

att nazisterna övertagit makten. Flera av de frivilliga svenskarna i det finska inbördeskriget återfinns i Nilssons undersökning som har varit användbar för att förstå den kontext som bland annat många av de högre militärerna ingick i.

Även Sverker Oredsson kommer in på den svenska tyskvänligheten i *Stormaktsdrömmar och stridsiver: ett tema i svensk opinionsbildning och politik 1910-1942*.²⁷ Ännu mer kretsar dock hans arbete runt den svenska rysskräcken under denna period. Både högre militärer och intellektuella var delaktiga i att demonisera Ryssland/Sovjetunionen, inte sällan utifrån ett underliggande rasbiologiskt perspektiv. Många förespråkade också en mycket mer aktivistisk svensk utrikespolitik, och Finland var ofta en central del i denna retorik.

1.5 Teori

Det teoretiska ramverket för denna undersökning är uppbyggt runt begreppen berättelser, historiebruk och kollektiva minnen. Dessa begrepp kan användas för att visa på olika aspekter av formuleringarna och resonemangen om motiv – både de frivilliga egnas och andra närstående personers. Det handlar bland annat om hur formuleringar och berättelser fick olika form och innehåll i olika sorters källor, och det handlar också om hur det förflutna i vissa fall kunde användas för att motivera eller legitimera deltagandet i inbördeskriget. Minnen kan ses som byggstenar i skapandet av berättelser, och själva minnesprocessen har en nära koppling till både individuellt och kollektivt identitetsskapande.

1.51 Historiska berättelser

Ett centralt begrepp i detta arbete är *berättelsen*. Detta begrepp har dock definierats och använts på olika sätt i olika sammanhang. Här används det framför allt i enlighet med Jörn Rüsens forskning.

²⁷ Oredsson, Sverker: *Stormaktsdrömmar och stridsiver: ett tema i svensk opinionsbildning och politik 1910-1942* (1993).

Rüsen menar att det inte går att skilja någon slags historisk förmedling från berättandets form. ”Berättandet är ett antropologiskt sett universellt bruk”, skriver han, ”och hela den mångfald av aktualiseringar av det förflutna som kallas ”historia” kan kategoriseras som berättande”.²⁸ Han menar dock inte att berättande *alltid* är historiskt av princip. Det som är speciellt för det *historiska* berättandet är att det som är narrativt förbundet anses verkligen ha hänt i det förgångna.²⁹ I en slags idealform handlar det om att en historia berättas, och att i denna så aktualiseras det förflutna på ett sätt som gör att det går att både förstå dagens situation och samtidigt göra utblickar mot framtiden. Men, som Rüsen påpekar, så existerar sällan detta berättande i ”ren form”, utan det vi möter är oftast ”spillror av berättelser, av historiska anspelningar, minnesfragment och ”narrativa förkortningar””.³⁰ En berättelses inre sammanhang har bland annat att göra med vilka de meningsbärande händelserna är och hur de infogas i helheten, samt den sensmoral som berättelsen kan generera. Dessa faktorer kommer i sin tur att skapa potential bland annat för att legitimera olika identiteter. En historisk berättelses huvudsakliga funktion är just att vara meningsskapande, temporalt och moraliskt orienterande samt legitimerande av identiteter.³¹

Peter Aronsson skriver på ett liknande sätt gällande historiska berättelser att det finns några gemensamma drag.

”Det handlar om att etablera en förhistoria för *oss* och vår nuvarande *belägenhet*, men också om att tala om vilka de skapande, betydelsefulla och därför karaktärsdanande *händelserna* är. Poängen är att tala om vilka vi är och hur vi har blivit sådana. Även historier om De andra fyller en liknande funktion, men med hjälp av kontraster i stället för enkel identifikation.”³²

²⁸ Rüsen, Jörn: *Berättande och förnuft* (2004), s 88.

²⁹ Rüsen (2004), s 98.

³⁰ Rüsen (2004), s 102..

³¹ Rüsen, Jörn: *History; Narration, Interpretation, Orientation* (2006), s 11ff.

³² Aronsson, Peter: *Historiebruk – att använda det förflutna* (2004), s 13.

På så sätt kan berättandet bli ett sätt att rättfärdiga eller försvara det egna handlandet. Det kan också innebära en avgränsning mot andra sociala eller historiska gemenskaper, och kontrasterande bilder av ”De andra” blir därmed en essentiell del i det egna identitetsskapandet.

En faktor som utmärker en berättelse är alltså att den beskriver skeenden som utspelar sig över tid.³³ Det finns ett samband mellan olika händelser. Detta samband uttrycks genom kausalitet, och genom de intentioner som styr aktörerna. Det finns i berättelsen ofta ett subjekt som har förhoppningar och planer och skeendena orienterar sig följaktligen mot någon slags projekt. Kausaliteten och projektet blir kittet som håller samman berättelsens olika led. En entitet som en grupp eller en nation kan också fungera som ett överindividuell subjekt i en berättelse, och kan framställas som någonting som agerar utifrån planer, förhoppningar och projekt.³⁴

Berättelsens subjekt är i denna undersökning den frivillige svensken, och projektet är deltagandet i det finska inbördeskriget. Emellanåt fungerar också de frivilliga svenskarna som grupp som ett överindividuell subjekt. Det viktigaste sambandet är antagligen förhållandet mellan motiven för att vilja delta i kriget och själva deltagandet. Här finns den kausala relationen mellan å ena sidan subjektets intentioner och planer och å andra sidan realiserandet av projektet.

I centrum för denna undersökning står alltså de frivilliga svenskarnas motiv för att delta i det finska inbördeskriget. De undersökta formuleringarna och resonemangen, som ofta ingår som en del i en större skildring av kriget, kan ibland ses som förkortningar eller fragment av berättelser, eller ”spillror” för att tala med Rüsen. Ibland så finns det dock utförligare resonemang och förklaringar kring motiv – egna och/eller andras. Dessa kan ses som mer utvecklade berättelser. Bland annat så är det intressant att se *när* detta sker –

³³ Carlshamre, Staffan: *Förklara och berätta vad som hänt. Fyra uppsatser om historiens filosofi*, (1995), s 74ff.

³⁴ Carlshamre (1995), s 119.

alltså i vilken sorts källor eller sammanhang som berättelserna om motiv har en tendens att utvecklas mest. Det kan också vara intressant att undersöka vilka element som berättelserna består av, samt ifall det finns skillnader beroende på *när* källorna har tillkommit.

Ett problem i undersökningen har gällt avgränsningarna av det som ska ses som själva formuleringarna eller berättelserna om motiv. Eftersom de nästan alltid ingår i ett större material så har ibland gränserna blivit flytande. Ibland finns det också resonemang kopplade till motiv på flera ställen i en källa, så berättelsen påbörjas, klingar av, återupptas, o.s.v. Detta är dock ett oundvikligt dilemma. Med tanke på att materialet citeras rikligt och dessutom finns tillgängligt, så finns det alla möjligheter för en annan person att komma med andra tolkningar eller hitta alternativa berättelser.

Gällande berättelser som handlar om krig så skriver Samuel Hynes att ”a personal narrative of war, then, is what can be made of remembered war” och att “men who write such narratives are *makers*, like poets (who are etymologically makers), and novelists, and all other constructors of words”.³⁵ Han vill skilja ut två olika element när det gäller krigsberättelser: *Omedelbarhet* (“immediacy”) och *reflektion* (“reflection”). Ju närmare berättandet är de aktuella händelserna desto större är omedelbarheten. Ju längre berättelsen är ifrån händelserna desto mindre ”rena” kommer skeendena att bli, och reflektionerna kommer att få en större plats. De mest omedelbara personliga berättelserna är, enligt Hynes, brev och egna anteckningar, eller journaler, som tillkommer under själva kriget. Ofta är dessa berättelser inte nedtyngda av eftertankar eller moraliska omdömen.³⁶ Hynes fortsätter med att säga att de minst omedelbara och mest reflektiva

³⁵ Winter, Jay M. & Sivan, Emmanuel (red): *War and remembrance in the twentieth century* (1999), s 205.

³⁶ Hynes påtalar även en skillnad mellan brev och egna anteckningar – hur den som skriver brev talar till någon och formar sitt skrivande utefter detta medan en som skriver egna anteckningar bara talar till sig själv. Med Hynes ord: “Self addresses self, writer and reader share the same knowledge and the same feelings”. (Winter & Sivan (red.) (1999), s 208). Detta resonemang är inte felaktigt, men det är en förenkling som inte håller i alla fall. Det är t ex inte orimligt att tänka sig att den som skriver egna anteckningar har någon slags framtida läsare i åtanke. Kanske en släkting, eller någon annan som på något sätt kan komma över materialet.

personliga berättelserna är krigsmemoarer som har tillkommit en relativt lång tid efter händelserna: ”These are the war-books that most of us know, and the ones that collectively provide the fabric of our war-myths”.³⁷ I min undersökning så är begreppen *omedelbarhet* och *reflektion* användbara när olika sorters berättelser, eller fragment av berättelser, om motiv undersöks och ibland ställs mot varandra.

Gällande berättelsens epistemologiska status så är denna omstridd. Vissa menar att en berättelse har en potential att på ett riktigt sätt beskriva verkligheten, medan andra menar att berättelsen alltid bara speglar berättarens föreställningsvärld och medvetande. Det finns alltså ett spektrum alltifrån en realistisk position till en mer relativistisk. Denna undersökning kommer dock inte att göra några större anspråk på att försöka gradera olika berättelsers rimlighet, utan den kommer att vara inriktad på att presentera vilka olika berättelser som förekommer. Poängen är snarast att synliggöra de skillnader och likheter som finns. Detta innebär emellertid inte att alla berättelser bör ses som lika rimliga eller sanningsenliga.

En premiss för undersökningen är att aktörer och grupper utifrån vissa behov eller intressen kan skapa historiska berättelser. Dessa berättelser handlar här om vad som har hänt i ”det förflutna” i den meningen att de är formulerade *efter* att själva beslutet att delta i inbördeskriget har fattats. Men ”det förflutna” i form av nationens eller släktens historia kan också *användas* som en del i berättelsen för att motivera och/eller legitimera deltagandet i inbördeskriget. Det handlar då om ett s.k. *historiebruk*. Därmed finns det åtminstone två olika nivåer av passerad tid i flera av berättelserna. Dels den nivå där det handlar om den frivilliges motiv eller beslut. Dels den nivå som sträcker sig över längre tidslinjer och är kopplad till någon form av kollektiv.

³⁷ Winter & Sivan (red.) (1999), s 208.

1.52 Historiebruk

Att klassificera olika sorters användningar av historia, eller ”det förflutna”, är inte en ny företeelse. En av de första att göra det var Friedrich Nietzsche (1844-1900) som skilde mellan tre sorters historiebruk: det monumentalala, det antikvariska och det kritiska.³⁸ De tre olika bruken hade, enligt Nietzsche, både sina nackdelar och sina fördelar, och snarast borde det råda en slags harmoni mellan dem.³⁹ I modern tid så har Klas-Göran Karlsson arbetat fram en typologi för att illustrera olika användningssätt. Detta i samband med sin undersökning av historiebruket i det sen- och postsovjetiska samhället. När Ulf Zander i samband med sin forskning gällande historiebruk jämför detta med förhållandena i Sverige så påpekar han att det givetvis finns särskiljande drag, men också likheter. Zander betonar att den klassificering som Karlsson har utarbetat ”kan principiellt användas på alla samhällen”.⁴⁰

Karlssons typologi innefattar historiekulturella förutsättningar för skiftande sorters användningar av historia. Historiebruken kan både överlappa varandra och existera bredvid varandra, samt i vissa fall utesluta varandra.⁴¹ De kan användas för att ge legitimitet åt politiska eller ideologiska ståndpunkter genom att skapa ett historiskt sammanhang, men bör inte ses i första hand som missbruk av det förflutna, utan snarare som olika sätt för individer och kollektiv att hantera skiftande livsvillkor. För denna undersökning om de svenska frivilliga i det finska inbördeskriget så är det framför allt de *ideologiska*, de *existentiella* och de *vetenskapliga* historiebruken som är intressanta.

Det *ideologiska* historiebruket har ofta intellektuella och politiska elitgrupper som huvudsakliga aktörer. Ett relevant meningssammanhang byggs upp för att

³⁸ Det monumentalala framhåller exempelvis olika stordåd från det förflutna och skapar engagemang för historien. Det antikvariska kan bidra till att upprätthålla ett levande kulturarv, men kan också bli snävt och självtillräckligt. Det kritiska har sin grund i behovet av att kritisera det förflutna.

³⁹ Nietzsche, Friedrich: *Om historiens nytta och skada. En otidsenlig betraktelse* (1998), s 30-42.

⁴⁰ Zander, Ulf: *Fornstora dagar, moderna tider* (2001), s 52f.

⁴¹ Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf: *Historien är nu- en introduktion till historiedidaktiken* (2004), s 55.

legitimera en maktposition, och också rationalisera denna genom att lägga historien till rätta. Detta kan ske med hänvisning till exempelvis historiska lagar eller objektiva nödvändigheter. Typexempel är de två stora massideologierna socialismen/kommunismen och nationalismen under de två senaste århundradena. En inre gemenskap ställs mot de som befinner sig utanför, mot fienden. Hos nationalister kan historien användas som ett instrument för att visa på en ”symbiotisk relation” mellan den egna nationen och ett speciellt territorium. Detta område kan anses nödvändigt för att den egna nationen ska kunna nå sin fulla potential.⁴² Zander menar att det rör sig om ett *ideologiskt* historiebruk i de fall då syftet är att ”på fri hand och utan vetenskapliga krav konstruera en passande förflutenhet för att kunna legitimera eller rationalisera ett politiskt styrelseskick eller en historisk utvecklingslinje som kulminerar i samtiden”.⁴³ Han ger som exempel olika nationers ”uppfinnande av traditioner” som var som mest livskraftigt runt sekelskiftet 1900, och han konstaterar också liksom Karlsson att konstruktionen av stora historiska meningssammanhang ofta kräver välutbildade och intellektuella grupper. Det ideologiska historiebruket i sin nationalistiska form kommer jag i denna undersökning att kalla för *nationalistisk-ideologiskt*, en term som också Zander använder.

Det *existentiella* bruket av historia är kopplat till ett behov av att minnas (eller i vissa fall glömma) för att kunna känna stabilitet och kunna orientera sig i ett samhälle som förändras snabbt eller står under stark press. Behovet är universellt, men upplevs med olika styrka i olika tidsperioder, samhällen och generationer. Det är ofta väl utvecklat hos individer eller grupper i samhällen där ett stort yttre tryck har förstärkt minnesfunktionen. Till exempel krig och konflikter kan ha denna effekt, och kan också medföra en ”inre kulturell homogenisering”.⁴⁴ När Ulf Zander talar om det *existentiella* historiebruket så menar han att det står i en nära relation till både individuella och kollektiva

⁴² Karlsson & Zander (2004), s 59f.

⁴³ Zander (2001), s 55.

⁴⁴ Karlsson & Zander (2004), s 55ff.

identiteter och minnen. Det knyter an till ett behov av att minnas bortom sin egen levnadstid för att kunna bli en del av ett större sammanhang och få en ”förankring bakåt i tiden”. Han påpekar också att ett yttre hot kan göra att det finns ett ökat behov av inre sammanhållning, och att denna då kan byggas på en historisk grund.⁴⁵

Det *vetenskapliga* historiebruket hämtar stöd i empiriska iakttagelser, fakta och dokumentation. Utifrån dessa grundförutsättningar sker tolkningar och meningsskapande, och sökandet efter ny kunskap genomsyrar verksamheten. Gränsen mot det ideologiska historiebruket är dock inte knivskarp. Yrkeshistoriker kan mycket väl under vetenskaplig flagg ägna sig åt ideologiproduktion. Zander konstaterar exempelvis gällande Karlssons typologi att ”medan den sovjetiska historievetenskapens målsättningar och professionella ideal var i stort desamma under Sovjetunionens historia från den tidiga Stalin-eran, går det att urskilja åtminstone två underavdelningar i ett svenskt *vetenskapligt historiebruk*”.⁴⁶ Zander menar att detta också stämmer relativt väl överens med en allmän västerländsk utveckling. Dels går det att tala om ett *klassiskt vetenskapligt* historiebruk som var som mest typiskt årtiondena runt sekelskiftet 1900. Det moraliska budskapet spelar här en stor roll, och genom att inrikta sig på den egna nationen så fick historien en politisk uppgift. Eftersom det *klassiskt vetenskapliga* historiebruket omfamnar de nationella värdena så starkt så är det nära besläktat med det *nationalistisk-ideologiska* historiebruket. Dels går det också att tala om ett framväxande *objektivistiskt vetenskapligt* historiebruk, som försökte frigöra sig från egna och kollektiva värderingar och förhålla sig mer neutralt till de fenomen som undersöktes.

⁴⁵ Zander (2001) s 54.

⁴⁶ Zander (2001) s 53.

1.53 Kollektiva minnen

Minnet är ett grundläggande verktyg för vårt tänkande och våra reflektioner. Det är nära förbundet med känslor eftersom minnen väcker känslor, och det är också ett viktigt element när det gäller att konstruera en identitet. Att utforska minnet och olika minnesprocesser har dock visat sig vara en delikat uppgift. Jay Winter och Emmanuel Sivan säger exempelvis på ett ställe att “our fundamental premise is that the subject of remembrance is so vast that no discipline can claim absolute authority in this field”.⁴⁷ Det är alltså ett svårforcerat område, men det är ändå – eller kanske just därför – nödvändigt att relatera en del av den forskning som finns till ämnet för det här arbetet eftersom minnesprocessen är så nära förbunden med berättandet.

En av de första forskarna som berörde minnets funktion var Émile Durkheim (1858-1917) som diskuterade minnesritualer i traditionella samhällen. Han pekade på att varje samhälle behöver en slags kontinuitet i förhållande till det förflutna. Denna idé utvecklades av Maurice Halbwachs (1877-1945) som initierade begreppet *kollektivt minne* som ett delat socialt ramverk av individuella hågkomster. Halbwachs pekade på att det som verkar vara en individuell förmåga i själva verket ofta är ett kollektivt fenomen.⁴⁸ Dessa insikter har påverkat, och fortsätter att påverka, historievetenskapen på ett grundläggande sätt. Klas-Göran Karlsson skriver exempelvis att: ”Många forskare har också i den franske sociologen Maurice Halbwachs efterföljd påpekat att även de mest enskilda och intima minnen är sociala konstruktioner, som tar starka intryck av de kollektiva minnen som håller samman den sociala grupp vi identifierar oss med”.⁴⁹ Historieforskningen måste alltså ta hänsyn till

⁴⁷ Winter & Sivan (red) (1999) s 19.

⁴⁸ Misztal, Barbara A: *Theories of social remembering* (2003), s 1-4.

⁴⁹ Karlsson & Zander (2004), s 56.

det som kan kallas ”socialt kapital” – värden som håller samman grupper och samhällen.⁵⁰

Barbara A. Misztal, som är en modern sociolog, definierar ”kollektivt minne” som ”the representation of the past, both that shared by a group and that which is collectively commemorated, that enacts and gives substance to the group’s identity, its present condition and its vision of the future”.⁵¹ En grups kollektiva minne skapas, enligt Misztal, genom att olika personliga erfarenheter integreras till en sammanhängande helhet som alla medlemmar i gemenskapen kommer att komma ihåg. Det är alltså inte den totala summan av minnen som är intressant. Peter Aronsson kopplar förhållandet mellan den privata historien och det kollektiva minnet till begreppet *berättelser*, och menar att det finns en slags ”ömsesidig resonans” mellan de individuella berättelserna och de delade berättelserna.⁵² Han beskriver relationen mellan minnen och berättelser som att

”Berättelsen för in minnena i ett sammanhang som ger en framåtriktad mening åt dem, en kontext som pekar fram mot det nuvarande och med vidare implikationer framåt. Det kan vara berättelser om historiens nödvändighet eller de krav som tidigare oförrätter eller föregångsmän ställer på handling till en samtida generation. Berättelserna kan vara stora berättelser om ett lands framväxt och berätta om vilka som varit dess viktiga aktörer, medel och mål. De kan också vara förkortade berättelser, metaforer, som pekar mot större sammanhang men med ett mer ekonomiskt, mer affektivt och mindre artikulerat språk.”⁵³

Aronsson menar dessutom att spelet mellan minne och glömska är centralt för den kunskapsteoretiska retoriken. Det som utesluts kan vara minst lika viktigt som det som formuleras.

⁵⁰ Karlsson verkar här använda begreppet ”socialt kapital” på ett något annorlunda sätt än t ex Pierre Bourdieu som mer betonar nätverks- och relationsaspekter samt möjliga resurser kopplade till dessa.

⁵¹ Misztal (2003), s 7.

⁵² Aronsson (2004), s 249ff.

⁵³ Aronsson (2004), s 72.

Både Misztal och Aronsson berör dynamiken mellan det individuella och det kollektiva minnet, och Winter och Sivan beskriver också hur denna dynamik är viktig att förstå vid studiet av krigserfarenheter och resonemang kopplade till dessa. De talar om ”minnesspår” som *inte* är exakta kopior av erfarenheter (i mitt arbete så handlar ”minnesspår” om motiven för att delta i det finska inbördeskriget, men de är inte nödvändigtvis identiska med själva erfarenheterna – de ursprungliga besluten/ de verkliga motiven). ”Minnesspår” har, enligt Winter och Sivan, en selektiv natur på så sätt att vissa händelser eller egenskaper kan dras samman till en, eller att vissa aspekter av en erfarenhet ges extra tyngd. Redan här kan personen göra en viss omtolkning. Winter och Sivan förklarar att ”It may be done through *schemata* or *scripts* which are either personal (“this is the story of my life”; or “I’m always missing opportunities”) or borrowed from the culture or sub-culture of which the individual is a member (“it’s hard to be a jew”).⁵⁴ Misztal skriver på ett liknande sätt att “the past is reconstructed to fit with personal “self-theories” of how people consider they were likely to act”.⁵⁵ ”Minnesspår” kan också, enligt Winter och Sivan, förändras eller manipuleras senare genom influenser utifrån. Det kan handla om sanningen gällande vissa värden eller processer, eller gällande vad som verkligen har hänt vid ett visst tillfälle, och det kan ske genom exempelvis övertalning eller propaganda. Enligt Winter och Sivan så går det att jämföra den kollektiva minnesprocessen med en sorts körsång eller allsång. Det är en form av händelse som inte är alldeles likriktad, och där varje deltagare börjar sjunga vid olika tidpunkter och använder delvis olika texter och melodier som personen själv har komponerat eller utvecklat. Men det sker genom anpassning till litterära, lingvistiska och musikaliska normer. Dessa underförstådda regler har accepterats av medlemmarna i den informella kören. När varje person sjunger så hör han sig själv, men han hör också kollektivet. Winter och Sivan skriver att ”certainly, this

⁵⁴ Winter & Siwan (red.) (1999), s 14.

⁵⁵ Misztal (2003), s 79.

collective product may modify or even slant his own singing, almost in spite of himself”.⁵⁶

Kollektiva minnen har alltså en nära koppling till *kollektiva identiteter*. Genom de gemensamma minnena, eller de gemensamma tolkningarna av minnena, så kan en sammanhållen identitet skapas och upprätthållas. John Tosh uttrycker det som att

”för att en grupp i samhället ska kunna ha en kollektiv identitet måste det finnas en gemensam tolkning av de händelser och erfarenheter som format den över tiden. Ibland innefattar detta en accepterad tro om gruppens ursprung, som i fallet med många nationalstater, eller kan betoningen ligga på livfulla vändpunkter och symboliska stunder som bekräftar gruppens självbild och strävanden.”⁵⁷

Det har att göra med tillhörighet och homogenitet, och en känsla av att vara medlem i en speciell avgränsad grupp, vilket innebär solidaritet med de andra i gruppen och en känsla av skillnad från de som är utanför. Barbara Misztal menar, liksom Tosh, att minnet används för att legitimera och upprätthålla identiteter. Hon skriver att ”memory, as a collective belief in some vision of the past as being “the true” one in a specific moment of the group’s life, is assumed to be the essential anchor of particularistic identities”, och hon påpekar också att “memory and identity depend upon each other since not only is identity rooted in memory but also what is remembered is defined by the assumed identity”.⁵⁸ Minnen fungerar alltså på ett uppbyggande sätt i formandet av identiteter, men identiteter har också en stor betydelse för själva minnesprocessen. Det finns en ömsesidig påverkan.

⁵⁶ Winter & Sivan (red.) (1999), s 28..

⁵⁷ Tosh (2011), s 21.

⁵⁸ Misztal (2003), s 133.

Misztal beskriver något som hon kallar *mnemonic communities* – som socialiserar den mänskliga minnesprocessen. Dessa grupper, t ex en familj eller släkt, en stam, en etnisk grupp eller en nation, bestämmer i viss utsträckning vad som ska kommas ihåg och vad som ska glömmas bort. Hon skriver att dessa grupper "affects the "depth" of our memory; they regulate how far back we should remember, which part of the past should be remembered, which events mark the beginning and which should be forced out of our story".⁵⁹ Detta kan också gälla sociala grupper, eller grupper som har någon stark gemensam erfarenhet. I denna undersökning så kan de frivilliga i det finska inbördeskriget ses som en *mnemonic community*. Även närstående personer kan sägas ingå i denna gemenskap som tillsammans skapar normer gällande vad som ska kommas ihåg och vad som ska glömmas bort. Som vi ska se så är dock inte denna gemenskap oproblematisk. Det kan vara relevant att fråga sig ifall det inte snarare är den militära och kulturella eliten bland de frivilliga som bör ses som en *mnemonic community*.

1.6 Disposition

Efter denna inledning så följer en bakgrund till det finska inbördeskriget, en redogörelse för förloppet i stora drag, samt ett stycke som behandlar Sveriges och de svenska frivilligas roll i kriget. Därefter börjar frågeställningarna behandlas.

I huvudsak är upplägget i analysdelen kronologiskt ordnat. Först kommer ansökningar och brev från personer som ville delta i inbördeskriget på den vita sidan. Därefter följer andra tidiga källor som handlar om de egna motiven. Här ges det också plats för att undersöka vilken slags yttre påverkan som de frivilliga var utsatta för. Även andra faktorer som kunde ha betydelse för skapandet av ett kollektivt minne tas upp – den militära identiteten och källornas karaktär (tryckta/otryckta). Sedan följer de senare källorna, vilka relateras till de tidigare

⁵⁹ Misztal (2003), s 15.

för att kunna se på vilka sätt som berättelser och resonemang utvecklades över tid. Innan det kollektiva minnet av motiven för att delta i inbördeskriget sätts in i en större kontext så tas också berättelser kring *andras* motiv upp. Detta för att kunna belysa motivbildningen utifrån ännu fler perspektiv, och för att kunna hitta ytterligare samstämmigheter och diskrepanser.

I den avslutande diskussionen så sammanfattas resultatet, och jag försöker också visa på nyttan med denna studie. Förhoppningen är att undersökningen inte ska ses som begränsad till att handla om en liten bit av svensk – eller nordisk – historia, utan att den kan vara relevant även i förhållande till andra historiska och nutida skeenden och problemställningar.

2. Bakgrund

2.1 Det finska inbördeskrigets utbrott och förlopp

Det var många faktorer som bidrog till det finska inbördeskrigets utbrott. Revolutionerna i Ryssland i mars och november 1917 var antagligen de viktigaste utlösande orsakerna. När tsarens maktstruktur omkullkastades så drabbade detta också Finland eftersom landet sedan 1809 hade varit en del av det ryska imperiet. Henrik Meinander skriver till exempel att ”när kaoset inom imperiet tilltog sommaren 1917 uppkom ett maktvakuum som spred sig överallt och eskalerade till en militär konflikt också i Finland”.⁶⁰ Andra mer strukturella faktorer som låg bakom det finska inbördeskriget var sociala missförhållanden, livsmedelsbrist och arbetslöshet.⁶¹

Fler kompletterande faktorer kan nämnas. Heiki Ylikangas pekar på den agitation som ryska bolsjevikerna ägnade sig åt i landet, och de radikala finska socialisternas egen strävan att tillskansa sig makten.⁶² Man skulle också kunna formulera en orsaksförklaring som har att göra med att de privilegierade försökte hålla fast vid ett samhällssystem som var på väg bort. Deras vägran att kompromissa eller förändra gjorde att konflikten blossade upp.

Motsättningarna mellan de socialistiska och de borgerliga krafterna i Finland hade under en längre tid innan krigsutbrottet växt sig allt starkare. Socialisterna, varav många kom att utgöra de röda under kriget, hade stöd av framför allt industriarbetare och småjordbrukare, men också av en del radikala intellektuella. De borgerliga, där många kom att gå med de vita, hämtade bland annat stöd från ledande handels- och industrimän. Många självägande bönder stödde också de

⁶⁰ Meinander, Henrik: *Finlands historia* (2006), s 151.

⁶¹ NE (1991), Band 6, s 299.

⁶² Ylikangas (1995), s 28ff.

borgerliga.⁶³ De olika sidorna började redan på sommaren 1917 att forma egna militära grupperingar och garden som ett försvar mot olika krafter som sågs som hot. En kapprustning uppstod snart, och man beskyllde varandra för att vilja skapa en krigssituation.⁶⁴ Precis innan krigsutbrottet så fanns det organiserade arbetargarden i 375 kommuner, och skyddskårer i 423 kommuner. De fyllde ungefär samma behov genom att de såg till att ordningen upprätthölls i brist på annan ordningsmakt, men de utvecklades innan och genom kriget till varandras bittra fiender.⁶⁵

I oktober 1917 så förlorade socialisterna sin majoritet i den finska riksdagen, lantdagen, och en borgerlig regering kom till makten med P. E. Svinhufvud som ledare. Den 6 december utropades sedan Finlands självständighet. Denna erkändes av Ryssland på nyårsafton samma år.⁶⁶ Den finska självständighetsförklaringen präglades av den borgerliga regeringens oro över att den ryska revolutionen skulle sprida sig också till det egna landet. När Lenin och bolsjevikregeringen i Ryssland erkände självständigheten så gjorde de det, enligt vissa, snarast för att påskynda den revolution som man från ryskt håll hoppades på också i Finland.⁶⁷

Lantdagen beslutade i mitten av januari 1918 att godkänna senatens förslag om att ordningsmakten i landet skulle stärkas. Det blev de vita skyddskåreerna som kom att utgöra denna förstärkning, vilket väckte ytterligare ont blod bland socialisterna. Det sågs som ett bevis på borgarnas ovilja till någon som helst förändring i landet. Henrik Meinander menar att ”de finska socialdemokraternas ledare var övervägande reformister, men när situationen tog denna vändning ger de efter för de ryska bolsjevikernas och de inhemska radikalernas frenetiska

⁶³ NE (1991), Band 6, s 299.

⁶⁴ Meinander (2006), s 151.

⁶⁵ Ylikangas (1995), s 24.

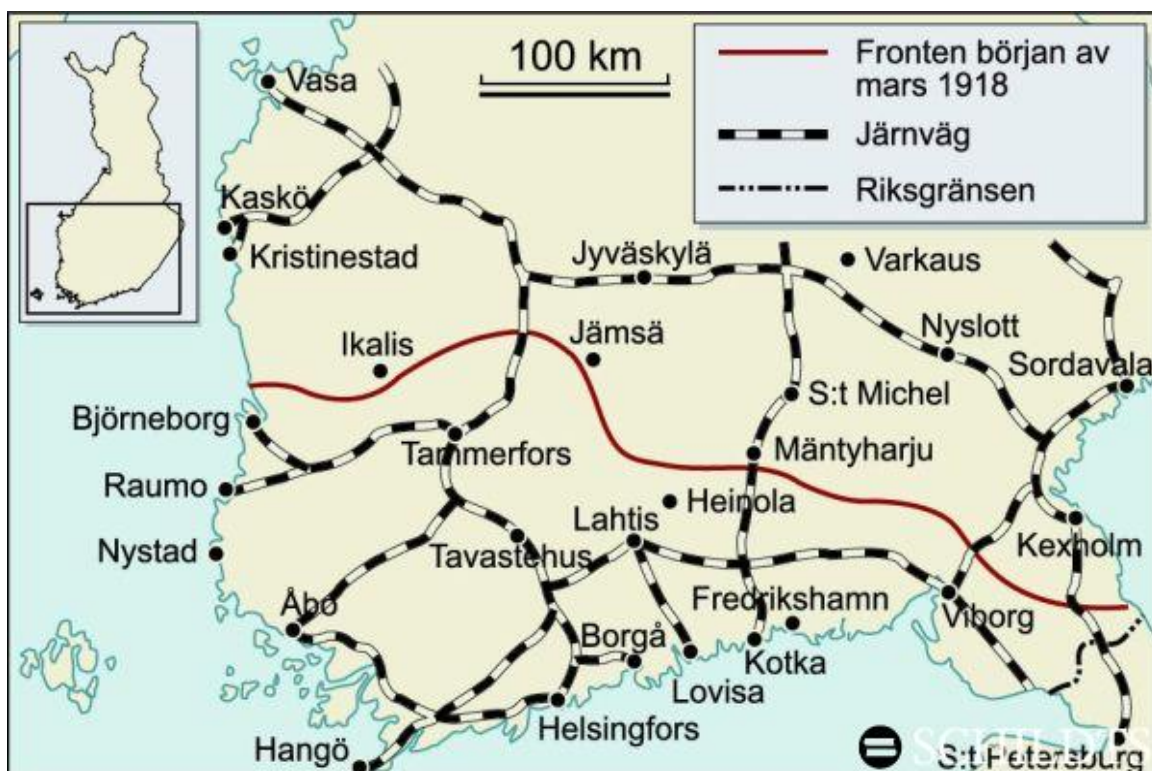
⁶⁶ NE (1991), Band 6, s 299.

⁶⁷ Meinander (2006), s 151.

krav på en revolution”.⁶⁸ Han antyder att Lantdagen hade kunnat mildra konflikten istället för att förvärra den.

De röda och de vita skred till handling exakt samma dag – den 28 januari 1918. De vita avväpnade denna dag kvarvarande ryska soldater i Österbotten. Ledare för denna aktion var generallöjtnant C. G. Mannerheim, som senare utsågs till överbefälhavare för de vita trupperna i landet. Samma dag tog de röda makten i Helsingfors genom en statskupp. Den valda regeringen tvingades fly till Vasa.⁶⁹

Det upprättades snabbt en frontlinje som sträckte sig horisontellt genom landet, ungefär från trakten kring Björneborg vid Bottenhavet, över Jyväskylä, och till Karelska näset något norr om Viborg. De vita kontrollerade alltså större delen av östra, mellersta och norra Finland, medan de röda kontrollerade de folkrikare och mer industrialiserade sydvästra och södra delarna.

Kartan visar hur frontlinjen sträckte sig genom Finland i början av mars 1918.

⁶⁸ Meinander (2006), s 152.

⁶⁹ NE (1991), Band 6, s 299f.

Ur ett klassperspektiv så kan man se att kriget till stor del stod mellan industri- och jordbruksproletärer på den ena sidan, och den bildade överklassen, storbönder och företagare på den andra. Varför gick då fattiga bönder från Österbotten ut som frivilliga på den vita sidan, när de egentligen hade betydligt mer gemensamt med de röda i de södra delarna? Ett av flera exempel på hur klassificeringar och förenklingar ofta kommer till korta. Det fanns inte nödvändigtvis någon gemensam nämnare för alla på den vita, eller för den delen, på den röda sidan i det finska inbördeskriget.⁷⁰

Ungefär 75 000 ryska soldater fanns i början av februari fortfarande i Finland. Det var dock högst 10 000 som på något sätt deltog i inbördeskriget. Framst fungerade de då som officerare eller utbildare. Framför allt var det avsaknaden av en militär organisation och utbildat befäl som var problemet för rödgardisterna. Efter fredsavtalet mellan Tyskland och Ryssland i Brest-Litovsk den 3 mars blev knappast problemet mindre, då Ryssland tvingades börja dra tillbaka de soldater som ännu var kvar i landet.⁷¹

De röda styrkorna uppgick som mest under kriget till drygt 70 000 man.⁷² De vita trupperna uppgick till en början till ungefär 38 000 man, men genom värnplikt höjdes antalet till ca 60 000 i april. Den vita sidans problem var framför allt en brist på kvalitativt krigsmateriel. De hade däremot, till skillnad från den röda sidan, professionellt befäl.⁷³ Generalstaben bestod till största delen av finska officerare från den upplösta ryska kejsarliga armén. I slutet av februari så kom också de s.k. ”jägarna” tillbaka, och de utgjorde en betydande förstärkning av det lägre befälet. Av många sågs dessa ca 2000 soldater som en slags elitstyrkor (Heikki Ylikangas kallar dem för ”en trumf som mer eller

⁷⁰ En etnisk tendens kan också märkas genom att de flesta svensktalande finländarna fanns på den vita sidan.

⁷¹ Meinander (2006), s 153.

⁷² NE (1991), Band 6, s 300.

⁷³ Meinander (2006), s 154f.

mindre saknades på den röda sidan”.⁷⁴) De var unga finska män som i samband med det första världskrigets utbrott hade tagit sig till Tyskland för att där få militär erfarenhet och utbildning i vad som kom att kallas den 27:e preussiska jägarbataljonen. Målet var redan från början att komma hem och tjäna det egna landets nationella strävanden.⁷⁵ Det var framför allt dessa ”jägare” som blev till folkhjältar bland de som stödde de vita eftersom de i stor utsträckning kom från det vanliga folket, och eftersom de till skillnad från de s.k. ”ryssofficerarna” intog en starkt negativ hållning till allt som var ryskt.⁷⁶

De vita kom att framhäva kriget som en frihetskamp mot Ryssland och ryssarna. Detta var i viss mån en nödvändighet eftersom soldaterna i en högre utsträckning än bland de röda kom från alla folklager, och det fanns ett behov av att samla alla under parollen om ett ”frihetskrig”. Efter värnpliktens införande så kom alltfler arbetare och torpare att ingå i de vita trupperna. De röda betecknade däremot kriget oftast som en slags ”klasskamp”, vilket tilltalade många av de som ingick i de röda trupperna.⁷⁷

Den 3 mars 1918 så slöts alltså freden mellan Ryssland och Tyskland i Brest-Litovsk. Artikel VI i avtalet sa att ryska soldater med omedelbar verkan skulle lämna Finland, och också att den propaganda som var riktad mot den valda finska regeringen skulle upphöra. Den 7 mars slöts ett avtal mellan den finska regeringen i Vasa och de tyska makthavarna i Berlin. Genom detta avtal så fick Tyskland stort inflytande över Finland både politiskt och ekonomiskt. Det bestämdes också att Tyskland skulle bidra med trupper till den vita sidan. Eftersom Tyskland vid denna tidpunkt var så pass starkt militärt, så kom detta att ha en avgörande inverkan på krigsförloppet i Finland.⁷⁸

⁷⁴ Ylikangas (1995), s 83.

⁷⁵ NE (1991), Band 6, s 300.

⁷⁶ Meinander (2006), s 154.

⁷⁷ Meinander (2006), s 154.

⁷⁸ NE (1991), Band 6, s 300f.

Inbördeskriget kom i stor utsträckning att utspela sig längs med järnvägarna. Den 9 mars anföll de röda norrut från Tammerfors, bl. a genom att använda ett pansartåg. Deras avsikt var att bryta en av de vitas viktiga förbindelser i väst-östlig riktning, genom järnvägen Vasa-Haapamäki-Elisenvaara. I de vitas motoffensiv så skars istället de rödas järnvägsförbindelse mellan Tammerfors och Helsingfors av, och den betydelsefulla industristaden Tammerfors började ringas in. Staden stormades till slut efter hårda strider i början av april. Många ser detta maktövertagande som en avgörande händelse i kriget. Jaakko Paavolainen skriver exempelvis att det tillsammans med ”den ur röd synpunkt ödesdigra Brest-Litovsk-freden” kan räknas som ”krigets verkliga vändpunkt”.⁷⁹

Ungefär samtidigt som slaget om Tammerfors utkämpades så landsteg den tyska Östersjödivisionen under generalmajor R. von der Goltz i Hangö med nästan 10 000 man. Trupperna tog sig snabbt fram mot Helsingfors, och staden intogs den 14 april. En annan tysk avdelning under överste von Brandenstein landsteg med ca 2500 man vid Lovisa. De rörde sig norrut och intog Lahtis, som var en viktig järnvägsknutpunkt, den 19 april. De röda styrkorna hade därmed delats i två delar, och var ytterligare försvagad. Efter detta så avskars också järnvägsförbindelsen mellan Viborg och Petrograd. Viborg började inringas, och många av ledarna på den röda sidan flydde till Ryssland. Den 29 april kapitulerade de röda i Viborg, och strax därefter så kapitulerade också de sista i de mellersta delarna av landet.⁸⁰

Kriget kom att skapa ett djupt sår i Finland. Det var kanske framför allt händelserna *efter* kriget, och det ofantliga lidandet i de upprättade fånglägren som under en lång tid hindrade en försoning. Ungefär 11 000 dog i kriget (5300

⁷⁹ Paavolainen (1986), s 71.

⁸⁰ NE (1991), Band 6, s 300.

röda, 3400 vita, 600 ryssar och 300 tyskar), men om terror- och sjukdomsoffer räknas in så hamnar dödssiffran på ca 38 500.⁸¹

Efter kriget så dömdes särskilda statsförbrytardomstolar röda till långvariga fängelsestraff och ibland dödsstraff. Men det som har kritiserats mest är just upprättandet av fånglägren. Enligt beräkningar så befann sig ca 75 000 personer i fångläger i juni 1918, och under sommaren och hösten så dog ett stort antal av sjukdomar och svält.⁸² Framför allt livsmedelssituationen var en viktig orsak till de höga dödstalerna.⁸³

Efter krigsslutet så formades en senat med ledning av J.K. Paasikivis, och ett monarkistiskt statsskick infördes under en kort period. En tysk prins, Friedrich Karl av Hessen valdes till det självständiga Finlands första kung, men eftersom Tyskland kapitulerade i världskriget i november samma år så övergavs monarkin. C. G. Mannerheim utsågs istället till riksföreståndare, och fick i uppgift att försöka återupprätta relationerna med de västliga segermakterna, något som han till stor del lyckades med. K.J. Ståhlberg blev så småningom den finska republikens första president.⁸⁴

Vad hade då Sverige för roll i samband med inbördeskriget i Finland? Lars Ericsson skriver att ”en grundläggande sympati för Finland fanns dock i de flesta kretsar i Sverige, vilket bland annat visas av att regeringen Edén såg till att Sverige var det första land som erkände Finlands självständighet”⁸⁵, men detta stämmer inte. Sverige erkände Finlands självständighet först den 4 januari 1918.⁸⁶ Redan tidigare hade Finlands senat haft förfrågningar, men de hade av

⁸¹ Meinander (2006), s 155.

⁸² NE (1991), Band 6, s 300.

⁸³ Paavolainen (1986), s 182-190, 194.

⁸⁴ Meinander (2006), s 155.

⁸⁵ Ericsson (1996), s 67f.

⁸⁶ Soikkanen, Hannu: *Dokument från det finska inbördeskriget* (1980), s 130. Soikkanen skriver att ”den första förfrågningen den 8 december gällde statsminister Edéns ställningstagande. Därefter hade senaten sänt ett brev till Sveriges regering och den 28 december hade representanter för senaten hänvänt sig till konungen. Varje gång hade finländarna fått ungefär samma svar: Sverige skulle träffa sitt avgörande först sedan Ryssland och andra stater tagit ställning i frågan”. (s 130) Soikkanen menar också att man framför allt bland de borgerliga i Finland kunde ”spåra missnöje med Sverige på grund av dröjsmålet med erkännandet av självständigheten”. (s 229)

Sveriges regering fått svaret att Sverige inte kunde ta ställning förrän Ryssland och andra stater hade bestämt sig i frågan. Och den svenska regeringen, en koalition mellan socialdemokrater och liberaler, förde också en försiktig politik under själva kriget. Inget officiellt stöd gavs till regeringen i Vasa. Det fanns emellertid möjlighet att som svensk beviljas avsked ur den svenska armén för att gå med på den vita sidan, och det hände att tyska vapensändningar eskorterades över svenskt territorialvatten. Finska jägare tilläts också operera i landet.⁸⁷

Den svenska hållningen berodde på både utrikespolitiska och inrikespolitiska faktorer. Till exempel så hade alltför nära relationer med den protyska vita sidan varit problematiska för relationerna med ententestaterna. Sverige försökte ju under det första världskriget, liksom senare under det andra världskriget, att föra en neutralitetspolitik. Under en kort tid hade Sverige en militär styrka på Åland för att ”skydda” befolkningen där, men när tyska trupper kom till platsen så drogs styrkan tillbaka.⁸⁸

2.2 De svenska frivilliga i inbördeskriget

Det fanns inom den finska militären de som hade tidigare krigserfarenheter, både från den ryska och den tyska sidan i det pågående världskriget, men det rådde ett klart underskott av officerare som kunde organisera och föra befäl. De ofta välutbildade svenskarna blev därmed en viktig tillgång för den vita sidan. Några av svenskarna hade också gjort krigstjänst tidigare – t ex i den svenska insatsen i Persien⁸⁹ eller i världskriget. Som Magnus Julihn skriver i sin utredning så bidrog bl. a ”de svenska generalstabsutbildade stabsofficerarnas

⁸⁷ Gyllenhaal & Westberg (2008), s 85.

⁸⁸ NE (1991), Band 6, s 300.

⁸⁹ Den brittiska regeringen hade 1910 krävt att Persien skulle kunna garantera ordningen på landets vägar, Den persiska regeringen fick tillåtelse att ta hjälp av en europeisk stat som godkänts av både Storbritannien och Ryssland. Det blev Sverige som 1911 antog sig uppdraget. Den dåvarande kaptenen vid Norra skånska infanteriregementet, Harald Hjalmarsson, utsågs till chef. (Gyllenhaal & Westberg (2008), s 22.)

insatser under kriget i stor utsträckning [...] till framgångarna för den vita sidan”.⁹⁰

De första svenska frivilliga kom redan i början av februari på egen hand till Finland. Några av dessa kom att tjänstgöra vid det vita högkvarteret, och andra kastades rakt in i striderna. Allt eftersom kriget fortsatte så anslöt sig nya frivilliga, och så småningom så uppgick svenskarna till ett drygt tusental. Många åkte efter att ha haft kontakt med den för ändamålet bildade föreningen Finlands Vänner. En del kom att ingå i finska förband, i många fall som befäl, och en del kom att ingå i den s.k. Svenska brigaden. Ett fåtal svenska flygare förekom också.

Av den Svenska brigadens frivilliga så kom mer än en tredjedel från Stockholm. Därefter var Östergötlands län, Gäfleborgs län och Västernorrlands län de vanligaste hemorterna. De vanligaste yrkena bland de meniga var bank- och kontorspersonal, industriarbetare, sjömän, affärsmän och hantverkare, i nämnd ordning. Åldern varierade mellan femton och sextio år. Huvuddelen av brigaden utgjordes av personer som inte var officerare eller underbefäl, men dessa grupper var ändå klart överrepresenterade vilket fick till följd att långt ifrån alla kunde beredas den ställning de borde ha i förhållande till sin militära rang. Brigaden formerades så småningom till tre kompanier, varav ett i kulsprutetjänst. Det bildades också ett skidlöpardetachment, en musikkår och en sjukvårdsgrupp.⁹¹ När det gäller frivilliga som inte ingick i den Svenska brigaden så är det svårare att hitta tillförlitlig statistik. Antalet officerare och personer med militär kompetens var dock generellt sett högre än i den Svenska brigaden som var en ganska heterogen samling. Archibald Douglas, som

⁹⁰Julihn (1996), s 1.

⁹¹ *Svenska Brigaden* (1920), s 27ff.

tjänstgjorde vid det vita högkvarteret, kallade till och med senare brigaden för ”en samlingsplats för alla de som inte kunde användas på annat sätt”.⁹²

Det fanns åtminstone fyra olika löneklasser kopplade till militär funktion och utbildning bland de svenska frivilliga. Den lägsta ersättningen var 75 mark i månaden och den högsta var 450 mark. Förutom lönen så fanns det också olika försäkringsbelopp som utlöstes vid dödsfall eller invaliditet.⁹³ Finansieringen kom framför allt från insamlingar bland allmänheten och gåvor från näringslivet.⁹⁴

Den svenska brigaden började under mars att formera sig i Uleåborg, och den 26 mars avreste dessa frivilliga mot fronten. Brigaden var sedan inblandad i två omfattande strider, den 28 mars och den 3 april, i samband med slaget om Tammerfors (som allmänt anses som ett av de största och blodigaste slagen i Nordens historia). I den första striden så beräknades brigadens förluster till 14 döda, 24 sårade (varav 4 dödligt) och 11 saknade.⁹⁵ I den andra striden så var resultatet 12 döda och 31 sårade (varav 1 dödligt).⁹⁶ Brigaden stannade en period i staden och användes sedan i olika förföljningsoperationer söderut. Den sista viktiga insatsen var deltagandet i avskärandet av förbindelsen mellan den röda armén och Lahtis den 29 april.⁹⁷ Brigaden deltog sedan i segerparaden i Helsingfors den 16 maj, och vid ankomsten till Stockholm den 29 maj så möttes de av en stor folkmassa. För de frivilliga svenskar som inte ingick i brigaden såg vistelsen i Finland generellt sett något annorlunda ut. Ofta var man inblandad i fler strider, och hemkomsten till Sverige var mer nedtonad. Hur många svenskar som sammanlagt stupade i inbördeskriget är omöjligt att ange exakt eftersom

⁹² Douglas, Archibald: *Jag blev officer* (1950), s 181f.

⁹³ Svenska Brigadens arkiv, vol 17.

⁹⁴ Westerlund (red) (2004), s 32ff. Ingvar Flink har detaljerad statistik över summor som skänktes av olika personer och företag, samt anonyma gåvor.

⁹⁵ *Svenska Brigaden* (1920), s 90.

⁹⁶ *Svenska Brigaden* (1920), s 115f.

⁹⁷ Ericsson (1996), s 70.

källmaterialet är alltför bristfälligt. Ingvar Flink beräknar att mellan 63 och 80 svenskar dog i samband med kriget.⁹⁸

Det finska inbördeskriget skapade en polarisering också i det svenska samhället. På ena sidan fanns vänstersocialister och socialdemokrater och på den andra sidan fanns de borgerliga krafterna.⁹⁹ Det är också symptomatiskt att de svenska frivilliga i borgerliga kretsar hyllades som hjältar vid återkomsten, medan andra kallade dem för mördare. Många av de frivilliga blev efter kriget förföljda och led svårt av detta. Framför allt de som var ”arbetare” sågs som förrädare och kunde ha svårt att få anställningar på grund av sitt deltagande i inbördeskriget.

⁹⁸ Westerlund (red) (2004), s 62f.

⁹⁹ Nilsson (2009), s 48.

Kontrakt.

Mellan undertecknad, Gripenberg, Finlands chargé d'affaires i Stockholm, och undertecknad Norberg, Karl Gustaf, Löjtnant här nedan kallad den frivillige, är följande överenskommelse träffad.

§ 1.

Den frivillige förbinder sig att tjänstgöra i den lagliga finska regeringens ordningsmakt, underkastande sig honom i denna tjänstgöring åliggande lydnadsplikt samt för ordningsmakten gällande lagar, instruktioner och bestämmelser, sådana desamma äro eller framdeles kunna bliva utfärdade.

§ 2.

Kontraktet gäller till och med den 31 juli 1918.

§ 3.

Träffas den frivillige av varaktig tjänsteoduglighet, upphöra parternas skyldigheter enligt kontraktet, utom vad avser bestämmelserna i § 6.

I händelse av mobilisering i Sverige, vilken omfattar den frivillige, skall han snarast möjligt beredas tillfälle att dit återvända. Återvänder i sådant fall den frivillige, upphöra likaledes parternas skyldigheter enligt kontraktet.

§ 4.

Inställelse till tjänstgöring sker enligt lämnad anvisning.

§ 5.

Till den frivillige utbetalas för tiden från ankomsten till organisationsorten i Finland den 1. i var månad förskottsvis dels kontant till honom själv Finska Mark 300—, dels ock kontant till av honom anvisad person eller penninginrättning i Sverige Kronor 450—.

Före avresan äger den frivillige utkvittera ekiperingsersättning av Kronor 600—, biljetten samt traktamente av Kronor 10 per dag för resa till organisationsorten.

Kostnaden för resa i tjänsten ävensom för återresa till hemorten ersättes. Kvarter och portion in natura efter ankomsten till organisationsorten erhållas kostnadsfritt.

De frivilliga svenskarna skrev under kontrakt där anställningsförhållandena reglerades. På den första sidan så slogs till exempel lönen fast beroende på den anställdes tidigare meriter och ställning (källa: Krigsarkivet)

§ 6.

Avlider den frivillige under anställningstiden, eller avlider han inom 3 månader därefter på grund av kroppsskada, som han under anställningstiden åsamkat sig, utbetalas till hans rättsinnehavare ett belopp av Femtusen (5 000) Kronor.

Träffas den frivillige under anställningstiden av kroppsskada, som gör honom fullständigt invalid, utbetalas till honom under hans livstid förskottsvis en ersättning av 225 kronor i månaden. Var skadan mindre, utbetalas en mot invaliditetsgraden svarande del av nämnda belopp, varvid de för Svenska Riksförsäkringsanstalten gällande grunder komma till användning.

§ 7.

Ovanstående kontrakt, utom vad avser bestämmelserna i § 6, upphör att gälla, om den avdelning av ordningsmakten, i vilken den frivillige anställts, upplöses.

§ 8.

Av detta kontrakt äro två exemplar upprättade och utväxlade.

Stockholm den 27/2 1918. den 1918.

Erika Norberg

Anders Nilsson

På den andra sidan så bestämdes bl. a stödet till efterlevande ifall den frivillige skulle skadas eller förolyckas. (källa: Krigsarkivet)

3. Motiven för att delta i det finska inbördeskriget

Varför valde då dessa svenskar att resa iväg till ett Finland som befann sig i krig? Vad var det som lockade (eller tvingade)? Hur resonerade de själva kring sina egna och andras drivkrafter? Hur resonerade närstående personer kring motiven? Analysdelen inleds med ett kapitel som är en genomgång av de ansökningar och brev som kom in till föreningen Finlands vänner. Dessa är de tidigaste källorna vi har tillgång till gällande motiv.

3.1 ”För det är alldeles omöjlig att få något arbete her i sverige” - ansökningar och brev till Finlands Vänner under senvintern och våren 1918.

Många av de svenskar som deltog i det finska inbördeskriget som vanliga soldater anslöt sig först efter att föreningen Finlands Vänner hade börjat annonsera i den svenska pressen.¹⁰⁰ Följande upprop publicerades vid ett flertal tillfällen i de stora tidningarna och i lokaltidningar över hela landet:

”SVENSKAR!

Finland kämpar i dessa dagar sin tunga kamp för räddande av den samfundsordning och den kultur, som svenskar i forna tider där grundat, och som sedan där vårdats och upprätthållits.

Vi, en skara svenskar, kärnan till en *Svensk Brigad*, hava slutit oss till Finlands folkhär, trygga i vissheten om att kämpa för en rättvis och helig sak. För varje svensk, som med oss vill strida för att rädda Finland den frihet i tanke och medborgargärning, som vi själva i sekler njutit, stå

¹⁰⁰ Finland vänners byrå var egentligen huvudsakligen en informationsbyrå. De intresserade fick veta detaljer kring resa, utrustning och ersättning. De visades också kontraktsformulär, men inga kontrakt skrevs i Sverige. I stället upprättades en mottagningsbyrå i Torneå dit man sände listor på de frivilliga som antogs. Det växte också fram filialkontor runtom i Sverige, och till slut uppgick dessa till omkring fyrtio stycken. (*Svenska Brigaden* (1932), s 38).

våra led öppna. Därför rikta vi till våra landsmän och bröder inom alla klasser och stånd, till alla dem, som i handling vilja hävda gemenskapen med Finland, vårt maningsrop:

Med oss i strid för frihet, lag och rätt till Finlands räddning och Sveriges heder!

Samling i Uleåborg!

Enligt uppdrag av Svenska brigadens befäl och menige.

Hjalmar Frisell

Erik Hallström

Olof Palme

Axel Boethius

Kapten

Löjtnant

Uleåborg den 9 mars 1918.”¹⁰¹

Genom att undersöka de ansökningar och brev som kom in till Finlands vänner så går det att få ledtrådar inte bara gällande möjliga drivkrafter, utan också gällande vilka som fick och vilka som inte fick åka iväg till inbördeskriget i Finland. Dessa källor är *omedelbara* på ett sätt som inte några andra källor i denna undersökning är i och med att de har tillkommit *innan* resan till Finland. Hur ser då innehållet ut? Står det något som kan kopplas till motiv?

I ett brev (daterat 27 mars) skriver en John Andrée från Stockholm att

”Med anledning av Eder annons ang. Frivilliga till Finlands frihetskamp, tager jag mig här friheten svara å densamma. Jag är aderton år gammal, fyller 19 den 6 november detta år, och är för närvarande anställd på kontor, men finner jag detta arbete synnerligen uttråkande och ledsamt, och önskar därför ombyte av sysselsättning. Svar med alla upplysningar emotses tacksamt, och hoppas, jag, att Ni gör Edert bästa för att jag skall kunna komma härifrån, åtminstone en tid.”¹⁰²

Och Ove Axelsson från Jönköping skriver (den 18 mars) att

”Med anledning av annons i Sv. Dagbladet får jag härmed anhålla om upplysningar beträffande Sv. Brigaden.

¹⁰¹ Svenska Brigaden (1920), s 25.

¹⁰² Finlands Vänners arkiv, vol 7.

Hur kan man bli antagen som rekryt? Fordringar.

Ekonomiska villkor i Finland.

Avhjälpes utrustnings- och resekostnadsfrågan för obemedlad.

Då mina förfrågningar ej äro förestavade av nyfikenhet utan ett varmt intresse för vad jag anser kampen mellan kultur och barbari vore jag tacksam för erhållande av så detaljerade underrättelser som möjligt.”¹⁰³

I det första brevet nämns alltså ”ombyte av sysselsättning” som ett motiv, och i det andra det mer abstrakta (och något abrupta) ”kampen mellan kultur och barbari”. Många andra förklaringar som kan relateras till drivkrafter förekommer också. Så här skriver John Bersén:

”Stockholm 5/4 1918

Härmed få undertecknad vördsamt anhålla om råd och upplysningar hur jag skall kunna få ingå i Finska armén, våra bröders stora frihetsstrid. Hela min själ och kropp längtar ut till det stackars folk, som behöver vår hjälp.

[...] ...hur jag skall kunna komma iväg för att strida, ja, falla på detta frihets slagfält.”¹⁰⁴

Henry Murén nämner sin moders härstamning:

”Östersund 7/4 18

...på grund utaf att min moder var född i Vasa själf är jag född i Gefle anser jag det vara min oafvisliga plikt och skyldighet att offra mig för Finland. Jag är nu visserligen bara arbetare så att kanske fördenskull anses vara oduglig, men jag har god skolunderbyggnad och militärutbildning...”¹⁰⁵

Medan Folke Ericsson pekar på sina vänskapsband:

¹⁰³ Finlands Vänners arkiv, vol 7.

¹⁰⁴ Finlands Vänners arkiv, vol 7.

¹⁰⁵ Finlands Vänners arkiv, vol 11.

”Örebro den 11 april 1918

[...] Jag hör till en av de många svenskar, som lida av de fruktansvärda förhållandena i Finland. Jag har flera personliga vänner bland den svenska befolkningen därute och har lärt mig att känna och tänka med dem och skulle gärna velat vara med att strida för deras skull...”¹⁰⁶

En person skriver att ”ehuru jag är en enkel arbetare är jag ändå sann fosterlandsvän, och äger flera goda vänner som redan äro i Finland”.¹⁰⁷ Påfallande många skriver att de just är vanliga arbetare. Det hände också att flera stycken slog sig samman för att skriva ett gemensamt brev:

”[...] Får härmed medela det, det fins ett antal arbetare som vore villiga att deltaga i frihetskampen för Finlands arbetande folk...

Pajala den 17/3 1918

Oskar Nilsson

Arbetare”¹⁰⁸

En person skriver lite motsägelsefullt att ”undertecknad som är 23 år och fullt frisk och ej diskuterar någon politik utan endast vill det som är rätt, önskar av fullt hjärta komma över och göra vad jag kan på de Vitas sida”.¹⁰⁹

Några vill åka dit för ”det svenska folket” eller på grund av den svenska regeringens hållning. Andra ser mer till sin egen problematiska situation. En person skriver att ”jag får lof att skriva och göra mig en förfrågan om man kan få gå in som frivilliga till finland för det är alldeles omöjlig att få något arbete her i sverige”¹¹⁰, och ytterligare en att ”undertecknad är för närvarande arbetslös och ville därför höra om det betalas ut något i förskott”.¹¹¹ Edvard Hedman från

¹⁰⁶ Finlands Vänners arkiv, vol 8.

¹⁰⁷ Finlands Vännerr arkiv, vol 9.

¹⁰⁸ Finlands Vänners arkiv ,vol 11.

¹⁰⁹ Finlands Vänners arkiv, vol 8.

¹¹⁰ Finlands Vänners arkiv, vol 8.

¹¹¹ Finlands Vänners arkiv, vol 8.

Tegnaby lovar att ”varen hörsamma av mina ord jag gäcker aldrig om jag bara fingo fri ressa så är jag till tjänst för Moder och fosterland Finland”.¹¹² K H Jakobson från Karlsbäck vill ”höra huru dät är med de frivilliga som deltaga i kriget i Finland om man får resan dit så skall jag också fara dit skriv svar så fort som möjligt så får jag höra om dätt far nå flera så att man får sällskap dit”. Han vill också ”ha reda på var man skall uppståla sig”.¹¹³

Vid en undersökning av dessa källor så hittar vi alltså många spridda formuleringar gällande motiv. Det går också se att över 60 % av de sökande helt utelämnar sina skäl för att vilja åka. I nästan hälften av alla brev så frågas det dock efter vilka förmåner som gäller eller vilken lön som kan hämtas ut. Detta är alltså vanligare än förklaringar gällande drivkrafter. Man försäkrar sig också om att olika kostnader i samband med t ex resor eller utrustning ska tas omhand.¹¹⁴ En del förklarar, liksom Ulrik Alfzén, att de har sin familj att ta hänsyn till:

”Malmbäck 19/3-18

Undertecknad önskar deltaga som frivillig till Finland, vore därför tacksam för vidare upplysningar om aflöning m.m. ty som jag är medellös måste jag på något sätt ordna det för min hustru så hon har något att leva af under tiden medan jag är borta, samt möjligen någon liffränta eller dylikt om jag faller i strid.”¹¹⁵

De ekonomiska aspekterna verkar alltså ha varit viktiga för många, även att detta aldrig anges som huvudmotivet för att vilja åka. Flera frågar också efter vilken militär ställning som man kan förvänta sig i Finland, och vilka beföringsmöjligheter som finns. Det är dessa två ämnen som berörs i särklass oftast i form av frågor. De ekonomiska villkoren *i nästan hälften av breven*, och

¹¹² Finlands Vänners arkiv, vol 9.

¹¹³ Finlands Vänners arkiv, vol 9.

¹¹⁴ Siffrorna baserar sig på en undersökning av drygt hundra olika ansökningar och brev. Att undersöka samtliga volymer med ansökningar och brev hade tyvärr blivit alltför tidskrävande.

¹¹⁵ Finlands Vänners arkiv, vol 7.

befordringsmöjligheter eller militär ställning i ungefär en tiondel av fallen. Det är svårt att inte göra en koppling till motiv utifrån dessa uppenbarligen viktiga faktorer.

Några av de inkomna breven är mer kryptiska:

”12/4 1918

Jag frågar härmed om jag kan få koma mig som frivilig över till ock jöra vad jag kan för Finarnas sak jag skule vilja läma några vicktig meddelande som jag icke törs anförtro i brefvet jag har väntat i det länsta jag har trot att Rysland skule jöra något för Finland godviligt men det ser så mörkt utt ni får nog taga eder rät själva...

[...]

E.L. Brun, Sundsvall”

E. L. Bruns motiv förblir något luddiga, och det verkar som att han, liksom flera andra av de sökande, inte hade den politiska situationen helt klar för sig.

G. Broeke föredrog att visa sin inställning till inbördeskriget med hjälp av poesi. I den första versen (av fyra) så skaldar han:

”Till Finland

Än lefver hos mig minnet kvar
af allt jag läst om svunna dar,
då Finland Sveas syster var,
och det ger lust
att taga del i tappras dust,
som står däruppe med fanfar
att rätt och frihet ge försvar.”¹¹⁶

¹¹⁶ Finlands Vänners arkiv, vol 2.

”Så öppna famnen. Tag mig med”, ber han i den andra versen, ”att kämpa i de tappras led”, och på ytterligare ett ställe ”Gif mig en plats i Finlands här./ Min hjärtevarma sympati – /för Finland”. Olika historiska anspelningar, och löften om en helhjärtad insats, finns insprängda i dikten som faktiskt innehåller tendenser till ett *nationalistisk-ideologiskt* historiebruk eftersom Broeke motiverar sin vilja att delta utifrån Sveriges historia och till det han har läst om att ”Finland Sveas syster var” . Han skaldar också att han vill enligt ”tappra fäders sed” hjälpa till att ”få Finland fritt”.

Finlands Vänners svar på de inkomna ansökningarna och breven var oftast en kort hänvisning om att vända sig till det lokala värvningskontoret. En del fick också kortfattad respons på ställda frågor, och en del fick avslag direkt.

I flera av breven så framgår det att det faktiskt kunde vara svårt att få komma med som frivillig. O A. Bruce skriver att han ”för min egen del ända sedan den Finska frihetskampen började, brunnit av lust att få vara med, och även gjort försök, men ej lyckats!”.¹¹⁷ Och flera var de som kände sig förfördelade i urvalsprocessen. B. Gustafsson skriver irriterat att:

”19/4 1918 Eksjö

Edert ärade telegram af igår tacksamt emottaget.

Då jag genom pressen flera gånger erfarit, att äfven underåriga svenskar finnas i ”Svenska Brigaden”, vore jag mycket tacksam få en upplysning, hur dessa utan pass kunnat komma över gränsen.

Dessutom ber jag få påpeka, att jag under flera år varit scout – bl.a scoutchef i Torsås scoutkår – sedan 1914 varit medlem av skytteförening, är ifrig idrottsman samt ovanligt stor och stark för mina år. Efter någon tids öfning är jag säker på, att jag är lika hemma i allt som rör wapnens bruk, som någon i ”Svenska Brigaden”.¹¹⁸

¹¹⁷ Finlands Vänners arkiv, vol 7.

¹¹⁸ Finlands Vänners arkiv, vol 8.

Här är svaret från Finlands Vänner ovanligt långt. Man förklarar att man i början av kampanjen också antog ”kvalificerade minderåriga” som hade målsmans medgivande, och att dessa då fick sitt pass. När man senare såg att dessa sattes in i strider utan några längre förberedelser så ”insåg man faran av att utsända så unga och oövade krafter”.¹¹⁹ Man hade dessutom fått order från Finland som pekade i samma riktning. Alltså fick B. Gustafsson ännu en gång finna sig i att få avslag.

Det är heller inte ovanligt att det hänvisas till tidigare brev eller till och med besök på olika värvningskontor. Börje Cederwald från Älvsjö skriver att han den 19 april på eftermiddagen var uppe på Finlands Väners expedition på Birgerjarlsgatan i Stockholm, och att han där fick prata med en person som var ”ung, smärt och mörklagd”. Själv beskriver han sig som ”tämligen stark, mycket klumpig och ful”. Han fortsätter:

”I frågavarande person framhöll att där fordrades militär-bildning. Vilket jag tyvärr inte har. Annat än jag inhämtat av min bror som nu tjänstgör i Finland som fältväbel. Skjuter samtidigt skapligt med gevär och revolver har även litet hum om att föra värja. Så jag försäkrar er min herre att jag klarar mig mot de ”röda sluskarna”. Samma person framhöll att det kunde vara en tillfällig lust att fara till Finland. Nej: Jag försäkrar eder att det inte är någon tillfällig insperations-lust utan av en känsla som jag ej kan kuva. Jag vet nog att jag ej är någon faktor att räkna med. Men det jag kan, det skall jag göra. Jag ville gärna skriva detta brev emedan jag har svårt att säga något i personers närvaro. Samt ber er slutligen att om ni kan göra något för mig så skall jag ej glömma det. Jag tänkte gå upp till ”Finlands vänner” expedition om Tisdag igen och få besked.”¹²⁰

Han avslutar med att ”jag vill på intet sätt vara påstridig”. Finlands Vänner svarar dock att med ”anledning av Edert brev få vi meddela att vi tyvärr måste fasthålla vid vårt beslut att endast antaga vapenövat folk”.¹²¹

¹¹⁹ Finlands Väners arkiv, vol 8.

¹²⁰ Finlands Väners arkiv, vol 8.

¹²¹ Finlands Väners arkiv, vol 8.

Direkt avslag får också en person som skriver att han "lider av blodsvikt" och därför "ej kan marschera".¹²² En man över 70 år har heller inget att hämta på det lokala värningskontoret, trots att han kan tänka sig att marschera "kortare sträckor".¹²³ Kanske var Finlands Vänner intresserade av dövstumma artister?

"Ystad d. 9 april 1918

Enligt upplysningar i tidningen rörande svenska frivilliga till Finlands Frihetskamp anhåller jag som är varm vän till hvad jag anser rätt ehuru dövstum men anser mig om så kan anses vara till nytta för att rädda Finland från de uslingar mot borgare av rätt. Undras hur de dövstumma ha det i Finland i dessa oroväckande tider. Till Finland önskar jag fara förrän dagen ä all.

Högaktningsfullt

Artisten Elof Johansson"¹²⁴

Finlands Vänner meddelar dock att "på grund av lytet kan Ni icke antagas".¹²⁵

En handfull brev kommer vidare från kvinnor som vill ingå i den svenska frivilligstyrkan.

"Får härmed göra en vänlig förfrågan, om qvinnor antages som frivilliga till finland. Har mycket lust för att veta om någon sysselsättning kunder erhållas helst vid Mathållning Marketenteri eller dylikt. Kunnig i Finska språket lika korrekt som i svenskan,

Högaktningsfullt Greta Djerf,"¹²⁶

Doktor Hallström svarar för Finlands Vänner att "edert anbud måste tacksamt avböjas".¹²⁷ Samma svar fick sannolikt den 22-åriga kvinna, dotter till en avliden kapten, som skriver att "visserligen hör jag ej till det manliga släktet

¹²² Finlands Vänner arkiv, vol 11.

¹²³ Finlands Vänner arkiv, vol 11.

¹²⁴ Finlands Vänner arkiv, vol 9.

¹²⁵ Finlands Vänner arkiv, vol 9.

¹²⁶ Finlands Vänner arkiv, vol 8.

¹²⁷ Finlands Vänner arkiv, vol 8.

men jag skulle så innerligt gärna vilja komma dit ut för att även jag hjälpa till”.¹²⁸

En del brev och ansökningar gick också direkt till Finland och till den svenska brigaden där. Många av dessa var riktade till chefen för brigaden, Hjalmar Frisell. Det är oklart i vilken mån man hann svara på de brev som kom in, men det är tydligt att det också här fanns en del som var missnöjda över att inte redan ha fått åka iväg. Nils Gustaf Skiöld från Arboga skriver den 11 mars att

”Har i dagens tidning läst Eder vädjan till Sveriges ännu rättänkande ungdom, att räcka det lidande Finland vårt stöd, till hjälp mot de ligister och hulliganer, som försöka tilltvinga sig makten, blott genom att lömskt plundra, mörda fredliga medmänniskor. Undertecknad har nu sedan en månad tillbaka varit hågad att resa ut till finska fronten. Jag lade i början av februari in en ansökan, till Finska Legationen i Stockholm, om att få resa ut, men fick därpå icke förrän i förra veckan mottaga följande något tama avslag:

”Med anledning av Edert ärade brev få vi meddela att vi för tillfället ej kunna tillmötesgå Edert anbud och be härigenom få framföra vår djupt kända tacksamhet för visad välvilja. Högaktningsfullt etc Finlands Vänner”

Jag närsluter detta utdrag bara för att belysa svårigheten för svenska män att komma ut som vänder sig direkt till Legationen. Det har hänt flera av mina kamrater detsamma. Undertecknad har visserligen ej fullgjort sin värnplikt men kan dock vara nog fräck att vilja ut och känna krutrök.”¹²⁹

Och också Hjalmar Frisell och den svenska brigaden fick sin beskärda del av äldre hugade män. Den 65-årige Otto Nyholm från Linköping skriver att ”undertecknad önskar ingå som frivillig i Svenska Brigaden, men jag är gammal till åren! Men sinnet är ungt! Och ”korpus” vid full vigör!”.¹³⁰ Det är tveksamt om detta imponerade tillräckligt på Frisell.

¹²⁸ Finlands Väners arkiv, vol 11.

¹²⁹ Svenska Brigadens arkiv, vol 1.

¹³⁰ Svenska Brigadens arkiv, vol 1.

Varför den omyndige och föräldralöse Ernst Gunnar Carstensen valde att åka iväg som frivillig vet vi inget om, men hans äldste bror, Gustaf Carstensen skrev till Brigadchefen och anhöll ”lika värdsamt som på det allra bestämdaste om hans omedelbara hemkommendering med eller mot hans vilja”.¹³¹ Gällande Jågens Erik Ersson från Orsa socken har vi inte heller hans egna ord att tillgå, men vi kanske kan gissa att hans kärleksliv hade blivit komplicerat eftersom kyrkoherden och tillika ordföranden i Orsa Barnavårdsnämnd sökte honom. Kyrkoherden skriver att ”förliden gårdag anmälde sig tvänne unga kvinnor för undertecknad, hvilka kvinnor sade sig vara af honom häfvade, den ena i långt framskridet hafvandeskap ock vilken kvinna han aftalat om äktenskap”.¹³² Jågens Erik Ersson ansåg uppenbarligen att kriget i Finland var att föredra.

Det framgår inte av Finlands vänners arkiv vilka som fick åka, men ibland finns det alltså kopior av breven till de som fick avslag, och det går faktiskt att få en viss uppfattning om de frivilliga svenskarna också utifrån de som *inte* fick åka. Dels eftersom dessa svenskar genom t ex ålder, handikapp eller brist på erfarenhet utgjorde en kontrast till de som antogs som frivilliga, men också genom att några på grund av värningskontorens inkonsekvens lika gärna hade kunnat få åka, vilket andra brev och rapporter är bevis på. En hel del märkliga och krigsodugliga personer verkar ha skickats iväg.¹³³ Vidare tyder en del av

¹³¹ Svenska Brigadens arkiv, vol 1.

¹³² Svenska Brigadens arkiv, vol 1.

¹³³ Brigadchefen Hjalmar Frisell skickade till exempel den 20 mars ett telegram till Gustav Hallström som lyder ”Var god och ej hitsänd hädanefter sjuka och odugliga”. Och några veckor senare: ”Användning för 15-åriga scouter finnes icke stop hitsänd icke utbildade eller odugliga till krigstjänst fördrå läkare undersökning”. Den 18 april var det Överste Erik Grafströms tur att skriva att ”en hel del synnerligen egendomliga element av i befälsgrad hava hitkommit och göra dessa stora ansträngningar för att genom busartade fylleri och synnerligen oskickligt uppförande i allmänhet draga ned svenska anseendet och namnet”. Han önskade att utgallringen i Sverige skulle skärpas betydligt. Gustaf Hallström skrev dock åtskilliga brev och telegram till sitt och Finlands Vänners försvar. Till Erik Grafström skriver han att: ”Beklaga att oskickliga element från Sverige neddraga Svenska anseendet men förstå icke att svensk disciplin icke kan motverka dålig anda i truppen helst i krigstid stop detta helst som de dåliga elementen av Eder betecknas tillhöra befälsgrad alltså böra vara fullt medvetna om vad disciplin i krigstid innebär stop tro att felet ligger mera hos vederbörande befäl än hos vederbörande anskaffningscentral i Sverige stop var övertygad om att gallring så vitt möjligt kan ske också sker stop beakta våra svårigheter hemma helst under synvinkeln av uppmaningar från Finland att forcera anskaffandet av frivilliga stop svårigheterna ökas ytterligare därigenom att kontrakt icke som översten tror uppgöras i Sverige utan i Finland alltså att bindande avtal icke kan göras hemma. Doktor Hallström” Och Ingenjör Wilhelm Bille

klagobreven från Finland på att vissa av svenskarna åkte dit för att "leva rövare".¹³⁴ Att en del av de frivilliga misskötte sig är också något som nämns ibland på andra ställen, både i tryckta och otryckta källor. Det finns dessutom rapporter som hävdar att flera svenskar åkte till Finland för att försöka ta sig över till den röda sidan.¹³⁵ Att närmare undersöka svenskarnas uppträdande och handlingar i Finland och koppla detta till motiven för att åka går dock utanför ramarna för detta arbete som ju primärt handlar om *formuleringar och berättelser om motiv*. Inte heller de fientliga brev som kom in till Finlands Vänner har att göra med undersökningens centrala frågeställningar.¹³⁶

I det upprop som Finlands Vänner publicerade i tidningar runtom i Sverige så används bitvis det förflutna för att legitimera deltagandet i kriget. Det är framför allt ett *nationalistisk-ideologiskt* historiebruk det handlar om. Det talas om

fick irriterat höra att Finlands Vänner var "icke tacksamma för Eder kritik genom andra hand helst rörande saker vilka vi bättre än Ni veta stop var övertygad att vad som kan göras under de stora svårigheter vi här arbeta också göres stop". Telegrammet fortsätter: "beträffande dåliga element Brigaden förstå vi svårigheter men kunna knappast motverka då moralisk undersökning omöjlig härstädes stop tro att verklig svensk officersanda är vad som brister i Brigaden manstakt i krigstid får icke vara ett tomt begrepp stop medge förövrigt att fel härifrån begås men fordra förståelse för svårigheterna stop trodde icke detta behövde påpekas efter vårt samtal Stockholm och med Eder kännedom om förhållandena alltifrån början stop beträffande pengar har här varit stora svårigheter och stora fel i organisationen i och för penningeanskaffandet från begynnelsen nära att allting stoppats stop kontorets arbetsbörd nu även tyngd av penninganskaffningsbekymmer...". (Finlands Vänner arkiv, vol 2 och 6)

¹³⁴ Finlands Vänner arkiv, vol 2 och 6.

¹³⁵ Finlands Vänner arkiv, vol 1.

¹³⁶ Breven var ofta, men inte alltid, anonyma, och de är trots allt intressanta som en reflektion av tidsandan. Den 14 april skrev till exempel "En Even Svensk men neutral" att föreningen borde skämmas att samla in pengar till fallna svenskars hustrur. "Nej! ni djävlar dom skulle settas på svältkur hela sin livstid och ni med Svarta Djävlar". Och två veckor senare inkom detta längre brev ställt direkt till Gustav Hallström: "Jag får här senda eder några uppmuntrande ord edra förbannade mördarvärvare. Ni skriver att de fånar ni lyckats få i hop och senda till Finland kämpar för frihet och rättvisa. Tror ni att det fins någon så dum så dom ej ser de gör raka motsatsen, slår igäl dem som kämpa för rättvisan. Men vänta mina herrar kommer någon av dessa djävlar hem i från Finland och lyckats klara sitt usla skinn undan våra bröders hämnande hand, så skall de komma att marteras till döds här hemma, de ha den värsta död som någonsin kan uttänkas att vänta sig. Vi skall snart ge er så mycket att göra här i Sverige så ni behöver edra förbannade svartfötter hemma. Ty våra Ryska och Finska kamrater begära solidaritet i handling. Kapitalismen i alla länder darrar för proletariats resning. Ögonblicket är inne för oss att med järnhård vilja vilja handla och tillsammans med våra Ryska och Finska slå ett segrande slag för vårt stora och härliga mål: Frihet, personlig oavhängighet från utsugning ekonomiskt våld och politiskt förtryck. Hell revolutionen i Finland och Ryssland. Leve revolutionen". En Gustaf Andersson i Vartofta var modig nog att skriva under sitt brev med namn. Han skrev att han förfärades över att en svensk kan uppmana en annan svensk till dessa hemskheter. "Dessutom måste ju en människa med rätt förstånd ock som kan se saken sådan den är låta bli att bli brodermördare som dräper sin nästa och förtrampar och förstör hans verk", skriver han. Han menade att det var de finska arbetarna som hade byggt städerna, och som hade utfört sitt tunga arbete i hundratals år. Nu äntligen kämpade de för rättvisa och frihet. "Må detta vara något att tänka på för eder, och jag hoppas att ni ej skall få några framgång i edert fula arbete samt att ni helt och hållet måste förkasta det", avslutar han. Finlands Vänner märkte Gustaf Anderssons brev med "REGISTRERAS". (Finlands Vänner arkiv vol 6 och 7)

”kamp för räddande av den samfundsordning och den kultur, som svenskar i forna tider där grundat” och det talas om ”gemenskapen med Finland”. Detta skulle fungera som en motivation för det frivilliga deltagandet på den vita sidan. Moraliska värden som ”en rättvis och helig sak”, ”frihet”, ”kultur”, ”Sveriges heder” och ”lag och rätt” spelar också en viktig roll i uppropet. Säkert påverkade detta också i viss mån innehållet i de brev och ansökningar som kom in. De svenskar som var intresserade hade ju egentligen redan fått veta varför de skulle delta, och det är rimligt att anta att i en del ansökningar och brev där dessa motiv anges så återupprepas helt enkelt uttrycken från uppropet.

Men i dessa de allra tidigaste källorna så finns det alltså för det mesta inga motiv alls angivna, och de drivkrafter som anges är väldigt varierande. Det skulle gå att hävda att dessa ansökningar och brev inte inbjöd till resonemang kring motiv, och på ett sätt så är det riktigt. Det fanns naturligtvis inte plats för lika utförliga resonemang kring motiv som det fanns i andra sorters källor, men det handlar sannolikt också om att det kollektiva minnesskapandet inte riktigt hade kommit igång än. Det var fortfarande för tidigt för många att bestämma sig gällande hur man skulle formulera sig kring motiv.

Dessa ansökningar och brev är alltså unika i undersökningen eftersom de har tillkommit *innan* deltagandet i kriget. Minnet var därmed inte inblandat på samma sätt som i de andra fallen, och man har också varit utsatt för mycket mindre påverkan än de som skriver under, och framför allt efter, kriget. Tillhörigheten till en stark kollektiv identitet i form av en anrik släkt eller en militär gemenskap saknades också hos de flesta. Vi ska snart se vad sådana tillhörigheter tillsammans med en massiv yttre påverkan kan ha haft för betydelse för utvecklingen av berättelser om motiv.

Vi kommer nu att lämna de källor som tillkom *innan* det egna deltagandet i kriget, och gå över till de andra källorna. De som tillkom *efter* (och i några fall

under) kriget. Det är i dessa källor som formuleringarna om motiv emellanåt blommar ut till längre berättelser.

3.2 Andra tidiga källor (1918-1920)

3.21 Skapandet av ett kollektivt minne av motiven

Hur kan det gå till när en berättelse om motiv skapas? Först är det viktigt att komma ihåg att en berättelse om det förflutna alltid involverar en minnesprocess. Det är bland annat med hjälp av minnet som vi skapar rationella sammanhang. Det finns också en slags ömsesidig påverkan mellan minnen och identitet på så sätt att det vi identifierar oss med påverkar det vi minns, samtidigt som det vi minns också är ett viktigt element i identitetsskapandet. Genom berättelser så kan de individuella minnena sättas in i ett meningsfullt sammanhang och, som Peter Aronsson skriver, ge ”en framåtriktad mening åt dem, en kontext som pekar fram mot det nuvarande och med vidare implikationer framåt”.¹³⁷ Det nuvarande och framtiden kan alltså vara lika viktiga komponenter som det förflutna. När en berättelse, eller en formulering, har tillkommit, och *vilken den aktuella personliga och samhällsliga situationen var*, måste tas med i bedömningen för att en förståelse ska vara möjlig.

När det gäller ansökningar och brev till Finlands Vänner så är det alltså de första formuleringarna gällande motiv som vi har tillgång till, och de skiljer sig från de andra källorna eftersom de tillkom *innan* deltagandet i inbördeskriget. Det har därmed skett en betydligt mindre yttre påverkan här än när det gäller de andra källorna. Det är dock viktigt att komma ihåg att motiven för att delta i kriget antagligen inte uppstod under själva skrivtillfället utan de har sannolikt växt fram tidigare. Därför kan det också här vara intressant att koppla formuleringarna till det som Winter och Sivan kallar ”minnesspår”. En erfarenhet (motiv/beslut) skapar ett ”minnesspår” där egentligen redan en viss

¹³⁷ Aronsson (2004), s 72.

omtolkning kan ha gjorts, till exempel genom ett personligt eller kulturellt manus.¹³⁸ Det personliga manuset kan ha att göra med att man är en modig eller ansvarskännande person, och det kulturella manuset kan exempelvis vara nationellt. Generellt sett så är dock dessa omtolkningar svåra att visa på i ansökningarna och breven till Finlands vänner. Vi har helt enkelt för lite information för att kunna belysa formuleringarna från olika håll, eller ställa dem mot andra formuleringar på andra ställen. Det vi kan se är, som sagt, att de flesta inte angav några motiv, och att bland de som gjorde det så var spridningen stor, samt att det var vanligt att det ställdes frågor gällande framför allt ekonomiska förutsättningar. Gällande det kulturella manuset så är det framför allt den nationella identiteten som slår igenom på några ställen.

Vad var det då som hände efter tillkomsten av dessa de första källorna? Vilka faktorer måste tas med i beräkningen för att kunna förstå hur motivbilderna utvecklades? Jag kommer framför allt att fokusera på tre stycken sådana faktorer: För det första den yttre påverkan som *alla* de frivilliga var utsatta för under och efter kriget. För det andra den kollektiva identitet som vi kan kalla för den militära gemenskapen – vilken i stort sett saknade betydelse för många av de som vände sig till Finlands vänner. Slutligen är det omöjligt att bortse från den källkritiskt viktiga distinktionen mellan tryckta och otryckta källor. Vi ska börja med att titta närmare på den första faktorn – påverkan utifrån.

3.22 Yttre påverkan

Som vi har sett så kan i och för sig redan uppropet från Finlands vänner ha utövat en påverkan på en del av de frivilliga, liksom alla de olika röster som fanns i samhället vid denna tid – tidningar, politiska debatter, kamrater, familj, etc. Men ett mer massivt inflytande som kunde hjälpa till att skapa utvecklade

¹³⁸ En drivkraft/ att bli medveten om en drivkraft ses här som en erfarenhet. På samma sätt kan beslutet att vilja delta i inbördeskriget ses som en erfarenhet.

berättelser kring motiv började inte förrän under själva kriget. Här var till att börja med samtalen med andra frivilliga säkert en faktor som påverkade i hög grad. Det framkommer på flera ställen i källorna att drivkrafterna för deltagandet i kriget diskuterades mellan striderna och uppdragen. Antagligen influerades man av personer man såg upp till eller personer som hade militär eller kulturell status. Mötena med fienden, och också med den egna vita sidans olika grupperingar; vanliga finländare, svensk-finnar, de rysk-utbildade finska officerarna, jägarna, tyskarna, etc. spelade antagligen också en viss roll, liksom mötena med den befolkning som drabbades av kriget. Även att dessa möten inte hade med de ursprungliga motiven att göra, så bör det ha skett en påverkan som spelade en medveten eller omedveten roll för de frivilliga när de efter kriget skulle formulera sig gällande sina drivkrafter. Något som också bör ha påverkat svenskarna var förstås själva striderna. Många var under flera månaders tid involverade i ett farligt och osäkert krig, och åsynen av sårade och döda var vardag, liksom avrättningar av fångar.

En faktor som med stor sannolikhet påverkade många frivilliga var alla de ceremonier och tal som hölls. Dessa pågick under hela kriget, men de eskalerade under slutskedet och i efterspelet. Kulmen var antagligen den parad som hölls i Helsingfors den 15 maj då de olika vita trupperna marscherade genom staden, men också den svenska brigadens återkomst till Stockholm den 29 maj kan ses som en höjdpunkt. Tiden mellan paraden och hemfärden var för många frivilliga en enda stor fest. De som tillhörde den militära eller kulturella eliten gick på den ena bjudningen efter den andra. Och vid ett flertal tillfällen så samlades de svenska frivilliga för festligheter, tal och ceremonier.

Hur var då talen som hölls vid dessa tillfällen uppbyggda? Berörde de någonsin de frivilligas motiv? Svaret är ett rungande ja. Vi kan ta några exempel från den svenska brigadens sista dagar i Finland, och från hemkomsten till Stockholm. Det avsnitt som nu följer är ganska utförligt, men det finns en poäng

med det. Som Winter och Sivan konstaterar så ger en erfarenhet upphov till ett ”minnesspår” som ofta omtolkas, ibland genom personliga eller kulturella manus, men kanske ännu oftare genom manipulation utifrån. Genom att någon får höra hur sanningen ser ut eller vad som verkligen har hänt vid ett speciellt tillfälle så kan det ske en, ofta omedveten, omtolkning. Vi kan kalla det för övertalning eller propaganda, eller i mer extrema fall för hjärntvätt. Om vi får höra samma sak många gånger så är det ännu mer troligt att en omtolkning sker och förstärks. Därför så följer nu en redogörelse för, och utdrag ur, några av de många tal som hölls under den svenska brigadens sista dagar i Finland och Sverige. Miljöer och sammanhang beskrivs också kortfattat.

Vi kan börja några dagar innan hemresan, under en fest i Helsingfors nya banhall, då rektor Eirik Hornborg tackade de frivilliga svenskarna. Hornborg började med att tala om det svåra i att följa den rätta vägen när kaos och förvirring råder. ”Då stormen plötsligt bröt lös över Finland, och en del av vårt folk pestsmittad bar avog sköld mot sitt land, dess samhällsordning och den västerländska kulturen, då förvillades mången blick, som på avstånd iakttog skådespelet”, sa han och fortsatte med att ”också i det land, som tack vare gemensamma kulturella och historiska traditioner står oss närmare än något annat, har mången redig man fått sin syn förvänd genom den lögnens svartkonst, som gör vitt till svart”.¹³⁹ ”Finlands sak” var, enligt Hornborg, också ”Sveriges, Skandinavien, Västerlandets, mänsklighetens”. Sedan kom han in på vad som kunde ha fört de svenska frivilliga till Finland:

”Jag vet, att ni icke alla ha drivits av en tanke och en känsla. Många tankar och känslor ha välvits i era sinnen. Hos somliga har en, hos somliga en annan framträtt starkast och drivit er hit till det kämpande Finland. Några av er äro bundna vid detta land med härstamningens och kärlekens bojer och ha gjort Finlands sak till sin. Andra ha främst kämpat för att värna sitt

¹³⁹ *Svenska Brigaden* (1920), s 176.

eget fosterland mot barbariets frambrusande störtvåg. Åter andra ha livats av ett trotsigt beslut att visa, att Sverige äger män, som veta att dö för en sak. Och de stora tankarna, de starka känslorna ha fått en glans av strålande ljus från det käcka, sorglösa mod, som alltid skall fröjda vårt urgamla, outrotliga krigarlynnne – tapperheten, trotset, fjädern i hatten, fanan i stormen, solskenet över en brusande ström.

Men ett vet jag, som har varit för er alla gemensamt: alla ha ni kämpat för Sveriges ära!”¹⁴⁰

Sist i talet så framförde han en hälsning till de stupade svenskarna.

När general Mannerheim avtackade den svenska brigaden någon dag senare så avslutade han med orden: ”Framför äfven vårt tack till Sverige, och må det sägas ut att Ni kamrater återknutit de sekelgamla band, som höllo på att brista”, och att ”ni har fört oss åter till våra skalders Sverige och visat att mannamod och heder bo kvar i hjältars land.”¹⁴¹ Den svenska brigadens chef Harald Hjalmarsson svarade på detta genom att anknyta till varför han och de andra svenskarna hade åkt till Finland:

”Vad som fört oss hit, känner Ni, general, lika fullt och väl som vi själva.

Länkar, som varken landgränser eller språkskillnader, lika litet som hundraårigt våld förmått slita i sär, hava knutit våra hjärtan till Edert fosterland! Ärlig vilja att befästa det gamla fostbrödralag, som svenskt sinne ännu aldrig lärt sig betrakta som hävt! Se där, general, vad som visat oss vägen, vad som inom vida kretsar på andra sidan Bottenhavet blev till en lösen, då Finlands strid började.”¹⁴²

Inför hemfärden, när den svenska brigaden stannade till i Åbo, så höll magister Einar Holmberg ett tal där han redan inledningsvis slog fast att ”här stodo ej blott våra utan edra och mänsklighetens intressen på spel”.¹⁴³ Sedan kom han in på hur Sveriges och Finlands folk genom alla tider har stått tillsammans. Han gjorde en slags resumé av det svenska rikets historiska höjdpunkter och

¹⁴⁰ *Svenska Brigaden* (1920), s 177f.

¹⁴¹ Lennart Zielfelts arkiv.

¹⁴² *Svenska Brigaden* (1920), s 181f.

¹⁴³ *Svenska Brigaden* (1920), s 184.

nederlag, och han menade att ”edra fel voro våra fel, edra drömmar våra drömmar”.¹⁴⁴ Vad var det då som förenade det svenska och det finska folket? Holmberg förklarade att:

”Det som binder är icke blott det gamla, det är själva vår natur. Ty människan i all sin skenbara frihet är dock kanske nästan i lika hög grad ett alster av den mark ur vilken hon spirat som trädet. Kändes det icke hemvant för eder vårt vintermörker, vårt vårvinterljus, våra skogar, våra sjöar. Väcker icke våren här samma känslor till liv som hemma i gamla Sverige, talade icke dess första sippe samma språk som där. Av högre makter än politiken ha vårt väsen stämts i samklang med edert.”¹⁴⁵

En av de frivilliga svenskarna uttryckte känslösamt i en respons att det ”icke varit politisk beräkning eller äventyrlusta, som drivit brigaden över till Finland utan en spontan känsla av att komma ett lidande broderfolk till hjälp”.¹⁴⁶ Han citerade sedan Runebergs ord om att ”utan Gud och utan hjärta måste dock den mänska vara, som ej tjasas in i döden av att detta land försvara”.¹⁴⁷

När den svenska brigaden sedan kom tillbaka till Stockholm så hade tusentals människor samlats vid Skeppsbron, och stadsfullmäktiges ordförande Dr. Östberg höll ett välkomsttal. Han anknöt här bland annat till det dansk-tyska kriget 1864 då också ett antal svenskar hade gett sig ut som frivilliga (då på den danska sidan). Han var dock inte förvånad över att så många frivilliga hade åkt till Finland eftersom det gällde ”en strid i en del av det forna Sverige och en kamp om svensk kultur och svensk rättsordning”. Han påpekade också att ”tillfredsställelse haven I ock kunnat hämta därav att, såvitt känt är, icke någon enda svensk man från denna sida Bottenhavet ställt sig i edra motståndares

¹⁴⁴ *Svenska Brigaden* (1920), s 184.

¹⁴⁵ *Svenska Brigaden* (1920), s 185.

¹⁴⁶ *Svenska Brigaden* (1920), s 187.

¹⁴⁷ *Svenska Brigaden* (1920), s 187. Versen i sin helhet lyder: ”men vårt land, det har han skådat / han har sett dess skär och öar / sett som vi från våra höjder / dessa tusen, tusen sjöar / Utan Gud och utan hjärta / måste dock den mänskan vara / som ej tjasas in i döden / av att detta land försvara”. (Runeberg, J L: *Fänrik Ståls sägner* (1950), s 91. Från kapitlet ”Fältmarskalken”).

led”.¹⁴⁸ När den svenska brigaden nådde stadion så var det dags för E. A. Karlfeldt, den Svenska Akademiens ständige sekreterare, att hålla tal. Han inledde med att ”långliga tider ha förgått sedan en svensk trupp styrde in i våra skär med bragder bakom sig och ära ombord”, och att ”sällan har svenskt manskap vare sig utgått härifrån eller återvänt hit under så säregna omständigheter som nu föreligga”. Sedan kom han in på vad som kan ha drivit de frivilliga:

”Många av oss, som suttit här hemma och rådplägat om Finlands nöd, ha med avund sett den friska håg, som drev en skara unga män att helt enkelt stå upp och gå dit nöden kallade. Sådant var upphovet till ert härnadståg. Inför ett dylikt ideellt allvar, en sådan själens manlighet höja vi alla våra huvuden. Här lockade även blodets och den andliga samhörighetens röster, och ej minst de gemensamma minnenas. Fänrik Stål sjöng sina sprakande ballader om de besegrades hjälteskap, fältskären berättade om finska bondehären och ödemarkernas vår. Nu stod verkligheten för dörren. Det var tid för de djärve och starke att göra diktens gestalter levande igen.”¹⁴⁹

Efter Karlfeldt så tog generallöjtnant O.B. Malm till orda. Talet följde tidigare mönster, förutom att Malm uppehöll sig lite längre vid de som hade stupat. Var det inte egentligen de fallna som hade dragit det längsta strået, frågade han sig:

”Är icke döden, då den möter oss i trogen pliktuppfyllelse av vad vi i ärlig övertygelse anse vara rätt och gott, en vinning i stället för förlust? Äro icke de i Sveriges och Finlands jord slumrande hjältarna såsom vetekorn höljda i jorden för kommande skördar av trohet, mod och dådkraft hos de levande generationerna inom bägge landen. Ligger där ej sanning i skaldens ord: bättre, mer än leva är att dö som denne.”¹⁵⁰

Därefter höll Harald Hjalmarsson ett tal där han proklamerade att ”när våld, råhet och barbari i ohygglig förening ryckte till sig makten där borta och tycktes

¹⁴⁸ *Svenska Brigaden* (1920), s 189.

¹⁴⁹ *Svenska Brigaden* (1920), s 191f.

¹⁵⁰ *Svenska Brigaden* (1920), s 194.

vilja triumfera över det på urgammal svensk grund resta rättssamhället, då blev i svenska hjärtan den gamla samhörighetskänslan väckt, ej till förnyat liv, men till förnyad styrka”. Denna samhörighetskänsla, menade han, ”utlöste sig i harm över vad som inför våra ögon tilldrog sig där och i brinnande håg att få delta i kampen för den heliga trossats, som är inskriven på Svenska brigadens fana: ”Lagen är frihetens form””.¹⁵¹

Den svenska brigaden tog sig slutligen från stadion till Svea Livgardes kasern där en festmåltid serverades. Nu var det direktör Sven Palme som höll tal. Han anknöt först till det antika Grekland: ”När i det gamla Hellas männen drogo i härnad för stad och land, för självständighet och ära, ropade efter dem mödrar, hustrur, systrar: ”kommen igen på sköldar eller med sköldar!”. Han konstaterade sedan att ”många av eder skara har kommit åter till fosterlandet buren under blågula färgers fagra bårtäcke, hälsade med smärta, men dock med stolthet”, och också att ”mången vilar i broderlandets, icke minst genom eder insats, befriade land under lejonflaggens jubelglada duk”. Sedan kom han in på de frivilligas drivkrafter:

”I haven stritt för lag och rätt, för Finlands frihet, men ock för Sveriges trygghet och – för Sveriges ära.

Eder insats har gällt allt detta, men därmed också – det må aldrig glömmas – bevästandet av det uråldriga bandet mellan Sverige och Finland.”¹⁵²

Nästa dag upplöstes den svenska brigaden på Svea livgardes kaserngård. En del frivilliga svenskar som inte hade ingått i brigaden befann sig då fortfarande kvar i Finland.

Detta avsnitt om den svenska brigadens sista dagar får fungera som en fingervisning om vilken massiv påverkan som de svenska frivilliga var utsatta

¹⁵¹ Svenska Brigaden (1920), s 195.

¹⁵² Svenska Brigaden (1920), s 197.

för. Det är också viktigt att komma ihåg att det bara visar på en del av alla de många och långa tal som hölls. De många ceremonier som de frivilliga också deltog i under och efter kriget följde i sin andemening samma mönster som talen, men kommer inte att beskrivas närmare här.¹⁵³ Det är dock möjligt att de hade i det närmaste en lika stor betydelse och påverkan. Och eftersom den mentalitet som genomsyrade många av talen också återkom i ceremonierna så fanns det säkert dessutom en ömsesidigt förstärkande effekt.

Det är med andra ord tydligt att det inte bara var de frivilliga själva som var skapare av motivbilden. De översköljdes av förklaringar till varför de var med i inbördeskriget, och hade de inte kunnat formulera sig gällande motiv innan kriget så kunde de det antagligen efteråt. Och mycket av den påverkan som de frivilliga var utsatta för (och i vissa fall också var medskapare av) innehöll utförliga anspelningar på det förflutna. Motiven relaterades allt som oftast till den svenska historien, och man kan därmed tala om ett frekvent *nationalistisk-ideologiskt* historiebruk.

Hur mycket slog då denna yttre påverkan som vi nyss har sett exempel på igenom i senare formuleringar och berättelser? Och finns det skillnader mellan olika sorters källor? Vi ska börja med att se närmare på det tryckta material som tillkom strax efter inbördeskriget.

3.23 ”Striden mot kulturens samt följdaktligen även, enligt min mening, Sveriges fiender”– tidiga tryckta källor

Vid en undersökning av de tidiga tryckta källorna så kan vi se hur formuleringar om motiv i åtskilliga fall blommar ut till längre berättelser, och hur många av dessa berättelsers byggstenar är misstänkt välbekanta. Generalen Harald

¹⁵³ Ceremonierna kunde fungera moraliskt uppbyggande eller identitetsstärkande genom att exempelvis anknyta till föremål av betydelse såsom fanan. De kunde också vara uppbyggda kring att befolkningen på en ort ville tacka de frivilliga genom att överlämna en gåva eller på annat sätt visa sin tacksamhet. De frivilliga kunde även i sin tur ceremoniellt tacka befolkningen och/eller de styrande.

Hjalmarsson, som redan har nämnts, har till att börja med en beskrivning av situationen i Finland som är ganska typisk. Han hävdar i *Mina krigsminnen från Finland* att de röda redan från början hade en färdig organisation, ryska utbildade befäl, vapen och uppbackning av den ryska regeringen, och att de vita mot detta bara kunde sätta ett fåtal dåligt beväpnade skyddskårer. ”Det såg i sanning mörkt ut för de ”vita””, menar Hjalmarsson om krigets inledande skede.¹⁵⁴ Åtminstone två punkter i beskrivningen förtjänar att lyftas fram. För det första – *Ryssland är den stora fienden*. Det är ingen tvekan om vilka som är ”De andra” i Hjalmarssons berättelse, och han är knappast unik i det avseendet. För det andra – bilden av *den vita sidan som tappra hjältar i underläge*. Något som, om det var helt sant, antagligen hade avskräckt snarare än lockat. De vita kunde, enligt Hjalmarsson, bara ”lita till vilja och hopp – viljan att offra ända till livet för den nyvunna friheten, och hoppet – att det gamla svensklandet ej skulle svika.”¹⁵⁵

Men Sverige ”svek” alltså Finland, vilket Hjalmarsson anger som ett av sina motiv för att delta i kriget. Författaren Walter Hülphers konstaterar på ett liknande sätt i *Med Svenska Brigaden* att: ”en hastig rannsakan med mig själv, min plikt stod klar”.¹⁵⁶ Släktförhållanden bidrog, men framför allt var det kampen för ”det rätta” som drev honom till Finland, och kärleken till det *egna* fosterlandet (trots regeringens svek). Han var ”fast besluten att därute mot alla och en var, på vad sätt det kunde förunnas mig, hävda det svenska namnet, sådant det brann inom mig i guld och blått”.¹⁵⁷ Hülphers beskriver sig, kanske något förvånande, som socialdemokrat.¹⁵⁸ Det som hände i Finland var inte en politisk rörelse, utan något radikalt annorlunda, menar han. Våldet hade slagit sönder systemet, och en diktatur hade skapats:

¹⁵⁴ Hjalmarsson, Harald: *Mina krigsminnen från Finland* (1919), s 12-17.

¹⁵⁵ Hjalmarsson (1919), s 17.

¹⁵⁶ Hülphers, Walter: *Med Svenska Brigaden* (1918), s 5.

¹⁵⁷ Hülphers (1918), s 9.

¹⁵⁸ Under 1930-talet så kom sedan Hülphers, liksom flera av de andra svenska frivilliga, att visa sympatier för nationalsocialismen.

”...ur spillrorna reste sig likt gubben ur lådan: envåldsväldet, huliganväldet och tog tyglarna och for fram genom Finland som en berusad fästningsfånge, en skurk. Hur hade inte denne usling tilltygat min samhällsförhoppning, med vilka skändligheter hade han inte smutsat mitt ideal! Socialdemokrati är ingen laglöshet, som socialdemokrat ansåg jag det vara min plikt att, om det så kostade livet, kämpa för respekt för lag och rätt.”¹⁵⁹

Han tillägger att ”vad jag sedan med egna ögon såg, kom mig att därute smeka geväret, som en man smeker sin hustru, sin älskarinna”.¹⁶⁰

Harald Hjalmarsson förnekar, liksom Hülphers, bestämt att det skulle ha funnits något som helst drag av klasskamp i inbördeskriget. Nej, det var kulturkampen mellan den västerländska civilisationen och det ”asiatiska barbariet” som var det viktiga. Det, och så plikten för fosterlandet – med eller utan fosterlandets officiella stöd.¹⁶¹ Han hävdar dessutom att det gamla Tsarrysland och det nya revolutionära Ryssland i grunden var av samma skrot och korn. ”En skenhelig mask är för orientens eller dess avläggares häxmästare ingen konst att trolla fram”, skriver han och tillägger att ”Ryssland har aldrig förnekat sig i sitt utrikespolitiska umgängessätt – ceremonimästaren må nu heta Peter den store, Alexander I, Sassonov eller Lenin”.¹⁶²

Abstrakta begrepp som ”ansvar”, ”plikt” och ”rättstänkande” dyker redan från början upp i de tryckta källornas berättelser. Det kan ha att göra med släkt – eller vänskapsband, men ännu oftare med en större nationell, eller till och med kulturell, uppgift. Flera benämner Finland som muren (eller ”bålverket”) mot öster, och de menar att det är den svenska soldatens plikt och ansvar att rycka ut till undsättning. Generalen Ernst Linder, som annars är ganska sparsam med att delge läsaren sina tankar och känslor, skriver exempelvis i *Från Finlands frihetskrig* att det var mycket som försvårade hans deltagande i kriget, men att

¹⁵⁹ Hülphers (1918), s 9.

¹⁶⁰ Hülphers (1918), s 9.

¹⁶¹ Hjalmarsson (1919), s 16.

¹⁶² Hjalmarsson (1919), s 11.

han trots det ville vara med i ”kampen för det gamla broderlandets, mitt första fädernäslands, frihet och i striden mot kulturens samt följdaktligen även, enligt min mening, Sveriges fiender”.¹⁶³

När det gäller historiebruk så kan vi se hur flera av de frivilliga resonerar som om Finland fortfarande var svenskt. Harald Hjalmarsson skriver till exempel att:

”Sveriges historia sedan Karl XII hade redan i ungdomsåren fött gentemot den ryska makten en förbittring, som sedan funnit sin näring i berättelserna om dess framfart i det Finland, vars egenskap av ”främmande land” ännu icke kunnat intränga i mitt medvetande.

[...] Förbittringen hade sedan genom på närmaste håll gjorda personliga erfarenheter om moskovitens lömskhet och bedräglighet ingalunda förringats, utan utvecklats till sjudande harm. Aldrig hade jag heller kunnat övervinna en djup grämlse över den eländiga roll, Sverige spelade 1808-1809 både mot Finland och mot sig själv.”¹⁶⁴

Detta och liknande resonemang kan när de kopplas till drivkrafterna för att delta i inbördeskriget klassas som en form av *nationalistisk-ideologiskt historiebruk*. En inre gemenskap tecknad i etnonationella termer ställs mot de som befinner sig utanför, mot fienden – i det här fallet ryssarna. De är med historisk nödvändighet en kraft som behöver bekämpas, och det egna deltagandet i kriget har att göra med att försvara, eller till och med ta tillbaka, det egna territoriet. Docenten Axel Boethius kallar i *Svenska Brigaden* kriget mycket riktigt för en ”svensk försvarsstrid” och han ser ”den ryska våldsmakten” som ett ständigt hot mot det egna fosterlandet.¹⁶⁵ Svenskar och finnar tillsammans, menar Boethius, bär på ett arv från ett gemensamt fosterland, och den enas försvarsproblem är därmed också den andras. När den svenska staten inte ingriper så är svenskarna själva tvingade att ta sitt ansvar och strida mot det onda ”till Sveriges heder och försvar och Finlands räddning”.¹⁶⁶ Han jämför det motstånd som bönderna i

¹⁶³ Linder, Ernst: *Från Finlands frihetskrig* (1919), s 12f.

¹⁶⁴ Hjalmarsson (1919), s 16.

¹⁶⁵ *Svenska Brigaden* (1920), s II.

¹⁶⁶ *Svenska Brigaden* (1920), s II-III.

Österbotten och Karelen gjorde mot ”förtryckarne”, alltså ryssarna och de röda, med Engelbrekts uppror i 1400-talets Sverige.¹⁶⁷ Jämförelsen haltar väl betydligt vid en närmare granskning, men det är uppenbart vilket syfte den ska fylla. Att slå fast banden mellan de svenska och de finska folken, samt att legitimera uppror mot främmande inflytande. Finland är i grund och botten svenskt, och ryssarna har inte där att göra, varken som tsarens folk eller som bolsjeviker:

”Finland som bålverket mot öster – det var och det blev en levande verklighet, ett mål, som den egna insatsen, den egna erfarenheten för mången nyskapade ur halvt förglömda tankar, stämningar och förhoppningar. – Till sist var det förvisso just dessa rester av nedärvd ansvarskänsla, som främst gav truppen som helhet stil och mod, när proven kommo. Djupt bottna de, klart eller oklart förnumna, i arvet från det odelade Sveriges kultur- och försvarspolitiska tankar.”¹⁶⁸

Gunnar Palme, som var inblandad i organisationen av de svenska frivilliga, uttrycker sig på ett liknande sätt, också i *Svenska Brigaden*: ”Levande som aldrig förr förnam man, att striden i Finland gällde svensk rättsordning, svensk kultur, att den var en försvarsstrid för Sverige, förd som så ofta förr på finländsk jord”.¹⁶⁹

Det *nationalistisk-ideologiska historiebruket* är hos några av de frivilliga svenskarna också sammanlänkat med det *existentiella historiebruket* som har en nära relation till kollektiva identiteter. Det verkar ha funnits ett behov av att sätta in sig själv och nationen i ett större historiskt sammanhang och att finna en stadig förankring i det förflutna. Som en del i identitetsskapandet så etableras det tydliga och förenklade bilder av vilka kampen står emot, vilka som är ”De andra”. Vi ska snart gå in närmare på dessa bilder och generaliseringar.

Det händer förstås också att motiven för att delta i inbördeskriget utelämnas, eller så berörs de bara indirekt eller antyds. Ett exempel är officeren Gilbert

¹⁶⁷ *Svenska Brigaden* (1920), s 12.

¹⁶⁸ *Svenska Brigaden* (1920), s II.

¹⁶⁹ *Svenska Brigaden* (1920), s 2.

Hamilton, som i det pågående världskriget deltog på Tysklands sida. Han skriver i *I fält* att ”så långt jag kan minnas tillbaka, har jag hoppats att få utöva mitt yrke på slagfältet”.¹⁷⁰ Att han sedan kom till ”världens bästa och stoltaste armé” var förstås inte fel: ”Redan nu omvärd av en värld av fiender hade denna visat, vilken ande som regrade i den”.¹⁷¹ När det finska kriget bröt ut så blev Hamilton beordrad till Finland som befäl för tyska trupper.¹⁷² Hans deltagande i inbördeskriget hade alltså att göra med hans tidigare beslut att gå ut i krig, och det finns inga formuleringar gällande motiv som berör Finland specifikt. Inte heller hos Nils Wickström, kompanichef i den svenska brigaden, så finns det uttryck kopplade till de egna motiven för att delta i inbördeskriget. Han talar i slutet av *Som officer med den Svenska Brigaden i Finland* om ”den bärande tanken i företaget”, men går inte närmare in på vilken denna var.¹⁷³

Efter att ha gått igenom de tidiga tryckta källorna så ska vi nu gå över till det tidiga otryckta materialet. Skiljer sig innehållet i detta material från innehållet i de tryckta källorna? Och i så fall; på vilket sätt?

3.24 ”Fägersten, Ljungström, Stjerngranat och Klint m. fl. hade redan givit sig i väg, vilket även starkt inverkade på mig”– tidiga otryckta källor

I anteckningar eller brev som tillkom under själva kriget så saknas det för det mesta formuleringar om motiv. Det finns exempelvis en krigsdagbok för Wasa Grenadjärbataljon där Mauritz Pettersson och Sixten Sandberg skrev. Ingen av dem nämner här något om sina egna motiv. Sixten Sandberg skrev dessutom egna anteckningar under kriget, men inte heller här nämner han något om sina drivkrafter för att delta. I slutet av anteckningarna så har dock en släkting till

¹⁷⁰ Hamilton, Gilbert: *I fält* (1919), s 12.

¹⁷¹ Hamilton (1919), s 12.

¹⁷² Drygt tjugo år senare, den 25 augusti 1939, så utnämndes Gilbert Hamilton av Tysklands rikskansler Adolf Hitler till hedersgeneral i Wehrmacht. Hamilton lär vara den enda icke-tysk som fått denna utmärkelse. (Gyllenhaal & Westberg (2008), s 62)

¹⁷³ Wickström, Nils: *Som officer med den Svenska brigaden – anteckningar av kaptten Nils V. Wickström* (1919), s 237.

honom skrivit (antagligen långt senare) att ”en avsikt kan nog spåras; han ville även tjäna sig upp och bli bemärkt”.¹⁷⁴ Förutom Mauritz Petterssons och Sixten Sandbergs anteckningar så har vi också tillgång till de brev som Adolf Hamilton skickade hem till sin far Hugo Hamilton (och som senare trycktes).¹⁷⁵ Inte heller här finns det formuleringar som kan knytas till motiv.

I Gustaf Grönstrands anteckningar så hittar vi en formulering om att hans kamrater redan hade gett sig iväg till Finland och att detta påverkade honom. Han skriver att ”Fägersten, Ljungström, Stjerngranat och Klint m. fl. hade redan givit sig i väg, vilket även starkt invercade på mig”.¹⁷⁶ Anteckningarna finns arkiverade bland dokument som tillkom under själva kriget.

Direkt efter hemkomsten från kriget så skriver fänrik Lennart Zielfelt i sina anteckningar att han beslutade sig ”för att resa till Finland, som så många andra svenskar frivilligt gjort, då Sverige genom sin regering nekat Finland sin hjälp”.¹⁷⁷ Han hade dessutom släkt i Finland, vilket han angav i sin avskedsansökan till den svenska armén. Av anteckningarna så får man dock intrycket av att han angav detta mest för att särskilda skäl var nödvändiga för att beviljas avsked.¹⁷⁸

Einar Lundborg, vars mor var infödd finska, nämner året efter kriget förutom sina finska släktband också en del personliga problem som motiv, och ”så tillkommer dessutom min stora håg för alla äventyr”.¹⁷⁹ Han påpekar i sina anteckningar att han aldrig hade haft motgångar rent militärt, men att det var värre när det gällde livet utanför tjänsten och i privatlivet. På ett ställe skriver

¹⁷⁴ Sixten Sandbergs arkiv.

¹⁷⁵ Hamilton, Hugo: *Dagböcker 2, 1917-1919* (1956).

¹⁷⁶ Svenska brigaden, volym 28: stridsberättelser.

¹⁷⁷ Lennart Zielfelts arkiv..

¹⁷⁸ Av Zielfelts berättelse så framgår det att han från början egentligen tänkte åka över direkt från Övertorneå, men: ”...jag avstod, då jag ju hade en hel del att reda upp dessförinnan. Bl a borde man ju först begära avsked ur Svenska armén för att kunna inträda i den finska, men att få detta var mycket svårt, då det fordrades särskilda skäl för att få avsked för denna sak. Risken att resa utan att få avsked ansågs vara, att man vid hemkomsten skulle få 6 månaders fängelse, avsked, och förklarad ovärdig att i rikets tjänst vidare brukas”. (Lennart Zielfelts arkiv)

¹⁷⁹ Einar Lundborgs arkiv, vol 1.

han att "...en del ekonomiska motgångar gjorde det nödvändigt för mig att få någon tids andrum, men huru få det? Så kom finska inbördeskriget".¹⁸⁰ Bara något år efter att han kom tillbaka från Finland så gav han sig av vidare till Estland som frivillig. Också här var det "de röda" och "ryssarna" som var fienden. Hans "längtan efter spänning" var för stark för att gå hemma, och han skriver om tiden mellan krigen att "till slut måste jag på allvar upptaga tanken på civilianställning, något som förut för mig varit detsamma som döden" och att han "tänkte med längtan tillbaka på mina dagar under finska frihetskriget och jag kan aldrig glömma alla de nätter jag i minnet genomgått mina upplevelser där".¹⁸¹ Hans anteckningar från kriget i Estland har som överskrift "Längtan efter äventyr". Det finns en känsla av att han vill legitimera, om så bara för sig själv, en identitet som inkluderar just äventyr och spänning. Samtidigt finns det en medvetenhet om att projektet realiserar på grund av olika faktorer. Den kausala relationens orsaker är flera och ganska jämnt fördelade på "push"- och "pull"-element. Om svenskarna i allmänhet skriver han att "det var ett kapitel för sig". Från "16 åringen till 55 åringen, aristokrater, redaktörer, bönder, docenter, arbetare, studenter, kontorsfolk, yrkesmilitärer, skojare och annat i en ljuv med icke oäven röra".¹⁸²

Sammanfattningsvis kan vi konstatera gällande de tidiga otryckta källorna att i de flesta fallen så saknas det formuleringar om motiv, och att de formuleringar som finns är ganska heterogena. Fosterländskt färgade formuleringar lyser i hög grad med sin frånvaro, och drivkrafterna relateras i den mån de nämns framför allt till det praktiska och konkreta. De tidiga otryckta källorna påminner därmed en hel del om ansökningarna och breven till Finlands vänner. Den yttre påverkan som de frivilliga har utsatts för slår igenom i en mycket liten utsträckning, om ens alls, vilket gör att de skiljer sig mycket från de tidiga tryckta källorna där det

¹⁸⁰ Einar Lundborgs arkiv, vol 1.

¹⁸¹ Einar Lundborgs arkiv, vol 1.

¹⁸² Einar Lundborgs arkiv, vol 1.

i flera fall finns ett större sammanhang, och viktiga meningsbärande element har infogats i resonemangen. Det finns exempelvis nästan utan undantag en kontrasterande bild av "De andra" i de tryckta källorna, och det finns tydliga identitetsskapande markörer. De moraliska aspekterna har infogats, och motiven bygger plötsligt på dessa värden istället för på de mer personligt färgade drivkrafterna. Flera berättelser innehåller också ett *nationalistisk-ideologiskt* eller ett *existentiellt historiebruk*, ibland i kombination. Dessa byggstenar till berättelserna måste anses komma bland annat från den massiva yttre påverkan som vi har sett prov på. Men i så fall; varför märks då inte denna påverkan också i de otryckta källorna från samma tid? Om samtal, ceremonier och tal hade haft en verkligt djupgående effekt så borde väl detta kunna medverka till att skapa berättelser om motiv också i de egna anteckningarna? Antagligen finns det flera orsaker till att detta inte sker. Dels har det troligen att göra med hur formuleringar och berättelser *fungerar*. Den som skriver egna anteckningar har hört talen och varit med om ceremonierna (åtminstone den som skriver efter kriget), och han *skulle kunna* sätta in sina motiv i en större berättelse, men han väljer att inte göra det eftersom det inte finns någon poäng med det. För att anknyta till Winter och Sivan så sjunger han inte i någon kör. I de tryckta källorna däremot så finns det en ofrånkomlig social funktion, vilket gör att författaren stämmer in i den körsång som redan har pågått ett tag. När berättelsen om motiv skapas så hör författaren sin egen individuella stämma, men framför allt så hörs rösterna från kollektivet, och det finns en medvetenhet om att den egna rösten också kommer att höras av andra. Därför vill man inte gärna sjunga fel eller falskt. Dels har det antagligen också att göra med att upphovsmännen till de otryckta källorna generellt sett står lägre i militär eller kulturell rang än de som är upphovsmän till de tryckta källorna. Framför allt den militära gemenskapen som kollektiv identitet är en faktor som det inte går att bortse från, och vi ska därför nu i nästa stycke undersöka denna närmare.

3.25 Den militära gemenskapen

Vi har sett hur nationen kunde spela en viktig roll som kollektiv identitet, bland annat i samband med historiebruk, och vi ska senare i undersökningen se hur också den egna släkten kan vara en viktig kollektiv faktor i berättelserna om drivkrafter. Men det är nu dags att titta närmare på en *mnemonic community* som sällan eller aldrig nämns i källorna, men som ändå måste anses ha haft en avgörande betydelse för resonemangen kring motiv i många av de källor som vi har tillgång till. Vi kan kalla det för den *militära identiteten*. Det skulle gå att hävda att hela gruppen av svenska frivilliga i det finska inbördeskriget borde ses som en *mnemonic community*, men jag vill påstå att det är rimligare att se den klass av frivilliga som ingick i, eller samarbetade och sympatiserade med, den militära eliten som ett sådant kollektiv. För att förstå vad som höll samman denna grupp så är det först nödvändigt med en kort bakgrund.

Sedan slutet av 1800-talet så bestod befälskårerna av en officerskår, en underofficerskår och en underbefälkår. Det var underbefälskåren som var basen för rekryteringen till underofficerskåren. Ett krav för att kunna bli officer var att man hade tagit studentexamen, och ett resultat av detta var att officerare i nästan samtliga fall kom från överklassen. Vid vissa regementen krävdes det till och med att officersaspiranterna var adelsmän (detta var exempelvis fallet vid Svea livgarde). Vid andra regementen hade adelsmän företräde. Det var också vanligt att officersyrket gick i arv. Denna militära organisation kan alltså ses som basen för en kultur och för en social gemenskap.¹⁸³ Ett enhetligt uppträdande utåt ansågs viktigt, och det var svårt för en enskild individ att avvika från den gängse uppfattningen inom organisationen. Redan under utbildningen så sorterades vissa med avvikande åsikter eller beteenden bort. Den militära organisationen formade på så sätt de referensramar och attityder som individerna skulle ha. För många var säkert denna militära gemenskap som *mnemonic community* till och

¹⁸³ Abrahamsson, Bengt: *Militärer, makt och politik* (1972), s 77-94.

med viktigare än nationen, även om den inte alls förekom på samma sätt i diskursen.

Vilka värderingar hade då detta kollektiv? Vad byggde det ”sociala kapitalet” på? Sverker Oredsson visar i sin undersökning om svensk aktivism bland annat på hur både det militära och det offentliga Sverige under perioden 1910-1942 hade en stark dragning mot Tyskland – och en fientlig hållning gentemot Ryssland/Sovjetunionen. Sven Hedin var en betydelsefull del av denna positionering, och också historieprofessorn i Uppsala, Harald Hjärne, medverkade.¹⁸⁴ Den senare var också med om att bilda det Karolinska förbundet 1910, som hade som syfte att återuppliva den ”anda som en gång besjälade det karolinska tidevarvets män”.¹⁸⁵ Redan 1889 hade han i sin installationsföreläsning slagit fast att Sveriges mission var att fungera som en västerländsk utpost mot ”hotet från öst”. När det första världskriget närmade sig så radikaliserades dessutom den svenska officerskåren i stort, och man vände sig i retoriken gärna tillbaka till stormaktstidens och Karl XII:s dagar.¹⁸⁶ Oredsson visar hur det fanns en nära koppling mellan opinionsbildarna, ofta bestående av historiker, och det högre militära skiktet. Han beskriver relationen som att ”opinionsbildarna kunde från sina stormaktsdrömmar gå över till krigsrekommendationer, och militärerna kunde styrka sina krigsrekommendationer med sina kunskaper i svensk stormaktshistoria”.¹⁸⁷ Han visar också hur ett flertal vetenskapliga skrifter gavs ut, ofta med Hjärnelärjungar som medverkande, som förordade en anslutning till Tyskland, och ett benhårt motstånd mot Ryssland. Det hänvisades frekvent till den germanska rasen som en kontrast till lägre stående raser, och till kampen för högre kulturvärden. I *Sveriges utrikespolitik i världskrigets belysning* från 1915 så slår författarna exempelvis fast att ”Ur högre synpunkt finnes här intet val

¹⁸⁴ Oredsson (1993), s 257ff.

¹⁸⁵ Citerad av Oredsson (1993), s 257.

¹⁸⁶ Oredsson (1993), s 261.

¹⁸⁷ Oredsson (1993), s 258.

[...] Vi måste stå på den sidan som är emot Ryssland: för vår egen skull, för Europas skull och för hela världens skull”. Gällande Finland så beklagade sig författarna över att ”ännu idag bo under moskovitens välde inemot 400 000 av vår svenska stam”.¹⁸⁸ Enligt den lärjunge som antagligen stod Hjärne närmast, Carl Hallendorff, så var den viktigaste striden för svenskarna just den mellan de germanska och de slaviska intressena. En annan Hjärnelärjunge Nils Ahnlund menade på liknande sätt att kulturkampen i öst var den viktigaste frågan för den svenska utrikespolitiken. Av många så förordades ”Fenno-Scandia” framför ”nyskandinavismen”.¹⁸⁹

I sin undersökning så ser Oredsson två tanke- och handlingslinjer av betydelse. Den ena är mer intellektuell och går från Harald Hjärne genom bland annat hans lärjungar, och denna linje har gett upphov till en positiv inställning till Finland (och Tyskland), samt en starkt negativ inställning till Ryssland/Sovjetunionen. Den andra linjen som hade samma grundtankar, men var mer inriktad på handling, går från bland andra Sven Hedin och Axel Rappe (som också deltog i det finska inbördeskriget) till de högsta militärerna under det andra världskrigets första tid (däribland Rappe igen). Oredsson skriver att ”aktivismen hade som klangbotten den starkt positiva inställningen till Finland och föreställningen att Sverige och Finland hade en historiskt bestämd ödesgemenskap”.¹⁹⁰ Om vi ska se den militära gemenskapen, i samverkan med intellektuella elitgrupper, som en *mnemonic community* – vilket jag anser att vi bör göra – så var det alltså dessa grundtankar och värden som var basen för deras ”sociala kapital” vid tiden för det finska inbördeskriget: Nationalismen, fientligheten mot Ryssland, kampen för västerländska kulturvärden och synen på de finska områdena som egentligen svenska. Det är dessa grundtankar och värden som slår igenom i framför allt de tryckta källorna i denna undersökning, och det är bland annat dem som gör att

¹⁸⁸ Citerad av Oredsson (1993), s 261f.

¹⁸⁹ Oredsson (1993), s 265.

¹⁹⁰ Oredsson (1993), s 290f.

det finns en potential för att utveckla berättelser kring motiven för att delta i det finska inbördeskriget.

3.26 Skillnader mellan tryckta och otryckta källor

Sammanfattningsvis så kan vi alltså notera att i de otryckta källor som tillkom före, under eller strax efter inbördeskriget så uppehåller man sig inte nämnvärt vid varför man åkte. Det nämns i så fall mer i förbigående och de drivkrafter som då anges har oftast en praktisk snarare än en idealistisk prägel. Det är för övrigt också värt att nämna att ingenstans i de tidiga otryckta källorna så förekommer det något egentligt historiebruk att tala om. De formuleringar och berättelser som har en hög grad av *omedelbarhet* innehåller alltså inte användning av historia för att legitimera deltagandet i inbördeskriget. Däremot när berättelserna utvecklas i de tryckta källorna så börjar det förflutna att användas för att förklara och rättfärdiga beslut och skeenden.

Vi kan vidare notera hur de idealistiska motiven betonas betydligt mer i de tryckta källorna. Ingenstans så nämner någon här att de skulle ha haft rent egoistiska skäl för att delta i inbördeskriget. Plikt känsla, moral och rättstänkande är motiv som går bortom de egna personliga intressena. Att ha deltagit för fosterlandets skull bör också ses huvudsakligen som ett icke-egoistiskt motiv även att det för en kritisk bedömare förstås har egoistiska undertoner. Poängen är dock att det fungerar som ett icke-egoistiskt skäl när det anges i motiverande syfte. Man betonar att det *inte var för sin egen skull som man deltog i kriget*. Kampen för ”västerländsk kultur”, eller mot Ryssland och bolsjevismen, har en liknande funktion.

En annan viktig skillnad är att Ryssland som fiende och hot betonas betydligt mer i det tryckta materialet. Historiska berättelser handlar om den egna identiteten, och Peter Aronsson påpekar mycket riktigt att ”även historier om De andra fyller en liknande funktion, men med hjälp av kontraster i stället för enkel

identifikation.”¹⁹¹ I de tryckta källorna så har redan från början Ryssland infogats i rollen som ”De andra”. Mer utvecklade berättelser gällande motiv har börjat formas, och identiteten kan stärkas genom att kontrastera den egna sidan mot fiendesidan. När Sirkka Ahonen talar om ”socialt minne” så menar hon på ett liknande sätt att den etiska dimensionen ofta framträder som moraliska omdömen om de inblandade aktörernas intentioner. En berättares rekonstruktioner leder fram till berättelser om ”skuld” och ”utsatthet”. Dessa värderingar är exkluderande och därigenom blir ”de andra” i berättelsen den skyldiga parten och ”vi” blir till offren, eller de utsatta.¹⁹²

Motiv som är nationalistiskt färgade slår också tidigt ut i full blom. I de tidiga otryckta källorna så saknas däremot de mer utvecklade identitetsskapande resonemangen. Det handlar mer om olika konkreta sammanhang och tillfälligheter som gjorde att ett deltagande sågs som en möjlighet, eller en nödvändighet. Det är först i de tryckta källorna som det personliga plötsligt ingår i en större historisk berättelse och motiven kopplas till moraliska och kulturella värden, och kanske framför allt till den stora nationalistiska berättelsen där Finland ingår som en del av Sverige.

Det kan vara intressant att koppla dessa skillnader till en vanlig källkritisk princip; *i bokform så har författaren haft en läsarskara i åtanke, och väljer alltså ut vad som ska berättas med hänsyn till denna, men när det gäller egna anteckningar och brev så finns inte denna aspekt med i samma utsträckning.* Vi kan också dra oss till minnes John Tosh's ord om att de otryckta källorna generellt sett har en högre grad av trovärdighet, och att de självbiografiska skildringarna måste ses som ”inexakta och selektiva intill förvrängningens gräns”.¹⁹³ Kan vi, med dessa riktlinjer i åtanke, dra några slutsatser utifrån skillnaderna mellan de tidiga tryckta och de tidiga otryckta källorna? Ja, framför allt bör vi ha mer tilltro till de tidiga otryckta källorna, och till de formuleringar

¹⁹¹ Aronsson (2004), s 13.

¹⁹² Ahonen (2012), s 17.

¹⁹³ Tosh (2011), s 110.

gällande motiv som framkommer där. Drivkrafterna har en stor spridning, och det är också rimligt att tänka sig att varje frivillig hade sina unika skäl för att vilja, eller vara tvungen att, åka. De ekonomiska aspekterna verkar dessutom för många ha varit ett viktigt motiv. Vidare måste de tryckta källornas berättelser på flera sätt anses som problematiska. De idealistiska motiven som är förhärskande är i hög grad riktade till läsarna, och de har kanske framför allt tillkommit på grund av omgivningen och sammanhanget. Vår skepsis kanske inte hade varit lika stor ifall vi inte hade sett hur motiven hade förklarats på andra ställen, och hur betydande skillnaderna är.¹⁹⁴ Samtidigt så är berättelserna i de tryckta källorna intressanta för oss (och bör absolut inte avfärdas som helt osanna) eftersom de är speglingar av världsbilder och mentaliteter som idag måste anses som främmande, ja nästan exotiska.

3.3 ”För svensk frihet och för västerländsk kultur” – senare källor

De senare tryckta källorna följer i det stora hela de riktlinjer som redan har stakats ut. Birger Mörner, diplomat och författare, menar exempelvis i *Ur mitt irrande liv* att ”när i början av året 1918 Finland drabbades av inbördes krig, varvid de upproriska ”röda” med vapen och folk understöddes av ryssarna, vågade som bekant den dåvarande svenska regeringen icke röra en fena till broderlandets försvar”. Han hävdar att

”Detta i svensk historia oföreglömliga steg framkallade naturligtvis på många håll inom vårt land harm och bitterhet. Ett uttryck åt dessa känslor gav bland annat det betydande antal frivilliga svenskar, som skyndade att sälla sig till Finlands fåtaliga och uselt beväpnade vita armé.

¹⁹⁴ Det finns dock en aspekt här som bland annat har med klass att göra. Till exempel så är det rimligt att anta att de mer högutbildade (t ex de högre militärerna) inte var drabbade av arbetslöshet eller ekonomiska bekymmer på samma sätt som de outbildade eller lågutbildade. Att detta skulle göra dem så mycket mer idealistiska är emellertid tveksamt.

Jag hade med min gamle vän Hjalmarsson avtalat, att vi gemensamt skulle avresa inom fyrtioåtta timmar.”¹⁹⁵

Mörner sätter här in den svenska regeringens passivitet i ett större historiskt sammanhang, och han relaterar reaktionerna på ”detta i svensk historia oförlömliga steg” till det frivilliga deltagandet i inbördeskriget.

Och greve Erik von Rosen¹⁹⁶, som flög över Östersjön i början av mars och sedan skänkte flygplanet till den vita sidan i inbördeskriget (vilket för övrigt brukar räknas som det finska flygvapnets födelse), skriver i *Svenska Brigaden* att:

”För de skandinaviska länderna, ja, för hela nordeuropa, har Finlands frihetsstrid 1918 haft en avgörande betydelse. Om Finlands vita här blivit besegrad, då hade bolschevikerna fortsatt sitt påbörjade rånmordsarbete i vårt östra grannland, tills de i likhet med vad som skett i Ryssland fullständigt lyckats ödelägga all medborgerlig frihet. En dylik röd seger i Finland skulle otvivelaktigt hava haft en ödesdiger psykologisk verkan på alla kriminellt anlagda element i de nordiska länderna. Uppror och landsförräderi hade utan tvivel blivit följderna, och inre blodiga konflikter skulle ej ha kunnat undvikas. Den röda draken i öster hade i så fall säkerligen ansett tiden vara inne att på fullt allvar sträcka ut sina giftiga tentakler mot den skandinaviska halvön, och det är ingalunda säkert, att de nordiska länderna då haft män vid styret, som ägt tillräckligt mod, beslutsamhet och påpasslighet att *i tid* hugga av varje trevande fångstarm.”¹⁹⁷

Gällande den svenska regeringens hållning under inbördeskriget skriver han att ”förtrytelse, harm, ja, förbittring lågade i svenska sinnen, då det visade sig, att vår dåvarande regering svek sin ur historisk och moralisk synpunkt solklara plikt att med alla till buds stående medel hjälpa vårt gamla broderland”.¹⁹⁸ De

¹⁹⁵ Mörner, Birger: *Ur mitt irrande liv* (1925), s 272.

¹⁹⁶ von Rosen gör sig senare känd som en av grundarna till det svenska nationalsocialistiska blocket (NSB).

¹⁹⁷ *Svenska Brigaden* (1932), s 57. Observera att denna bok har samma namn som den skrift som utkom 1920, och som redan har använts i undersökningen. Innehållet är dock inte detsamma.

¹⁹⁸ *Svenska Brigaden* (1932), s 58.

svenska frivilliga tog sig lyckligtvis iväg med ”okuvligt mod för Finlands sak, för svensk frihet och för västerländsk kultur”.¹⁹⁹

När von Rosen talar om en ”plikt” som har att göra med moraliska, nationella och kulturella värden så är det ännu ett exempel på ett *nationalistisk-ideologiskt historiebruk*. Tidigare såg vi hur historia användes för att motivera deltagandet i inbördeskriget genom att tala om de finska områdena som svenska. von Rosen gör inte explicit denna koppling i sin berättelse, men han förenklar och lägger det förflutna tillrätta, och den egna insatsen sätts in i en kontext som har att göra med nationella skyldigheter. Fienden demoniseras i termer av ”den röda draken” med ”sina giftiga tentakler”.

Greve von Rosen är ett av flera exempel på frivilliga svenskar i inbördeskriget som hade högerextrema åsikter, och som senare under mellankrigstiden återfanns i nazistiska sammanhang (Herman Göring var för övrigt svåger till von Rosen).²⁰⁰ Karl Alvar Nilsson, som visar hur svenska ”överklassnazister” hade betydande kontakter med de tyska nazisterna under 1930-talet och också under det andra världskriget, menar att bland annat von Rosen utgjorde en viktig svensk länk till det högsta skiktet i Nazityskland.²⁰¹ Andra svenskar i det finska inbördeskriget som senare var inblandade i nazistiska organisationer var Martin Ekström och Erik Grafström. Nilsson ser dessutom den kommunistjakt som delar av den svenska militären bedrev under mellankrigstiden som en anpassning till det nazistiska Tyskland. En av de mest drivande här var den finlandsvillige Archibald Douglas, som var med om att internera kommunister i Norrland, och han ska också ha anlitat fascisten Per Engdal som föredragshållare.²⁰²

¹⁹⁹ *Svenska Brigaden* (1932), s 58.

²⁰⁰ Nilsson (2000), s 81.

²⁰¹ Nilsson (2000), s 325.

²⁰² Nilsson (2000), s 325, 328.

I de tryckta källorna så är skillnaderna över tid inte speciellt påtagliga. Åtminstone inte när det gäller resonemang om de egna motiven. Berättelsernas byggstenar är i mångt och mycket desamma. På enstaka ställen så går det dock att se vissa förändringar. Vi kan ta den nyss nämnde Archibald Douglas, som arbetade i det vita högkvarteret, som exempel. När han skriver närmare in på händelserna så är han mer kortfattad. Han hävdar i *Kriget i Finland 1918* endast att ”krigets mål var frigörelsen från Ryssland”,²⁰³ och han konstaterar att ”många för att icke säga flertalet av dem, som då stodo väpnade med de vita frihetskämparna, torde nu med dem dela tillfredsställelsen över att den ryska barbargränsen flyttats tillbaka till sina gamla rånmärken”.²⁰⁴

I den senare källan *Jag blev officer* så berättar han mer utförligt om den politiska situationen och om sina motiv. Han redogör bland annat för hur rapporterna från Finland hade blivit mer och mer illavarslande, och för hur han såg ryssarnas erkännande av Finlands självständighet som motiverat av förhoppningen om att de finska röda själva skulle ordna en anslutning till ”det nya revolutionära Ryssland”. Han greps av ”en namnlös avsmak och förbittring över det myckna ljumma pratet i svenska tidningar och över den kompakta obenägenhet att ta landets öden i egna händer som överallt rådde”.²⁰⁵ Gällande sitt eget deltagande skriver han att

”saken var verkligen sådan att jag måste resa. Det var ett inre tvång, en oavvislig konsekvens, inte så mycket av vad jag hade skrivit och sagt under dessa år som mera av vad jag tänkt. Jag hade engagerat mig så djupt, att jag aldrig hade kunnat förlåta mig själv om jag svikit i detta ögonblick. Inför detta inre tvång måste allting annat ge vika, både min svaga ekonomi och hänsynen till min hustru och de små barnen, och jag var glad att hon förstod detta.”²⁰⁶

²⁰³ Douglas, Archibald: *Kriget i Finland 1918* (1928), s 45.

²⁰⁴ Douglas (1928), s VII.

²⁰⁵ Douglas, Archibald: *Jag blev officer* (1950), s 173.

²⁰⁶ Douglas (1950), s 174.

Jag blev officer skrevs mer än trettio år efter kriget. Vid en jämförelse så kan vi se hur berättelsen gällande motiv har utvecklats. I den tidigare källan så är berättelsen mer fragmentarisk – det finns en starkare *omedelbarhet* än i den senare källan där *reflektionen* tar över. I viss mån ligger det i den senare källans natur eftersom det är en självbiografi, medan den tidigare källan snarare är en skildring av kriget, men det finns egentligen ingenting som säger att Douglas inte skulle ha kunnat utveckla en berättelse kring motiv redan i den tidigare källan (andra frivilliga svenskar gör det i sina krigsskildringar). Vi kan också se hur språkbruket har förändrats. I den tidiga källan så talar Douglas om ”den ryska barbargränsen” och i den senare om ”det nya revolutionära Ryssland”. Beskrivningen av ”De andra” mildras när *reflektionen* tar över. Att tidsandan har förändrats spelar säkert också in. Det är svårare för Douglas att fortsätta att demonisera ryssarna efter det andra världskriget. Framför allt så kan han inte glorifiera tyskarna på samma sätt som han gjorde tidigare. Karl Alvar Nilsson skriver om tiden efter det andra världskriget att ”gamla nazister och tysklandssympatisörer kunde hävda att det som varit avgörande för deras ställningstagande varit antikommunismen och att de tidigare än andra insett den fara som kommunismen skulle utgöra om Tyskland krossades”.²⁰⁷ Denna beskrivning stämmer väl in på den tyskvänlige Archibald Douglas som under mellankrigstiden och det andra världskriget hade åtskilliga kontakter inom de nazistiska kretsarna.

I de tryckta källorna så finns det inte bara mer utvecklade berättelser utan också generellt sett en högre grad av samstämmighet än det finns i de tidiga otryckta källorna där motiven spretar åt olika håll. Det finns dock vissa diskrepanser också mellan de tryckta källorna. En oenighet gäller Finlands eventuella särställning. Vi kan jämföra kapten Erik Franzons resonemang i *Svenska*

²⁰⁷ Nilsson (2000), s 331.

Brigaden med Axel Boethius berättelse som vi redan har berört i ett tidigare kapitel. Franzon talar om ”hoppet” och kopplar detta till en moralisk kamp:

”Ty trots den skenbara, yttre glömskans täta slöja lever dock djupast i vår själ hoppet: denna ledlyr, som den händelserika vintern 1918 kom oss att skaka av passivitetens tvångströja och som ledde våra steg till bröderna öster om Bottenhavet, till finnarna och sedermera till ester, ingermanländare, letter, polacker med flere folkslags blodiga valplatser.

Samma ljuskälla, om ock irrande och svag, leder oss fortfarande framåt. Om ock icke till aktivt vapenskipfite och kämpalek, så dock till arbete, till strävanden mot avlägsna mål: det godas seger över det onda.”²⁰⁸

Hos Franzon så var det finska inbördeskriget bara ett av många krig där tillvarons grundläggande krafter ställs mot varandra. Hos Boethius däremot så har Finland en tydlig särställning. På ett ställe skriver Boethius exempelvis om hur han året efter det finska inbördeskriget träffade andra svenska frivilliga och hur de började diskutera det nya estniska kriget. Han menar att det var en helt annan situation:

”Och flera av de djärvaste, de tappreste i truppen, män för vilka äventyr och krig äga tjustning och lockelse som trots något, vände sig lugnt mot varje tanke att frivilligt resa dit. Kommenderade med jubel: frivillige, aldrig. Finland är ”en alldeles annan sak”. Dit fara vi i denna dag om så behöves. Med så klara, så bindande ord skilde de ut deltagandet i försvarskrig i Finland som plikt och hederssak.”²⁰⁹

Boethius betonar återigen att frivilligheten främst handlade om arvet från ett gemensamt fosterland. ”Vår odling, våra försvarsproblem”, skriver han, ”äro så förbundna, att det ena landets olycka måste te sig som dödsfara och dödssår åt det andra för var och en, som verkligen tänker sig in i en så fruktansvärd

²⁰⁸ *Svenska Brigaden* (1932), s 27.

²⁰⁹ *Svenska Brigaden* (1920), s I, II.

möjlighet”.²¹⁰ Tolv år senare skriver han i samma anda att ”Engelbrekts- och Sturehärarnas legendariska stämning blev verklighet i dessa gråa led från finsk och svensk bygd”.²¹¹ Liknande formuleringar som utgår från historiska händelser med inslag av folkuppstånd mot en yttre fiende som hotar svenska sedvänjor återkommer för övrigt på ett flertal ställen, hos Boethius och andra.

Folke Westin nämner i *Svenska Brigaden* att hans beslut snarast gick rakt emot den närmaste omgivningens gillande, och hans berättelse utmärker sig på så sätt. Han menar att för många av de andra frivilliga så var det släkt eller vänners uppmuntran och sympatier som fällde avgörandet, men själv så fick han inget stöd alls: ”Utom det av egoistiska motiv dikterade rena ogillandet erfor jag endast en passiv och butter tolerans”, skriver han, och menar att Sveriges folk under en lång tid levt under sådana förhållanden att ett deltagande i krig ter sig som märkligt och ovanligt. ””Hur kom det sig att du var med i Svenska brigaden?” är en fråga, som jag hört många, många gånger, och i de flesta fall innebar den: ”Men säg mig, vad i all världen var det, som kunde föranleda dig till ett så egendomligt företag?”.²¹² Om själva beslutet skriver han att:

”Vad som skedde allra först, då beslutet fattats om att gripa till vapen, det tedde sig väl olika för var och en. Själv minns jag, hur ovant det var att handla. I skolan och universitetet hade man inhämtat en hel del, och av livet hade man väl också lärt en smula, men handlingskraft, det var ett försummat kapitel i ens uppfostran. Därför kändes det så konstigt att fatta ett beslut, som låg alldeles utanför det vanligas gränser. Det låg också utanför det av min närmaste omgivning godkända och gillade.”²¹³

Det är tydligt att han nu fjorton år senare inte ångrar sitt val. Kanske hade det att göra med samma tomhet som han fortfarande känner? Han skriver att ”ibland ha

²¹⁰ *Svenska Brigaden* (1920), s II.

²¹¹ *Svenska Brigaden* (1932), s 17.

²¹² *Svenska Brigaden* (1932), s 89.

²¹³ *Svenska Brigaden* (1932), s 89.

vi nog allesammans en känsla av att det är något som fattas i en modern människas tillvaro”, och att därför så ”gå också våra tankar gärna tillbaka till den tid, då vi kunde vara män helt och fullt, då vi stodo med vapen i hand, beredda till strid”.²¹⁴

Folke Westins berättelse är, utan att vara speciellt välutvecklad, intressant på flera sätt. Den kretsar exempelvis hela tiden runt motiv, utan att egentligen nämna några. Han påtalar istället omgivningens oförståelse, det märkliga i ”att handla” och hur någonting kan saknas i livet. Han gör inte den vanliga kopplingen till nationen, och han målar inte heller upp den kontrasterande bilden av ”De andra” som annars är så vanlig i de tryckta källorna. Han hade dock inte heller någon högre befattning under kriget, och han kom inte från någon överordnad samhällsposition. Detta skulle kunna förklara varför berättelsen saknar dessa aspekter som bland annat har med kollektiva identiteter att göra.

Skillnaderna mellan hur motiven formuleras, och ibland vävs in i berättelser, har utan tvekan att göra med källornas olika karaktär. Men det räcker, som vi har sett, inte med att göra en distinktion mellan tryckta och otryckta källor för att förklara variationerna. Också kollektiva identiteter och den kollektiva minnesprocessen måste tas med i beräkningen. En närläsning av två senare otryckta källor kan visa på detta. Det som skiljer dessa från de andra otryckta källorna är dels att de har tillkommit mycket senare, och dels att de innehåller mycket mer utvecklade berättelser om motiv (för att tala med Hynes så finns det här en högre grad av *reflektion* än i de tidiga otryckta källorna som snarare utmärks av *omedelbarhet*).

Allan Winge, under en tid brigadchef, är till att börja med unik eftersom hans berättelse gällande motiv innehåller flera olika aspekter som egentligen var för sig skulle kunna ses som egna berättelser. På ett ställe i sina anteckningar så påstår han att de svenskar som stred i Finland (däribland han själv) kan indelas i

²¹⁴ Svenska Brigaden (1932), s 89.

tre kategorier. En tredjedel var där av ”rent ideella skäl”, ofta hade de släkt i Finland. En tredjedel var yrkesmän som styrdes både av idealism och av en vilja att ”pröva sin förmåga”. En tredjedel slutligen var ”rena äventyrare”.²¹⁵ Han skriver för övrigt om kriget att ”jag skulle redan nu vilja starkt understryka, att det icke var ett inbördeskrig utan ett frihetskrig, ty som vanligt var ryssarna generösa med ena handen och ville ta igen med den andra”.²¹⁶ Bilden av ”De andra” – ryssarna – är här inte överdrivet negativ, men de förknippas ändå med en slags ohederlig natur. I kategoriseringen av frivilliga svenskar i Finland så skulle han själv antagligen sätta sig själv i den andra kategorin: *yrkesmän som dels av idealism dels även som yrkesmän gärna ville pröva sin förmåga*. Så här beskriver han ett av de Finlands-möten som anordnades i Stockholm när inbördeskriget bröt ut:

”jag minns särskilt ett på Auditorium, där jag var med mina föräldrar och för första gången hörde Sibelius ”Finlandia” spelas. Det var ett oförlömligt ögonblick, som grep djupt in i mina hjärterötter. Historia var det ämne, som mest tilltalat mig under skoltiden, och jag kände väl till, hur Sveriges storhetstid i stor utsträckning byggts upp genom finska förband, som givit sitt blod för Sverige.”²¹⁷

Han påtalar att han i gengäld ville göra något för finnarna. En sensmoral i denna del av berättelsen är att det fanns en historiskt betingad tacksamhetsskuld som fungerade som motivation för deltagandet i kriget. Han såg dessutom sig själv som ”en god truppofficer och längtade nog också innerst inne att få föra ett befäl och göra någonting och icke bara gå och vänta”.²¹⁸ Inbördeskriget innebar med andra ord också möjligheter att få komma ut i fält under riktiga krigsförhållanden. Allan Wings berättelse innehåller också andra resonemang kring motiv:

²¹⁵ Allan Wings arkiv

²¹⁶ Allan Wings arkiv

²¹⁷ Allan Wings arkiv.

²¹⁸ Allan Wings arkiv.

”Må det vara nog, om jag till mina efterlevande och kommande generationer skriver ned det motto, som ledde mitt liv till Finland och den insats, som jag där gjorde. Historia – och särskilt Sveriges historia – har alltid i högsta grad intresserat mig. Von Döbelns stolta ord: ”Ära, skyldighet och vilja” gjorde jag till eget valspråk, men det var icke min egen Ära utan Sveriges, som jag kämpade för. Skyldigheten gentemot Finland, som i 600 år blött för Sverige, förpliktade. Viljan var att ge det bästa – livet om så fordrades. Hos svenska frivilliga har jag även många gånger funnit, att vår frivilliga insats vilade på samma grundval.”²¹⁹

Detta avsnitt innehåller flera betydelsefulla delar. Det finns t ex en framtidsaspekt, inte gällande det politiska skeendet, men gällande berättelsens identitetsskapande funktion – han vänder sig till ”efterlevande och kommande generationer”. Berättelsen är också temporalt orienterande på så vis att den följer den svensk-finska relationen ända tillbaka till medeltiden. Allan Winge talar dessutom om en historisk skyldighet gentemot det finska folket, och han hänvisar till den svenska generalen Georg Carl von Döbeln (1758-1820), känd bl. a från Johan Ludvig Runebergs diktepos *Fänrik Ståls Sägner* som först utkom 1848. Hjältedikten *Döbeln vid Jutas* skildrar Döbeln under det för Sveriges del olyckliga Finska kriget 1808-09 som slutade med att de finländska delarna av landet förlorades till Ryssland. Döbeln har dock ansetts som ett föredöme, och det är säkert ingen slump att Winge hänvisar till just honom. Winge sätter på så sätt in sin egen identitet i ett större historiskt sammanhang genom ett *existentiellt historiebruk*. När han riktar sig till kommande generationer så kan det också ses som ett existentiellt behov. Han vill förklara sig för sina släktingar, och han använder då historia för att rättfärdiga sina beslut, och för att sätta in sina handlingar i en historisk och moralisk kontext. Detta historiebruk förstärks av att det talas om historiskt betingade plikter som har med det egna fosterlandet att göra, samt att deltagandet i inbördeskriget motiveras och legitimeras utifrån *nationen*. Parallellt med det *existentiella*

²¹⁹ Allan Winges arkiv.

historiebruket finns alltså det *nationalistisk-ideologiska*. Det kan också vara intressant att notera att Winge knappast är ensam om att använda Georg Carl von Döbelns minne. Anders Dybelius har i sin doktorsavhandling undersökt hur grupper och personer i Sverige har använt detta minne under mer än 160 år. Variationen är relativt stor, men under den första halvan av nittonhundratalet så var det framför allt de nationella dygderna som minnet förknippades med. Enligt Dybelius så gjorde Johan Ludvig Runeberg i *Fänrik Ståls sägner* Döbeln till en Finlands Leonidas²²⁰ och han fick därmed närmast messianska karaktärsdrag.²²¹ Han tillskrevs dygder som lojalitet, självupoffring, mod, tapperhet, pliktmedvetenhet och heder.²²² I både biografier och läroböcker så fördes sedan denna bild vidare, och den förstärktes och gavs auktoritet. Dybelius skriver exempelvis att ”i skolans och läroböckernas värld levde Döbeln vidare” och att ”i likhet med biografierna sökte författarna peka på Döbeln som en god förebild för svenska barn och ungdomar” genom att ”Döbeln gav det uppväxande släktet rättensnören att hålla sig till”.²²³ Att sedan symbolgestalten inte var speciellt lik den verkliga personen spelade mindre roll. Senare under det andra världskriget så var det också Döbeln som prydde de hundratusen affischer som spreds över Sverige för att förmå frivilliga att bistå Finland mot Sovjetunionen.²²⁴ Allan Winges användning av Döbeln minne är alltså inte helt oväntad.²²⁵

²²⁰ Det var Spartas kung Leonidas som var befälhavare för det allierade grekiska försvaret mot den persiske storkungen Xerxes I. Under slaget vid Thermopylae 480 f Kr. – i ett trångt bergspass – så besegrades Leonidas tillsammans med sina 300 spartaner, och de utrotades till sista man. Deras hjältemod och upoffringar gjorde dock att de andra grekiska styrkorna kunde undkomma.

²²¹ Dybelius, Anders: *Ett hållbart minne? Historiebruk kring Georg Carl von Döbeln 1848-2009* (2012), s 36.

²²² Dybelius (2012), s 171.

²²³ Dybelius (2012), s 78.

²²⁴ Dybelius (2012), s 89.

²²⁵ Allan Winge har säkert också många gånger läst, och hört om, Döbelns klassiska avskedstal till de finska trupperna i Umeå. Detta tal är väldigt känsloladdat och Döbeln uttrycker här bland annat att ”...det försäkrar jag, och J skolen sjelfve finna det, att Krigsmanna samband, Knutit vid strid, faror, Blod och död, uplöses aldrig; Således ären J och WJ förvissade om hvarandras Kjärlek”. Talet avslutas med att ”...den tacksamhet jag Er förkunnat, och nu Er förkunnar, har med detta Vårt samband en ouplöslig förening. – Finnar! Bröder! Kunde mina ord beseglas med blods tårar från mine ögon, skulle de strömma, och hvarje droppe försäkra Er min Vörndnad, min vänskap!!!”. (Se exempelvis: <http://www.svenskatal.se/18091008-georg-carl-von-dobeln-avskedstal-till-de-finska-trupperna>)

Allan Wings anteckningar har ingen exakt datering, men det framgår att ett andra världskrig har hunnit utkämpas²²⁶, och det har hänt en mängd saker i samhället, och också i Wings personliga liv. Det finns rikligt med eftertankar och moraliska omdömen. Att anteckningarna, åtminstone delvis, uttryckligen riktar sig till efterlevande släktingar gör att berättelsen är behäftad med en betydande tendensproblematik. Givetvis vill han att hans eget minne ska ha en positiv laddning när det lever vidare genom generationerna.

Vi ska återkomma till Winge senare eftersom han faktiskt hade ännu fler tankar gällande motivationen för det frivilliga deltagandet i inbördeskriget. Det var också han som in i det längsta försökte att kontrollera minnet av de svenska frivilligas drivkrafter. Ända in på 1970-talet så var han mån om hur motiven för deltagandet framställdes.

Den andra sent tillkomna otryckta källan (daterad till den 16/8 1947) är Henry Peyrons anteckningar, och det finns en del tydliga likheter mellan dessa och Allan Wings anteckningar. Peyron, som arbetade i ledningen för det vita högkvarteret, menar exempelvis liksom Winge att det är felaktigt att använda termen ”inbördeskrig”. Han påstår att varken de svenska frivilliga eller finnarna på den vita sidan såg kriget som en inbördes kamp orsakad av olika ideologier eller klassmotsättningar. Istället menar han att den vita armén krigade mot Ryssland för att säkerställa Finlands frihet, och att den därmed fick en del landsmän som sina fiender, men att detta ”förhållande berättigar ingalunda ett utbytande av begreppet ”frihetskrig” med dess vackra syften, mot termen ”inbördeskrig””.²²⁷ Skulden läggs på ”De andra” – dock utan att demonisera. Han skriver att ”Rådsryssland hade ingalunda för avsikt att draga bort sina

²²⁶ Kategoriseringarna av de frivilliga svenskarna menar Winge är giltiga för både det finska inbördeskriget och för de som stred för Finland under det andra världskriget.

²²⁷ Henry Peyrons arkiv.

trupper från Finland”, och att ”erkännandet av dess självständighet hade givits blott för skenets skull”.²²⁸ Liksom Winge betonar han ryssarnas ohederlighet.

Berättelsens överindividuella subjekt är de svenska frivilliga som ”orättvist” har beskyllts för att ha deltagit i ett ”inbördeskrig”. Berättelsen bemöter också påståenden som handlar om att de frivilligas motiv skulle ha varit ideologiskt betingade, eller handla om klass på något sätt. Projektets mål var istället, enligt Peyron, ”Finlands oinskränkta suveränitet”. Han skriver till och med att ”när landet en gång blivit fritt kunde finska statsledningen och andras verksamhet inriktas på att skapa för hela folket socialt gynnsamma betingelser”.²²⁹ Här kan vi se hur berättelsen fungerar både meningsskapande och moraliskt orienterande. För att klargöra sina resonemang så hänvisar Peyron, liksom Allan Winge, till den svenska historien:

”En jämförelse med de svenska frihetskrigen under Engelbrekt och Gustaf Vasa ligger nära till hands. De fördes ytterst mot danska konungen, hans fogdar och trupper, men, som bekant, fanns det svenskar i betydande antal och av olika samhällsgrupper, som deltog i kampen på danska sidan. Men dessa strider mellan å ena sidan det nationella partiet, som satte Sveriges oberoende som mål och å andra sidan danskar och med dem allierade svenska kretsar har aldrig benämnts inbördeskrig utan, med rätta, gått till eftervärlden såsom frihetskrig.”²³⁰

Sanningen är förstås att varken Gustav Vasas krig eller de strider som Engelbrekt deltog i är oproblematiske, och antagligen var Peyron medveten om detta när han skrev sina anteckningar. Ulf Zander visar exempelvis hur Engelbrekt kring sekelskiftet 1900 ofta framställdes som nationens främsta man, och en präktig dalkarl. En upprorsledare som genom sitt handlande hade möjliggjort att Sverige inte hade blivit en provins under danskt styre.²³¹ Detta i enlighet med det *klassiska vetenskapliga* historiebruk som var sammansmält

²²⁸ Henry Peyrons arkiv.

²²⁹ Henry Peyrons arkiv.

²³⁰ Henry Peyrons arkiv.

²³¹ Zander (2001), s 134.

med det *nationalistisk-ideologiska*. Senare efter demokratins genombrott, och ett starkare *objektivistiskt vetenskapligt* historiebruk, blev Engelbrekt mer omdiskuterad, och han kunde till och med bli ett slagträ i den politiska debatten. Han användes av flera grupperingar och partier utifrån skilda intressen. När de konservativa fortsatte att betona bilden av en nationell frihetshjälte som spred ljus efter en lång tid av utländskt våld, så betonade Socialdemokraterna hellre hans påstått demokratiska och folkliga sidor.²³² Även nazistiska kretsar kunde finna stöd i legenden då de såg det som sin uppgift att fortsätta den kamp som Engelbrekt, Sturarna och Gustav Vasa hade inlett för att skapa folkgemenskap och nationell frihet (det var dock framför allt en *negativ frihet* som nazisterna anspelade på, en frihet *från* exempelvis kommunistiska och judiska element i samhället).²³³ Peyrons användning av Engelbrekt och Gustav Vasa är framför allt i samklang med det äldre *nationalistisk-ideologiska* historiebruket, och kan kanske ses som en kvarleva. Han legitimerar och motiverar det frivilliga deltagandet utifrån ett nationellt meningssammanhang, och han framhäver samhörigheten mellan det svenska och det finska folket. Historiebruket har också *existentiella* inslag eftersom det handlar om att minnas och att sätta in sig själv och händelseförloppet i ett större sammanhang, samt relatera det som har inträffat till *nationen* som en kollektiv identitet.

I sin utförlighet och genom sitt historiebruk så liknar Henry Peyrons och Allan Wings resonemang en del av de tryckta källornas mer utvecklade berättelser. Likheterna måste framför allt förstås utifrån personernas militära identitet, men också utifrån att det finns tänkta mottagare av berättelserna (även att det inte anges exakt vilka dessa är), samt att det har funnits rikligt med tid för *reflektion*. En skillnad är dock att Finlands suveränitet erkänns av både Peyron och Winge. Det går inte längre att ens drömma om att Sverige ska ta tillbaka de finska områdena.

²³² Zander (2001), s 287.

²³³ Zander, (2001), s 291.

Vi har slutligen en otryckt källa som saknar information om tillkomst. Texten är dock strukturerad och prydligt maskinskriven vilket gör att en viss tid antagligen har förflutit sedan kriget. Upphovsmannen är Erik Grafström – han har redan nämnts i samband med högerextrema svenskar – som var stabschef i den vita organisationen. Han hade nära band till Finland, och han skriver att han allt eftersom hade fått mer och mer underrättelser om vad som hade hänt hans släktingar.²³⁴ Någon hade blivit levande begravd, och någon skulle till och med ha blivit flådd. ”För Evas och barnens skull ville jag inte resa”, menar han, ”men hela mitt innersta fordrade, att jag skulle ut för att som i ett korståg kämpa för frihet och rätt.”²³⁵ Det är svårt att blunda för hans ordval – begreppet ”korståg” väcker onekligen en del associationer.

På nästa sida följer en tabell över formuleringar om de egna motiven i tryckta och otryckta källor. Vi kan se hur de tryckta källorna i stort följer ett givet mönster, medan det finns betydande skillnader mellan de tidiga otryckta källorna och de senare. Med denna tabell så lämnar vi de egna motiven för ett tag och fortsätter vidare till att undersöka resonemang och berättelser kring andras drivkrafter. Till att börja med gäller det närstående avlidna personer.

²³⁴ Grafström ledde under mellankrigstiden den högerextrema organisationen Nysvensk samling. Hans stora ambition var att förena olika nationella och nazistiska rörelser. (Nilsson (2000), s 81)

²³⁵ Erik Grafströms arkiv, volym X.

Kronologisk tabell över svenska frivilligas formuleringar om de egna motiven:

	Otryckta källor – ansökningar och brev till Finlands Vänner	Otryckta källor	Tryckta källor
1918	De motiv som nämns har en stor spridning. ”Mellan raderna” så verkar framför allt <u>ekonomin</u> ha varit en viktig drivkraft, men även i viss mån <u>befordringsmöjligheter/militär ställning</u> .	regeringens passivitet, släktband, vänskapsband	regeringens passivitet, plikt känsla, rättstänkande
1919-1920		äventyr, ekonomiska problem, släktband	regeringens passivitet, för västerländsk kultur, mot Ryssland/bolsjevismen för Finlands frihet, mot Sveriges/kulturens fiender, svensk försvarsstrid, gemensamt fosterland, för svensk kultur
1921-1924			
1925-1929			regeringens passivitet, mot Ryssland
1930-1934			regeringens passivitet, mot bolsjevismen, mot laglöshet, för västerländsk kultur, ”hoppet” (moralisk kamp)
1935-1944			
1945-		hjälpa Finland/göra något i gengäld, få militär erfarenhet, ”ära, skyldighet och vilja” ideella skäl, befria Finland, mot Ryssland	regeringens passivitet, inre tvång, plikt känsla
Oklartillkomst		släktband, korståg för frihet och rätt	

3.4 ”*Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor*” (”en hämnare skall uppstå ur mitt stoft”) – närstående avlidna personers motiv

När det gäller berättelser om avlidna kamrater eller familjemedlemmar så blir motiven inte helt oväntat ofta kraftigt idealiserade. De moraliskt betingade drivkrafterna betonas, och fiendesidan blir lika ondskefull som den egna sidan är god och tapper. Axel Boëthius skriver exempelvis under rubriken ”Till minne av bortgångna kamrater” om sin vän Olof Palme (farbror till den senare statsministern med samma namn) att ”om någon stod denna Uppsalastudent och historiker i ledet på grund av djup eftertanke och förbindande prövning av sitt ansvar”.²³⁶ Han menar att ”plikten var klar” för Palme och att det ”vore en oförrätt mot hans minne att tänka sig honom buren blott av sin brusande entusiasm fram till den för tidiga döden vid stormningen av Tammerfors”.²³⁷ Boethius fortsätter med att:

”Jag kan styrka, att under Olof Palmes beslut att gå i fält låg en mycket klar insikt om, vad denna svenska frivillighet rent praktiskt skulle komma att betyda, en insikt som besannade sig och som bestämmande medverkade till hans mening om sin skyldighet som värnpliktig man. ”Var man behöves”, det var hans mobiliseringsorder, ofrånkomlig därför att den syntes honom given både i det levande förflutnas och framtidens namn. Det gällde att rädda Finland som bålverk mot öster; där fick ingen svika. Och än mer. Blott genom att fylla de krav, läget i Finland ställde och läget i Sverige ännu gav möjlighet att fylla, kunde våra ärvda försvars- och kulturuppgifter, det djupa sambandet, det gemensamma ansvaret med Finland bärgas.”²³⁸

Berättelsen fungerar överhuvudtaget mer moraliskt än temporalt orienterande. Det finns inga tydliga skeenden som utspelar sig över tid, eller klara kausala samband. När Boethius resonerar kring Palmes drivkrafter så knyter han dem istället till både det förflutna och till framtiden på ett närmast mytiskt sätt. ”Rädda Finland som bålverk mot öster” och ”ärvda försvars- och

²³⁶ Svenska Brigaden (1932), s 13f.

²³⁷ Svenska Brigaden (1932), s 14.

²³⁸ Svenska Brigaden (1932), s 14.

kulturuppgifter” är formuleringar som både kan knytas till ett *existentiellt* historiebruk och till ett *nationalistisk-ideologiskt*. *Existentiellt* eftersom det har att göra med ett yttre hot, och att detta hot anses sträcka sig från det förgångna och ända in i en obestämd framtid. Det handlar också om att sätta in vännen Olof Palme i ett större sammanhang. Genom att inlemma honom i en historisk kontext så visar Boethius på att han inte har dött förgäves. Historiebruket är *nationalistisk-ideologiskt* eftersom det talas om att ”rädda Finland” och om uppgifter som på något sätt har ärvts – uppgifter som har med nation och kultur att göra.

Boethius berättelse hade antagligen uppskattats av Olof Palme, som var lärjunge till historikern Harald Hjärne. Palme själv hade bland annat publicerat en skrift där han argumenterade för att Sverige skulle gå in militärt i Finland för att därigenom få till stånd en återförening av rikshalvorna. Han hade hävdad att endast med Sveriges hjälp skulle Finland kunna klara sig på längre sikt.²³⁹

Under rubriken ”Vapenbröder – en minnesruna över Hilding Bakke och Ivar Berggren”, skriver Pastor Bengt Wallman om sina båda vänner som överlevde inbördeskriget, men som nu, fjorton år senare, är döda. När hans tankar följer ”den inre logikens väg” så blir han tveksam gällande vännernas död:

”Stupade de båda därborta vid Tammerfors och Padasjoki, där kulorna föll så tätt? När deras unga håg var tänd för ett mål, för vilket de gjort sig redo att dö? När deras blod, ljuset på Finlands torva, skulle ha varit inseglet på deras fasta tro och hänförda mannagärning? De gjorde det icke. Och dock, gjorde de det icke?”²⁴⁰

Wallman minns att de hade en lärare i historia som kunde levandegöra det förflutnas skeenden. Läraren kunde visa på ”andelivets svenska, kristna strömfåra, så att våra hjärtan värmdes” och han gjorde dem medvetna om ”den

²³⁹ Wahlbäck, Krister: *Jättens andedräkt* (2011), s 110. Se också Oredsson (1993), s 263.

²⁴⁰ *Svenska Brigaden* (1932), s 87.

stora österländska faran”. På så sätt var grunden lagd för insatsen i det finska inbördeskriget, menar Wallman.²⁴¹ Han vill alltså förklara sina vänners deltagande i kriget utifrån den nationella historien och framför allt utifrån *undervisningen* om den nationella historien. Detta är inte så förvånande med tanke på historieundervisningens starka betydelse och inflytande under det tidiga nittonhundratalet. Ulf Zander redogör exempelvis för några undersökningar som gjordes under seklets första årtionden där elever i Göteborg och Stockholm skulle svara på vilken man eller kvinna de helst skulle vilja vara.²⁴² Gustav II Adolf var populärast, även bland flickorna, följd av Gustav Vasa och Karl XII. De enda ”icke-historiska” personerna som kunde bjuda något motstånd var Sven Hedin bland pojkarna och Selma Lagerlöf bland flickorna. Bara tanken på en liknande undersökning nu idag, och det möjliga resultatet, får en att undra ifall det ens är möjligt att helt sätta sig in i skillnaderna i mentalitet mellan då och nu. Det fanns vid denna tid inte heller någon ”alternativ” historieskrivning att tala om. Det *moraliska historiebruket* som vill lyfta fram negligerade eller förtryckta grupper i samhället lyste fortfarande med sin frånvaro i Sverige, trots att det fanns krav på jämställdhet och demokratiska reformer. Som Ulf Zander skriver gällande denna tid; ”det alltigenom dominerande historiebruket var det nationalistisk-ideologiska”.²⁴³ Att Sven Hedin var den populäraste ”icke-historiska personen” är heller inte oviktigt. Hedin debuterade som tidningsdebattör redan 1904-05, och hävdade då att den ryska utrikespolitiken styrdes av en strävan efter isfritt hav.²⁴⁴ I skriften *Ett varningsord* som utkom 1912 så återkom han till budskapet om det ryska hotet. Eftersom det medföljde som bilaga till ett antal konservativa tidningar så nådde den en upplaga på över en miljon exemplar. I skriften talar han om den svenska tanklösheten och han målar upp ett skräckscenari där Stockholm styrs av främmande krafter (läs

²⁴¹ *Svenska Brigaden* (1932), s 87.

²⁴² Zander (2001), s 83.

²⁴³ Zander (2001), s 164.

²⁴⁴ Zander (2001), s 131.

ryska). Tack vare hans internationellt erkända forskningsresultat så fick hans aktivistiska budskap en ökad trovärdighet. I *Kriget mot Ryssland*, en storsäljande reportagebok från det första världskrigets östfront, så påtalade han att det nu var tyska soldater som begravdes i samma jord som svenska soldater ”slumrade” i sedan Karl X Gustavs och Karl XII:s dagar. Hedin uppmanade det svenska folket att inte förneka ”sitt eget blod”, och han betonade svenskarnas historiska mission som handlade om att befria Europa från den ryska faran.²⁴⁵ Han fungerade också under en lång period, egentligen ända fram tills slutet av det andra världskriget, som en viktig länk mellan Sverige och Tyskland, och hans kontakter med de tyska nazisterna var omfattande.²⁴⁶

Det fanns alltså en rysskräck som genomsyrade den svenska skolundervisningen, och det fanns starka personligheter i samhällsdebatten som eldade på rädslan. Antagligen var skrällen blandad med en förbittring över de senaste århundradenas nesliga krigsinsatser mot Ryssland. Förlusterna sved fortfarande, och mest av allt sved förlusten av Finland. När Ingmarie Danielsson Malmros analyserar olika identitetsskapande berättelser i svenska historieläroböcker så är det tydligt hur just förlusten av Finland genomgående skildrades som en katastrof i de äldre läroböckerna. 1934 skrev exempelvis Odhner & Westman om slutstriden att ”belägringshären som ej var större än besättningen, kunde ej taga fästningen med våld”, och att ”den föll genom förräderi och feighet och det hade till sist lyckats Ryssland att frånrycka Sverige det finska broderlandet, som sedan urminnes tid delat ljuvt och lett med Sverige och stått vid dess sida i medgång och motgång”.²⁴⁷ I utgåvan från 1954 så fanns samma ”förräderipassage” med, men utgången hade omformulerats till att ”det hade till sist lyckats Ryssland att erövra det svårt prövade Finland, som sedan urminnes tid delat ljuvt och lett med det övriga riket”, och att ”Ryssland sträckte

²⁴⁵ Zander (2001), s 140.

²⁴⁶ Nilsson (2000), s 325.

²⁴⁷ Danielsson-Malmros (2012), s 87.

sig nu till det egentliga Sveriges östgräns”.²⁴⁸ Ännu i mitten av nittonhundratalet så talades det alltså om Finland som i någon mening egentligen svenskt, och ryssarna som de som genom förräderier och list stal hela den östra rikshalvan. För de svenska frivilliga så var det detta som var verkligheten, och formuleringar och berättelser om motiv kan i vissa fall direkt kopplas till denna historiesyn.

Det var alltså framför allt ryssarna som tilldelades skuld av de svenska frivilliga, och av närstående personer till de svenska frivilliga. Det var dem som genom historien hade visat sig vara opålitliga och ondskefulla. När Sirikka Ahonen skriver om den vita sidan i allmänhet så skriver hon att ”the main bearers of guilt in White social memory were the local Red Guards and the Red leaders”, och att ”the content of the attributions of guilt comprised *terror* against White civilians and *high treason* committed against the young nation-state”.²⁴⁹ Detta tyder på att de finska vita i högre utsträckning än de svenska la skuld på de inhemska röda garderna och ledarna. Hon tillägger dock att allt eftersom kriget utvecklade sig så fanns det de som skiftade fokus till att istället främst anklaga ryssarna – och att det fanns pragmatiska skäl för denna omsvängning. Hon pekar på att ”russophobes ignored the fact that Russian troops for the most part remained neutral in the Finnish conflict and during the first weeks of the war rapidly withdrew from the country”.²⁵⁰ Denna skillnad mellan retorik och verklighet, menar hon, berodde bland annat på en bedömning av situationen som vilade på att tysk hjälp var möjlig endast ifall kriget hade en internationell prägel. Dessutom kunde moraliska betänkligheter hos de vita trupperna när det gällde att kriga mot sitt eget folk avvärjas genom att framställa kriget som en kamp för frihet från ryssarna. Ahonens arbete visar därmed på några viktiga skillnader mellan de finska vita och de svenska frivilliga. Dels, som redan har nämnts, att de svenska frivilliga generellt sett i högre utsträckning la skulden på

²⁴⁸ Danielsson-Malmros (2012), s 87.

²⁴⁹ Ahonen (2012), s 59.

²⁵⁰ Ahonen (2012), s 64.

ryssarna. Och dels att när de finska vita väl gav ryssarna skulden så gjorde de det av andra anledningar.

Vi ska uppehålla oss ett tag till vid berättelser om avlidna frivilligas motiv eftersom de så tydligt kretsar kring moraliska och metafysiska aspekter av det finska inbördeskriget. Två ytterligare exempel kan fungera som illustration – det första handlar om Gunnar Jägerskiöld och det andra om den unga scouten Styrbjörn von Stedingk. Båda är hämtade från *Svenska Brigaden*.

Professor L.A. Jägerskiöld inleder sin berättelse om sonen Gunnar med att ”tre ting bestämmer en människas karaktär: våra från förfädren ärvda anlag, den uppfostran vi få och den omgivning, i vilken vi växa upp, och av vilken vi mottaga våra intryck”.²⁵¹ Ifall vi känner de här faktorerna så kan vi få en inblick i de mekanismer som styr en människas handlingar, menar han. Gunnar härstammade, enligt fadern, från äldre krigar- och ämbetsmannasläkter, där ”de flesta medlemmar släktled efter släktled stått i gränsvakten mot öster”. Han skulle alltså ”med blodet ha ärvt känslan av plikt och ansvar mot sitt land”.²⁵² L.A. Jägerskiöld fortsätter:

”Hela hans utveckling hade ingivit Gunnar vördnad och kärlek för vårt lands historia och särskilt för dess stora insatser öster om Bottenhavet. Han hade klart för sig, att Sveriges försvar måste läggas bort om detta, ifall det skulle bli verksamt. Och för Sveriges värn blev han tidigt varm.

[...] Genom sin sista insats visade han, att de åsikter han förfäktade för honom ej blott voro tomma teorier. Han omsatte dem i handling. Från domarsätet gick han rakaste vägen till den avgörande striden. Men det var för honom endast en annan form av arbetet för rätten och den lagbundna friheten. Som segrare vände han åter, men han hade fått betala sin seger till den yttersta skärven. Och dock: ett lyckligt liv hade han levat och en lycklig död hade han fått. En bland hans vapenbröder säger att han föll med ett lugnt leende.”²⁵³

²⁵¹ *Svenska Brigaden* (1932), s 45.

²⁵² *Svenska Brigaden* (1932), s 45.

²⁵³ *Svenska Brigaden* (1932), s 47.

Huruvida Gunnar Jägerskiöld föll med ett lugnt leende vet vi inte, och det är också svårt att veta hur mycket sorg som ligger bakom hans fars berättelse. I vilket fall som helst så etableras en förhistoria, och det är denna som på ett logiskt sätt orienterar subjektet mot projektet. Faderns användning av historia kan kopplas till ett *existentiellt* behov av att orientera sig i en tid av förändringar, i det här fallet i form av förlusten av en son (även att en viss tid har förflutit). Sonen sätts in i en släktmässig kontext (en länk i en lång kedja som har ”stått i gränsvakten mot öster”), och slakten infogas i ett större historiskt sammanhang. Begreppen ”ätter” och ”blod” ger en speciell tyngd åt det *existentiella* historiebruket. Det är tydligt att det yttre hotet kommer, och har alltid kommit, från öst. Det är i ljuset av denna historiesyn som L.A. Jägerskiöld ger sin son epitetet ”segrare”. I berättelsen så motiveras deltagandet i inbördeskriget också utifrån det egna fosterlandet, och det finns alltså samtidigt ett *nationalistisk-ideologiskt* historiebruk.

Friherre G.M. von Stedingk (som också själv var med i inbördeskriget) skriver i liknande idealiserade ordalag om sin unga kusin, den 16-åriga pojkscouten Styrbjörn von Stedingk att han ”var snar att förena sig med sin moders landsmän i deras frihetskamp, att han icke tvekade att kasta sig in i faran, då han kände plikten kalla, och att han, då farans hela verklighet stod för honom, den dag, då ödeskulorna träffade, fyllde sin plikt så länge det stod i hans makt, var icke ägnat att väcka förvåning hos hans anförvanter och vänner”.²⁵⁴ G.M. von Stedingk vill, liksom L.A. Jägerskiöld, gå tillbaka till individens förflutna för att hitta drivkrafterna till beslut och handlingar. Hos sin kusin finner han att de tidigare åren ”voro fyllda av smärre och större bevis för rådighet, oförvägenhet, plikt känsla och kärlek till rätt och sanning”.²⁵⁵ G. M. von Stedingk skriver gällande kusinens beslut att föräldrarna:

²⁵⁴ Svenska Brigaden (1932), s 70.

²⁵⁵ Svenska Brigaden (1932), s 70.

”med tungt hjärta släppt sin gode, kække son med det underbara gosselynnet ut i detta krig, det vet jag, det hade jag bevittnat. Deras beslut hade dock ej varit avgörande. Styrbjörn hade haft för avsikt att resa, även om han därmed skulle trotsa sina föräldrars vilja. Detta bestämde, förutom andra synpunkter, föräldrarnas bifall.”²⁵⁶

Sedan berättar G. M. von Stedingk om hur deras farfars farfar, greve Kurt Bogislaus von Stedingk hade varit tvungen att underteckna freden i Fredrikshamn den 17 september 1809 (som innebar att bandet mellan Finland och Sverige bröts). Efter undertecknandet ska han ha yttrat ”exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor” (”en hämnare skall uppstå ur mitt stoft”). Denna besvärjelse är hämtad från Vergilius *Aeneiden* – det är de ord som drottning Dido yttrar när hon i sin olycka siar om hämnaren Hannibal.²⁵⁷ Von Stedingk påstår att ”fältmarskalken von Stedingk upphörde aldrig att tro och hoppas på, att det slag, som genom den ryska dubbelörnens rov av Suomi tillfogades friheten och kulturen i Norden, en dag skulle bli hämnad, och detta under medverkan av barn av hans ätt”.²⁵⁸ Kusinen menar att detta var ”en ledstjärna” för Styrbjörn von Stedingks handlingar, men inte den enda: ”Det Stedingska valspråket: ”More parentum” (Enligt förfäders sed) må också hava inneburit en maning, icke endast av hänsyn till släkttraditioner utan innebärande förpliktelsen att på svenskmannasätt strida för rätt, lag och frihet”.²⁵⁹

G.M. von Stedingk täcker in ett långt tidsspänn i sin berättelse. Genom förfaderns anspelning så slungas vi flera tusen år tillbaka i tiden, till Vergilius Romarrike och till den mytiska drottning Dido som enligt legenden grundade Karthago. Den unge Styrbjörn von Stedingk sätts på så sätt in i en historisk

²⁵⁶ *Svenska Brigaden* (1932), s 74.

²⁵⁷ För hela sammanhanget, se Vergilius: *Aeneiden* IV: 620-630. I Ingvar Björkesons tolkning: ”Det är min bön, mitt sista rop innan blodet mig lämnar/ Ni, o tyrer, förfölj hans ätt och dess framtida släkten/ ständigt med hat, och bringa så min aska er hyllning/ Mellan vårt land och hans får inget förbund, ingen vänskap/ finnas. Ur mina döda ben må en hämnare uppstå/ och må med svärd och eld det dardanska nybyggarföljet / jagas nu och i varje tid, närhelst det finns krafter! / Strand mot strand, och hav mot hav, och vapen mot vapen / ber jag er om; och låt våra barnbarn strida för evigt!”. (Vergilius: *Aeneiden* (1996)), s 91f)

²⁵⁸ *Svenska Brigaden* (1932), s 74.

²⁵⁹ *Svenska Brigaden* (1932), s 74.

kontext som sträcker sig ända till den mänskliga kulturens gryning. Både släkten och nationen är betydelsefulla kollektiva identiteter. ”De andra” benämns som ”den ryska dubbelörnen” och det är genom deras ”rov” som det egna fosterlandet och kulturen har skadats. G.M von Stedingks berättelse fungerar i hög grad identitetsskapande och moraliskt orienterande. Den temporala orienteringen sker, liksom tidigare hos Boethius och Lagerskiöld, framför allt på ett mytiskt plan. Det är inga konkreta historiska eller politiska händelser som är de kausala konstanterna. Det är subjektets del i de kollektiva identiteterna som på ett närmast deterministiskt sätt leder fram till deltagandet i projektet. Historiebruket är framför allt *existentiellt*. Von Stedingk använder historia för att legitimera och motivera varför hans unga kusin gick med i kriget, och det verkar finnas ett starkt behov av att sätta in kusinen i en kontext som har med den egna släktens öde att göra. Att den blott 16-årige Styrbjörn von Stedingk dog i striden för det område som förfadern var med om att förlora 1809 gör att orden får en speciell existentiell tyngd. Historiebruket innehåller *ideologiska* övertoner i form av hänvisningar till nationen.

En annan som långt senare ger ett helt annat perspektiv på drivkrafterna för att delta i inbördeskriget är Ulf Palme. Han var son till Oscar Palme, som var en av tre Palmesöner som engagerade sig i inbördeskriget. I sina memoarer berättar han om hur hans far först hade ”mutats in” på officersbanan av sin far, och sedan när inbördeskriget bröt ut så hade han blivit inkallad till sin mor som ska ha sagt att ”Om Oscar inte går ut i frivilligkåren och försvarar mitt fädernesland mot de röda kommer Oscar att bli arvlös”.²⁶⁰ Ulf Palme skriver att ”pappa stod där nu vackert” med ingen att fråga om råd – ”arvlös eller död vid Tammerfors”. Han berättar vidare att

²⁶⁰ Palme, Ulf: *Minnen* (1993), s 17.

”Det tryckte på från alla håll och eftersom pappa Oscar inte visste mer om krig än vad han lärt ur Fänrik Ståls sägner tog han sitt parti. Lät farmor packa en trunk med saltade fårbogor, bibeln, Fänrik Stål (som jag ännu har i min ägo), långkalsonger och tjänstepistol till att skjuta sig själv med, om det skulle bli alltför svårt. Han, far min, gav fan i fästmö Bertha och for mot ärones höjder – kriget mot de röda.

[...] Pappa kysste antagligen inte sin Bertha till adjö. Snarare flydde han mot ett dimmigt idealtillstånd. ”Att i striden stå rak och dö med lyftad panna.” Ungefär så försökte han berätta för mig, 20 år senare. Strax innan nästa världskatastrof stapellades. Han berättade mer under min ynglingatid. Och under berättelserna blev han på något vis allt mörkare i ansiktet. Pappa svartnade medan han berättade.”²⁶¹

Bland annat så framkommer det att Oscar Palme blev ansvarig för en exekutionspatrull, och att vid ett tillfälle så hade 24 finnar mist livet när han hade gjort tecknet – sänkningen av sabeln. Sonen skriver att finnarna ”sjönk ner i sitt blod inför den veke löjtnant Palmes ögon, i snön”, och att hans far ”tog livslång skada av det inträffade”.²⁶²

Ännu ett perspektiv får vi genom Sixten Sandbergs egna anteckningar, vilka berördes i början av undersökningen. I slutet av hans anteckningar så har alltså en släkting till honom skrivit att ”en avsikt kan nog spåras; han ville även tjäna sig upp och bli bemärkt”.²⁶³ Släktingen tror med andra ord att det var karriären som var Sandbergs huvudmotiv. När detta är skrivet är oklart, men det bör ha varit efter Sandbergs död när anteckningarna lämnades vidare.

I tabellen som följer kan vi se hur formuleringarna gällande närstående avlidna personers motiv skiftar utifrån tid och källtyp.

²⁶¹ Palme (1993), s 18.

²⁶² Palme (1993), s 19.

²⁶³ Sixten Sandbergs arkiv.

Kronologisk tabell över formuleringar gällande närstående avlidna personers motiv:

	Otryckta källor (om närstående avlidna personers motiv)	Tryckta källor (om närstående avlidna personer)
1918		
1919-1920		
1921-1924		
1925-1929		
1930-1934		ansvar, plikt, ärvda försvars- /kulturuppgifter, rädda Finland, den österländska faran
1935-1944		
1945-		socialt tryck
Oklar tillkomst	Karriär	

3.5 ”Kejsarn, turken eller satan, bara han betalar bra”– andra frivilligas motiv

Tidigare har vi sett hur de egna motiven i de tryckta källorna för det mesta var starkt idealistiskt färgade. Berättaren målade gärna upp en bild av hur drivkrafterna för det personliga deltagandet i kriget hade att göra med plikten för fosterlandet och för den västerländska kulturen. Det fanns också ett slags moraliskt ansvar som var kopplat till en kamp mot de eviga fienderna – ryssarna. Detta gällde också avlidna närstående personers motiv. I det här kapitlet ska vi bland annat se hur berättelserna i det tryckta materialet ändrar karaktär när de inbegriper eller handlar om *andra frivilligas motiv*. Vi ska också se hur disharmonier som lyser med sin frånvaro i de tryckta källorna kan komma upp till ytan i otryckt material.

Vi kan börja med teologen Hilding Bakke som skriver i *Svenska Brigaden* om hur pratet gick bland de frivilliga när de befann sig i Uleåborg i väntan på att sättas in i striderna.

”Man diskuterade frågor för dagen och den närmaste framtiden, klargjorde för varann *varför* man rest, och hur man kommit iväg. Drivfjädrarna voro inte alltid desamma. Där fanns folk – och de voro nog de flesta – som gått åstad av rena övertygelsen – andra åter, för vilka äventyrlustan varit den starkaste sporrén, till sist en del, om vilken man kunde säga: ”kejsarn, turken eller satan, bara han betalar bra”. A la bonheur! Nu skulle man i alla fall slåss för slanten.”²⁶⁴

Här dyker alltså nya motiv upp i de tryckta källorna. När man börjar reflektera kring *andras drivkrafter* så kommer det också fram formuleringar som har med ekonomisk ersättning och äventyr att göra – drivkrafter som framför allt tidigare har förekommit i otryckta källor. Själv åker man givetvis inte iväg på grund av dessa orsaker, men det finns andra personer som är mindre nogräknade. På ett

²⁶⁴ *Svenska Brigaden* (1920), s 36.

liknande sätt så är det ingen som har nämnt ”olycklig kärlek” som ett *eget motiv*. Tecknaren Paul Myrén skriver dock i *I revolutionstider* om en frivillig svensk som mest liknade en ”familjegosse”, men som hade blivit sviken i kärlek. Han ska ha sagt att ”därför är jag på jakt efter ytterligheterna, ständigt sökande den högsta spänning livet kan bjuda; därför är jag här”.²⁶⁵ Det fanns också, enligt journalisten Ernst Klein i skildringen *Vita och Röda*, de som var i Finland helt enkelt på grund av sin längtan till krig, och som kände en oemotståndlig lockelse till krigets spänningar och faror.²⁶⁶ Klein hävdar också att det för det mesta var människor som inte speciellt hade utmärkt sig i det vanliga civila livet som var i Finland. Det var reguljära svenska soldater och officerare, ”varken bättre eller sämre” än de man stötte på överallt. Han beskriver truppens karaktär:

”Jag minns en man med hårda ögon och skarpt utmejslade drag, som på frågan, vad han var i civila livet, svarade torrt och kallt: internationell äventyrare! Där funnos andra, som i hemlandet förvärvat rykte som oförvägna idrottsmän och starka karlar, ett rykte, som inte hör till dem, som för en civil uppfattning stå högst i kurs. Andra hade inte något rykte alls; de hade som stamanställda eller underbefäl, som löjtnanter och kaptener fyllt sin dagliga, långtråkiga och enformiga plikt och för övrigt levat ett alldeles genomsnittligt, av ingen stark originalitet stört vardagsliv, utan att de varken själva eller någon annan ens i drömmen sett hjältelagerns skugga på deras solbrända pannor.”²⁶⁷

När Paul Myrén kommenterar den svenska brigadens utseende och karaktär så får man också intrycket av att det var en brokig skara individer som av olika anledningar hade tagit sig iväg. Här fanns ”servitörer från Stockholm”, ”jägmästare” och ”tysta, sega skogslöpare från Norrlands djupa skogar”. Till och med ”skalder” ingick i leden.²⁶⁸

²⁶⁵ Myrén, Paul: *I revolutionstider* (1920), s 81.

²⁶⁶ Klein (1918), s 93.

²⁶⁷ Klein (1918), s 99.

²⁶⁸ Myrén (1920), s 130.

Sixten Sandberg skriver i *Svenska Brigaden* om de svenskar som reste till Finland att ”även om äventyrlusten för många spelade en rätt stor roll, så hindrar detta ej, att de allra flesta skötte sig som hela karlar”. Han medger dock att ”det fanns ju även sådana, som skötte sig mindre väl, men när förekommer ej sådant i krig?”.²⁶⁹ Och Gustav Hallström, som i sin roll som huvudansvarig för organisationen av de frivilliga träffade på de flesta varianter, skriver efteråt (i viss mån självkritiskt) i samma *Svenska Brigaden* att ”det material, som togs in i Brigaden, har ofta klandrats och ofta med rätta”, och han medger att ”alldeles säkert utgjordes en stor procent, framför allt av dem, som kommo med efter Tammerfors och Lempälä, av folk som voro en smula lösa i köttet, för att inte tala om anden”.²⁷⁰ Han menar dock att det är vanligt i kårer som dessa. Det ligger i sakens natur: ”Sysslolöshet, arbetsbrist, önskan att komma ifrån vissa otrevliga situationer bli ofta de drivande orsakerna för deltagande i en frivillig kår”.²⁷¹

”Äventyret” nämns alltså aldrig i de tryckta källorna som ett *eget* motiv, men det nämns relativt ofta när man resonerar kring varför *andra* svenskar åkte till Finland. Vi har också sett hur det kan nämnas som ett eget motiv i otryckta källor. Begreppets exakta laddning är något svårfångad så här lång tid efteråt. Både Harald Hjalmarsson och Walter Hülphers använder uttrycket på ett positivt laddat sätt, men då i andra sammanhang och utan att koppla det till sina motiv för att delta i kriget.²⁷² Allan Winge däremot skriver om sig själv att ”de, som

²⁶⁹ *Svenska Brigaden* (1932), s 59.

²⁷⁰ *Svenska Brigaden* (1932), s 38.

²⁷¹ *Svenska Brigaden* (1932), s 38.

²⁷² Hjalmarsson skriver till exempel på ett ställe gällande sin insats i Persien att ”där hade jag för det mesta fått nöja mig med att sitta som spindeln i nätet, under det att kamraterna skickades ut på det ena livsfarliga uppdraget efter det andra, och det hade alltid grämt mig att icke kunna vara med dem”, men att ”nu var också jag ute på ett sådant där äventyr”. (Hjalmarsson (1919), s 47) Någon dag tidigare har han skrivit i sin dagbok om den farliga situation han är på väg in i: ”Fara att Heinola är besatt; samma fara beträffande Iitti. Farligt nå Iitti med fientligt Heinola i ryggen. Heinola måste tagas. Om framkomsten till Mörskom lyckas, trevlig situation; sannolikt överlägsna fiender i öster, norr, väster; i ryggen havet – fruset? Angenäm säck! Äventyr alltigenom”. (Hjalmarsson (1919), s 46)

tror, att "Äventyret" var mitt liv, tar grundligt miste".²⁷³ Hos honom har det en mer negativ klang.

När vi nu är tillbaka hos Allan Winge så kan vi passa på att titta närmare på hans kategorisering av de frivilliga svenskarna och deras drivkrafter utifrån mer psykologiska aspekter. Han skriver att "om vi håller oss endast till svenska frivilliga, vad kan orsaken då ha varit till att de ställde sitt liv till Finlands förfogande?", och han försöker "klargöra grunden för deras handlande" enligt följande modell:

”

A. Missmod = den inställning till livsproblemen, som gjort att vederbörande på något sätt icke fann sig tillfreds med sitt tidigare liv. Han måste komma bort från sin gamla miljö och bli fri från många komplex.

B. Svårmod = tungsinthet, är i viss mån besläktat med ovanstående.

C. Högmod = den inställning, som så många har i livet, att inte vara sämre än den eller den. Ett otal människor har jag träffat, som helt enkelt gick ut i kriget endast av denna känsla.”²⁷⁴

Winge skriver att "dessa former av "mod" har alltså varit grunden till att vederbörande gått, som Mannerheim personligen sade till mig, "över bäcken", därmed menande Torne Älv".²⁷⁵ Var i denna modell han vill placera in sig själv framgår inte. Det är inte heller helt tydligt hur denna kategorisering hänger ihop med hans tidigare resonemang om drivkrafter.

Samstämmigheten gällande motiv är generellt sett stor i de tryckta källorna, vilket vi har varit inne på tidigare. För att hitta en tydlig konflikt så måste vi gå

²⁷³ Allan Winges arkiv.

²⁷⁴ Allan Winges arkiv.

²⁷⁵ Allan Winges arkiv.

till en otryckt källa. Det är Ernst Linder som skriver ett brev till Archibald Douglas med anledning av ett av Douglas manuskript inför en bokutgivning:²⁷⁶

”s. 23:7 ”Ansökningarnas antal redan första veckan steg till över 200”.

Från när räknas första veckan? Jag vände mig till krigsministern ungefär fem dagar efter frihetskrigets utbrott. Någon annan officer hade då ännu icke talat med honom. Den 3. eller 4. februari på morgonen d.v.s. ungefär en vecka efter frihetskrigets utbrott inlämnade jag min avskedsansökan. Ingen annan officer hade då förut inlämnat avskedsansökan, men chefen för kom:doexp:n väntade, att en officer skulle göra det på eftermiddagen samma dag.

Anslutningen under den första veckan efter frihetskrigets utbrott var alltså minimal.

[...] Över huvud synes mig innehållet av sid 23-24 till stor del vara en skönmålning, som icke motsvarades av det verkliga förhållandet och som dessutom innebär en orättvisa mot de svenskar, som realiserade sin uppfattning om betydelsen av krigets i Finland utgång.”²⁷⁷

Att svenskar skulle ha känt en stor medkänsla med finnarna ställer sig Linder skeptisk till. ””Smärtan över Finlands förlust i otaliga svenska bröst” torde svårligen kunna konstateras av svenska historien, memoarlitteraturen eller tidningspressen”, skriver han till Douglas, och ”den ”djupt i den svenska folksjälens befintliga kärleken till det gamla dotterlandet” torde på sin höjd hava utlösts i ett visst intresse för de svensktalande elementen”.²⁷⁸

Vi ser här alltså en dissonans i berättelserna om motiv. När Douglas vill idealisera och försköna de svenska frivilligas drivkrafter så vill Linder kontrastera detta mot det som han menar är de verkliga förhållandena; det fanns ingen större medkänsla med det finska folket, och den frivilliga uppslutningen var redan från början trög. Att Linder kan påstå detta beror antagligen på att han själv anser sig vara ett undantag. Det överindividuella subjektet i Douglas berättelse (som vi bara kan föreställa oss utifrån Linders kritik) orienterar sig

²⁷⁶ Det är oklart när brevet skickades.

²⁷⁷ Ernst Linders arkiv, vol 1.

²⁷⁸ Ernst Linders arkiv, vol 1.

mot projektet med intentioner som är moraliskt berömvärda. Det anspelas på en lång historisk process, och det handlar också om ett folk som man identifierar sig med och har känslor för. Linder har en annan berättelse där det överindividuella subjektet har en skörare kollektiv identitet, och där intentionerna för att orientera sig mot projektet är mer tvivelaktiga. Douglas påstående om den ”djupt i den svenska folksjälen befintliga kärleken till det gamla dotterlandet” kan ställas mot Linders om att svenskarna på sin höjd hade ”ett visst intresse för de svensktalande elementen”. Ernst Linder låter dock inte något av denna skepsis komma fram när han skriver sin egen skildring av kriget i bokform – *Från Finlands frihetskrig*. Då koncentrerar han sig på att förklara sina egna idealistiska motiv. Intressant nog så gör dock Linder senare en slags komplettering som han kallar *Efter sexton år*. Här är de idealistiska motiven mer nedtonade och underförstådda, och det antyds också att intresset för Finland var ganska svagt i Sverige vid tiden för inbördeskrigets utbrott. Han skriver att ”den bäste soldaten, har det sagts, är den som har ”allt att vinna, men intet att förlora””, men att ”med mig personligen förhöll det sig på rakt motsatt sätt.”²⁷⁹ Han syftar på problemen med att få avsked ur den svenska armén, utebliven lön och förstörda karriärmöjligheter (detta kan givetvis ifrågasättas). Ändå valde han att begära avsked – ett beslut som hade mognat fram under en veckas tid, men ”likväl var jag den förste som lämnade in avskedsansökan”.²⁸⁰

När en berättelse om motiv skapas så hör författaren sin egen individuella stämma, men framför allt så hörs rösterna från kollektivet, och det finns en medvetenhet om att den egna rösten också kommer att höras av de andra. Därför vill man inte gärna sjunga fel eller falskt. Det går dock att ta någon lite åt sidan för att korrigera dennes stämma ifall man inte befinner sig på en lägre nivå i hierarkin. Det är det som sker när Ernst Linder korrigerar Archibald Douglas alltför idealistiska bild av de frivilliga svenskarnas motiv. Men det sker inte i det

²⁷⁹ Linder, Ernst: *Sexton år senare* (1935), s 15f.

²⁸⁰ Linder (1935), s 16.

offentliga rummet, utan i det privata. När samma Linder sjunger i kören så stämmer han in, och låtsas inte om det som skulle skära sig mot det kollektiva. Det är då vi förstår hur det som utelämnas är av lika stor vikt som det som sägs. Glömskan är lika nödvändig som minnet för körens skönsång.

Det är alltid en fördel att ha flera olika källor från samma person att tillgå, som i fallen Ernst Linder och Archibald Douglas. När det gäller Sixten Sandberg så har vi också tillgång till flera olika källor. Hans egna anteckningar ligger mycket nära händelserna och har alltså en hög grad av *omedelbarhet*. Mycket skrevs under tiden som skadad då han befann sig i Wasa medan kriget pågick.²⁸¹ En stor del av innehållet var riktat till modern (och skickades också till henne i brevform). Sandberg skrev också i Wasa Grenadjärbataljons krigsdagbok. Tyvärr nämner han inte i någon av dessa källor något om motiv. Det är först fjorton år senare i skriften *Svenska Brigaden* som han resonerar kring de frivilliga svenskarnas drivkrafter och då, som vi såg, menar att ”äventyrlusten för mången spelade en rätt stor roll”. Det är dock intressant att notera att Sandberg under kriget på åtskilliga ställen beskriver samma händelser på helt olika sätt beroende på ifall han skriver i krigsdagboken eller ifall han skriver i de egna anteckningarna.²⁸²

²⁸¹ Sixten Sandberg sårades under slaget om Tammerfors, den 3 april.

²⁸² Till exempel skriver han i krigsdagboken den 16 mars: ”Kulspr. Komp kördes fram, tog fiendens olika hopar under eld. De andra komp. stormade fram å sidorna och bakom oss och under ganska stark eldgivning togs byn, som på ett par ställen råkat i brand, dels av vår artilleribeskjutning, dels antänd av de röda, som drogo sig tillbaka åt sydväst förföljda av vår kulspruteeld. Lömskheter från de rödas sida förekommo. Fångar togo vi inga. 8 st. kulsprutor, gevär, ammunition och dyligt blev vårt byte samt räknade de röda c:a 300 stupade. [...] ...och togo vi 8 fångar där han blev påskjuten. Dessutom dödade vid striden. Arkebusering.” I de egna anteckningarna står det om ungefär samma tid att: ”Efter allt vi varit med om efter den 15 mars voro vi alla förkylda, förstörda och uttröttade, jag själv gick fram så vansinnigt endast med önskan att få en kula, om också endast ett köttår, så man kunde få vila. Det var kanske därför som vi klarade oss.” När han själv så småningom skadas så beskriver han det i krigsdagboken: ”Jag tog höjden och pojarna hade just hunnit upp (tog en plåt) jämte en av våra sprutor, då en infernalisk kulspruteeld började snett bakifrån jämte fem artillerikrevader framifrån till höger om oss. Kulspruta och servis blevo sönderskjutna, dödade och sårade och flera av mina pojkar dödades och sårades, jag även sårad (lindr.) Då röda sköto på oss från två håll...”. I de egna anteckningarna så skriver han istället om skadan att ”så kommer då det underbara”.

Avslutningsvis kan det vara värt att gå tillbaka till Gustav Grönstrand som i sina anteckningar har en intressant vinkling gällande Harald Hjalmarssons motiv:

”Överste Hjalmarssons fader Hjalmar Andersson hade som frivillig deltagit i striden mellan Nord- och Sydstaterna i Amerika och utmärkt sig alldeles särskilt. Då det var fråga om att svenska officerare skulle organisera gendarmeriet i Persien, blev dåvarande Kapten Hjalmarsson utsedd som chef för detsamma. Då det gällde att återställa lag och ordning i Finland, var det nog många, som jag vågar påstå fordrade, att Hjalmarsson skulle ställa sin person och sin stora organisatoriska förmåga till Finlands hjälp.”²⁸³

Grönstrand verkar mena att det fanns ett socialt tryck som gjorde att Hjalmarsson helt enkelt *förväntades* att åka. Och i en intervju som fil dr. Alf Åberg gjorde med konsul Georg Gyllenberg så sent som den 8 november 1973 så får vi ytterligare inblick i Hjalmarssons uppenbarligen ganska besvärliga situation.

”A. Å: Men han var en utmärkt bra befälhavare i fält?

G.G: Ja, det var han. Han var fullkomligt järnhård, och det underliga är, att i verkligheten var han egentligen väldigt vek utav sig. Efter strider många gånger var han ganska nedbruten och jag kommer särskilt ihåg en gång när vi hade de svåraste striderna utanför Tammerfors och Eppilä. Vi gick efteråt rond bland de sårade och när jag kom ut därifrån tillsammans med honom så sa han: ”att ser Du jag tycker det är som om de skulle förebrå mig för allt.”

A.Å: Han led av kriget? Han älskade inte kriget?

G.G: Tydligen inte, men det var ju hans yrke.

A.Å: Ja, just det.

Hur invercade malarian på honom? Hade han en hög alkoholkonsumtion?

G.G: Ja, hans malaria är egentligen såtillvida överdriven. Att alla trodde att det var så farligt med den. Naturligtvis var han ju malariasjuk, men man märkte det aldrig under krigsoperationerna. Jag hade till exempel inte reda på att han hade malaria, förrän vi kom ned

²⁸³ Svenska brigadens arkiv, vol 28.

till Helsingfors efteråt. Däremot, vi låg ju många gånger i samma rum, och han hade svårt att sova, det märkte man, och han åt något pulver, och vad det sen var för pulver det vet man inte. Men sedan efteråt när vi kom under fredliga förhållanden i Helsingfors, då märkte man det och han sa själv att botemedlet mot malaria det är morfin och sprit.”²⁸⁴

Harald Hjalmarsson tog livet av sig redan året efter inbördeskriget, men orsakerna till självmordet är omdiskuterade.

När det gäller *andras motiv* för att delta i inbördeskriget så är det alltså tydligt att formuleringarna och berättelserna i de tryckta källorna är betydligt mindre idealiserande än när de *egna motiven* ska förklaras, och inte någonstans så används egentligen historia för att motivera eller legitimera att *andra* deltog i kriget (såvida man inte, som vi tidigare har sett, talar om hela gruppen och inbegriper sig själv). Vissa drivkrafter har en positiv laddning, men de sätts inte in i ett större historiskt sammanhang. Undantaget är förstas när det är närstående personer som har avlidit, som vi såg i det förra avsnittet. Är det en nära vän, släkting eller son det gäller så utvecklas gärna berättelserna till det yttersta.

I de tidiga otryckta källorna så fanns det en benägenhet att erkänna att äventyr och vänskap, och också ekonomiska faktorer, var viktiga drivkrafter bakom det egna beslutet att åka till Finland. Dessa motiv kan också komma fram i de tryckta källorna ifall resonemangen handlar om andra frivilliga. I en del källor, både tryckta och otryckta, kan till och med existentiella och psykologiska faktorer komma fram. Och olycklig kärlek, högmod och svårmod är antagligen också nödvändiga pusselbitar för att kunna närma sig en förståelse för hela spektrumet av de svenska frivilligas drivkrafter.

²⁸⁴ Föreningen Finlandskrigare 1918.

Kronologisk tabell över formuleringar gällande andra frivilligas motiv:

	Otryckta källor	Tryckta källor
1918	socialt tryck	
1919-1920		övertygelse, äventyr, ekonomiska orsaker, olycklig kärlek, längtan till krig, spänning
1921-1924		
1925-1929		
1930-1934		ideella skäl, äventyr, arbetsbrist, sysslolöshet, komma bort från en otrevlig situation, släkt och vänners påverkan
1935-1944		
1945-	ideella skäl, släktband, militär erfarenhet, psykologiska drivkrafter (missmod, svårmod, högmod), ”ära, skyldighet och vilja”, befria Finland, mot Ryssland	
Oklar tillkomst	medkänsla med Finland, ej medkänsla med Finland	

3.6 Det kollektiva minnet av motiven

Vi har sett hur den kollektiva minnesprocessen kan jämföras med en sorts körsång, och med detta i åtanke så har vi också sett hur det kollektiva minnet av motiven för att delta i det finska inbördeskriget har kunnat utvecklas. Sångstämmorna måste också i allt det väsentliga, trots vissa avvikelser, beskrivas som harmoniska i förhållande till varandra. Detta gäller dock framför allt när det handlar om det individuella eller överindividuella subjektets egna motiv, och när det gäller avlidna närstående personers motiv. Som vi har sett så är stämman egentligen aldrig mer kraftfull än när den ska sjunga om den avlidna sonens, släktingen eller vännens drivkrafter. Bara när det handlar om *andra* frivilliga som man inte känner så väl så uppstår det en del disharmonier. En del talar om alla de svenska frivilliga som en enda grupp, och som drivna av samma känslor och stämningar. Andra pekar på skillnaderna mellan olika frivilliga, eller olika grupper av frivilliga, och deras motiv. Hur de drevs av helt olika saker, en del inte alls så idealistiska. En del av dessa röster kommer närmare de ensamma rösterna i de egna anteckningarna, eller till och med ansökningarna och breven till Finlands vänner. Disharmonierna skulle också ibland kunna förklaras utifrån den kollektiva identiteten, vilket stärker argumenten för att det inte är de svenska frivilliga som helhet som bör ses som en *mnemonic community* utan den militära och kulturella eliten bland de frivilliga. Därför kan denna grupp emellanåt kosta på sig att påpeka splittring och olikheter utan att den egna identiteten nödvändigtvis är hotad.

Men för att återvända till de egna motiven i de tryckta källorna så finns det alltså en stor samstämmighet. Vi har dock en berättelse som sticker ut en aning. Det är Folke Westin som inte nämner något konkret motiv, men som talar om att det är ”något som fattas i en modern människas tillvaro”. Denna röst som sjunger om människans existentiella saknad är inte direkt disharmonisk i förhållande till kollektivet, men man skulle kunna säga att den använder toner

som inte vanligtvis använts. Förklaringen har antagligen att göra med att han delvis står utanför den militära gemenskapen.

I de två sena otryckta källorna, som har tillkommit efter det andra världskriget, så sjunger fortfarande två personer med starka stämmor om de svenska frivilligas motiv. Att rösterna är så starka, och också helt olika de som kommer fram i de tidiga otryckta källorna, kan bland annat förklaras med att de har en slags offentlig riktning. Den ena riktar sig till efterlevande släktingar och den andra tillkommer som ett försvar mot benämningen av kriget, bland annat i tidningar, som ett ”inbördeskrig”. Denna aspekt tillsammans med upphovsmännens hemmahörande i det absoluta militära toppskiktet, samt den långa tid som har gått sedan kriget bör vara faktorer som kan förklara varför dessa källor utmärker sig så markant.

De mest utvecklade berättelserna om motiv finns just i dessa två sena otryckta källor (Allan Wings och Henry Peyrons anteckningar), i Harald Hjalmarsson tidiga bok, samt i de två böcker som båda bär namnet *Svenska Brigaden* (utgivna 1920 och 1932 – Axel Boethius resonerar mycket kring motiv i både den första och den senare boken, och von Stedingk och Jägerskiöld berättar utförligt om sin kusins/sin sons drivkrafter i den senare). Har upphovsmännen till dessa de mest utvecklade berättelserna om motiv något gemensamt? Vi måste återigen söka svaret framför allt i de kollektiva identiteterna . Tre av dem – Winge, Peyron och Hjalmarsson – tillhörde den absoluta militära eliten under inbördeskriget. Boethius tillhörde som arkeolog och historiker den intellektuella elit som hade samma grundläggande värderingar som den militära eliten, och som samverkade med den. Von Stedingk och Jägerskiöld måste snarast anses ha tillhört en elit baserad på börd. De kollektiva identiteterna i form av släkt, militär gemenskap och/eller nation var således för alla dessa en grundläggande faktor, och det är därigenom som den egna stämman får den extra styrkan. Det

är också här som mycket av materialet och byggstenarna finns att hämta för att kunna skapa motivbilderna.

Dessa utvecklade berättelser kan ha tillkommit på ett naturligt sätt eller genom ett slags socialt tryck, det är svårt för oss att veta vilket. Det är bland annat genom att ställa källor mot varandra som vi får en möjlighet att problematisera innehållet, som när Hjalmarssons berättelse plötsligt ställs i ett annat ljus när vi får veta att det också fanns en förväntan och ett socialt tryck på att han skulle ställa upp i Finland (vi såg också hur Ulf Palme påtalade detsamma gällande sin far). Eller när Ernst Linder skriver till Archibald Douglas och ifrågasätter innehållet i ett manuskript. För det mesta så har vi dock inte tillgång till olika formuleringar eller berättelser att ställa mot varandra, utan vi får nöja oss med att problematisera utifrån källornas olika karaktär, syfte och tillkomst, tillsammans med upphovsmännens bakgrund.

Sammanfattningsvis så kan vi se att i den kollektiva minnesprocessen gällande motiv så sorterades snabbt de första spridda formuleringarna bort. Det blev, i vanlig ordning, en elit som skapade berättelser och motivbilder, och samstämmigheten var slående. Huruvida *alla* de frivilliga kunde identifiera sig med de drivkrafter som berättelserna innehöll vet vi inget om, men antagligen var det ändå inte det som var syftet. Vi kan exempelvis hitta åtskilliga exempel på att många i de högre positionerna gärna ville avgränsa sig mot ”sämre element” bland de frivilliga (och också faktiskt att en del ”vanliga” frivilliga var kritiska mot sina befäl och inte alls verkade vilja känna någon samhörighet med dessa). Det kollektiva minnet av motiven harmoniserade alltså framför allt med en militär och social elits ”sociala kapital”.

3.7 Den svenska kollektiva identiteten under 1900-talet

Vad hände då med det kollektiva minnet av motiven? Och vad hände med minnet av de frivilligas insats i Finland? Det är inte många i Sverige som idag

känner till det finska inbördeskriget, och det är ännu färre som känner till att en svensk styrka deltog i kriget – och hade en betydande inverkan på krigets utgång. En viktig faktor har antagligen att göra med de svenska frivilliginsatserna under det andra världskriget i Finland (där en del av de frivilliga från inbördeskriget också var inblandade). En annan kan ha att göra med den mentalitetsförändring som skedde i det svenska samhället, och som bland annat tog sig uttryck i den svenska freds- och neutralitetsberättelse som blev förhärskande under framför allt den andra halvan av 1900-talet.

För att sätta in svenskarnas insats under inbördeskriget i ett större sammanhang så är det alltså först nödvändigt att relatera denna till de svenska frivilliginsatserna i Finland under det andra världskriget. Bland annat eftersom dessa insatser kom att överskugga det tidigare deltagandet i inbördeskriget. Minnet av dessa senare frivilliga insatser är också intressant eftersom upprätthållandet av det har att göra med den svenska självbilden i stort. Jag skriver ”minne” i singular här även att det egentligen handlar om två olika insatser – i Vinterkriget och i Fortsättningskriget. I den sista insatsen *så stred de svenska frivilliga på Nazitysklands sida*. Att detta skapade en viss problematik i förhållande till det kollektiva minnet behöver kanske inte påpekas, men minnet av denna insats har med tiden neutraliserats och inkorporerats med minnet av den första insatsen. Den där svenskarna försökte hjälpa Finland att tappert försvara sig mot övermakten Sovjetunionen.

Minnet av frivilliginsatserna under det andra världskriget upprätthölls under en lång tid bland annat av Förbundet svenska finlandsfrivilliga, och Johannes Jensen kommer i sin undersökning in på hur detta minne tillsammans med föreningens historiebruk förändrades från 1940-talet och framåt. Han visar hur föreningen bildades som en förlängning av Vinterkrigets frivilligkår, och hur sedan stadgarna fick förändras för att kunna inkludera också de frivilliga som

hade deltagit i Fortsättningskriget.²⁸⁵ Här skapades det en ambivalens eftersom, som Jensen uttrycker det, föreningen ”som hittills varit baserad på en folkligt populär men samtidigt mycket kortvarig insats, valde att inkludera veteraner som hade betydligt mer krigserfarenhet men som samtidigt var politiskt problematiska”.²⁸⁶ Spänningen mellan dessa poler kom att påverka föreningens minne för en lång tid framöver, men den andra insatsen bleknade som sagt till stor del bort till förmån för den första. Jensen visar också hur föreningen var tvungen att förhålla sig till utvecklingen i det omgivande svenska samhället. Under 1950-talet så skedde det exempelvis en viktig omsvängning i föreningens förhållningssätt genom medlemskapet i World Veterans Federation. WVF:s syfte var (och är) att ägna sig åt välgörenhetsarbete till krigsoffer och invalidier, samt att bedriva fredsarbete. Jensen skriver att ”att ansöka om medlemskap i WVF är påtagligt motsägelsefullt för ett förbund med så dubbeltydig historisk bakgrund, med kopplingar till allt annat än nedrustningsinriktade krafter”.²⁸⁷ Han ser detta som ett av flera tecken på föreningens anpassning ”till ett omgivande svenskt samhälle präglad av sin position som ickestridande under världskriget och, åtminstone formellt, neutralt i det påföljande Kalla kriget”.²⁸⁸

En viktig faktor som påverkade det svenska kollektiva minnet i allmänhet har alltså att göra med den svenska freds- och neutralitetsberättelsen som skapades framför allt efter det andra världskriget. Ingmarie Danielsson-Malmros beskriver hur det svenska historiebruket i allmänhet gick igenom olika förändringsprocesser, bland annat under 1950-talet. Det fanns tidigare ett historiebruk som var starkt nationalistiskt. Vi såg till exempel tidigare i denna undersökning hur förlusten av Finland i de svenska läroböckerna genomgående beskrevs som en katastrof. Långsamt tonade denna bild bort, liksom den glorifierade bilden av krig.²⁸⁹ De svenska frivilliga i inbördeskriget var i stor

²⁸⁵ Föreningen bytte namn från Förbundet svenska frivilligkåren till Förbundet svenska Finlandsfrivilliga 1947.

²⁸⁶ Jensen (2013), s 57f.

²⁸⁷ Jensen (2013), s 76f.

²⁸⁸ Jensen (2013), s 96.

²⁸⁹ Danielsson-Malmros (2012), s 85ff.

utsträckning mottagare av, och medskapare till, dessa allt mer föråldrade nationalistiska berättelser. I de nya berättelserna om Sverige som skapades efter det andra världskriget så var det andra moraliska värden som var centrala, och det som inte passade in glömdes bort i enlighet med samma princip som de frivilliga själva medvetet eller omedvetet hade använt sig av i sin minnesproduktion. Återigen ser vi glömskans centrala roll för det kollektiva minnet.

Zander visar på samma utveckling, och hävdar att det andra världskriget gjorde att det svenska utanförskapet som hade skapats under det första världskriget blev ännu starkare. Det andra världskriget innebar också ”en moralisk konkurs för det nationalistisk-ideologiska historiebruket och för flera av de ledande bildningsaristokraterna.”.²⁹⁰ Demokratin ersatte nu fullt ut fosterländskheten som ideologisk grundval. Nationalismen fanns kvar, men inte i en historiskt orienterad form. Identiteten baserades istället på händelser och processer som låg närmare i tiden; som det demokratiska genombrottet eller de industriella framstegen runt sekelskiftet 1900.²⁹¹ Kriget och kungarna förpassades ut i kylan – och med dem minnet av svenskar som stred frivilligt i dessa krigs och kungars namn.

I det nya nationella kollektiva minnet så passade alltså inte krigserfarenheterna in. De frivilliga svenskarna i det finska inbördeskriget var en del av en förgången tid, och ingen var längre intresserad av deras drivkrafter. De meningsbärande elementen i deras berättelser fick också med tiden andra betydelser. Att på allvar tala om Finland som svenskt blev allt märkligare för att till sist bli absurt. Den fosterländska andan i den gamla *nationalisk-ideologiska* meningen förlorade sin kraft. Ryssland/Sovjetunionens agerande som motståndare till Nazityskland under det andra världskriget gjorde också att deras

²⁹⁰ Zander (2001), s 310.

²⁹¹ Zander (2001), s 469.

roll blev mer problematisk. Det gick inte längre på ett självklart sätt att demonisera dem, och placera in dem som "De andra" i berättelserna. De tyskvänliga svenskarna drabbades också hårt av nazisternas illdåd, och av att de i vissa fall hade haft omfattande kontakter med Nazityskland. Den mentala kartan ritades om på många sätt, och nästan samtliga essentiella element i de frivilliga svenskarnas minne rimmade illa med de nya tiderna. Den krigsinsats som accepterades och som kunde finnas kvar och inkorporeras i det nya svenska kollektiva minnet var istället insatsen under Vinterkriget.

I en större nordisk kontext så var för övrigt också inbördeskriget och minnet av det problematiskt. Kriget, och de som hade deltagit i det, påminde om olikheter och splittring snarare än om inomnordisk enighet och solidaritet. Det effektivaste sättet att manövrera ut denna oönskade del av den nordiska historien var att ignorera den.

Den som kämpade längst för minnet av de frivilliga svenskarna i det finska inbördeskriget var antagligen Allan Winge. Han var den första ordföranden i föreningen Finlandskrigare 1918 som bildades 1930, och som hade som syfte att "hålla kamratskapet och de gemensamma minnena vid liv samt att i mån av tillgång bispringa nödställda kamrater och deras efterlevande".²⁹² Han var också en av de sista som fortfarande levde i mitten av 1970-talet när föreningens dokument och handlingar lämnades in till Krigsarkivet i Stockholm. Att han in i det sista var mån om vilka minnen som fördes vidare vittnar ett brev till Olof Sjöstrand om. Sjöstrand som hade varit med i inbördeskriget hade på äldre dagar skrivit ner sina hågkomster (eventuellt på uppdrag av Winge). Där beskrivs motiven på följande sätt:

"Jag hade nyss slutat min militärtjänst, 500 dagar lång, och var sålunda väl utbildad. Jag hade alltid varit intresserad av det militära och här gavs ett tillfälle att praktiskt begagna

²⁹² Föreningen Finlandskrigare 1918, vol 3.

kunskaperna. Redan som liten pojke hade jag tjusats av Fänrik Ståls Sägner. Min specialitet hade varit att deklamera Wilhelm v. Schwerin stående på huvudet. Fältskärens berättelser hade fånglat mitt sinne. Finnarna hade alltid slagits för oss i gamla tider. Jag hade lidelsefullt följt med den finska kampen mot det ryska förtrycket. Och nu slogs Finland för sitt nyförvärvade oberoende. Då borde man vara med. En smula äventyrslystnad fanns nog också hos en ung man, vikingars ättling.”²⁹³

Denna motivbild föll Allan Winge i smaken (den är ju inte helt olik hans egen – bortsett från äventyrslystnaden). I sitt brev till ”Broder Olof” skickat den 30 januari 1971 så skriver Winge att

”Hänvisande till mitt brev av den 2 ds översänder jag härmed till Dig nedanstående reflektioner, sedan jag kritiskt granskat Dina minnesanteckningar från 1918. Som Svenska Brigadens sista chef – Hjalmarsson var i realiteten endast namnchef, därtill utnämnd av Mannerheim såsom den äldsta svenska f.d. aktiva officeren – har det för mig, i alla dessa mellanliggande år, varit en hederssak, att för kommande tiders forskning få fram bärande och absolut trovärdiga underlägg för motiven till frivilliga rikssvenskars deltagande i Finlands Frihetskamp 1918. Med undantag av Boethius officiella bok om Svenska Brigaden – där jag ej ens tillfrågades om eventuella upplysningar – ha de flesta, i bokhandeln utkomna skrifterna, varit synnerligen subjektiva d.v.s. framhållande egna bedrifter och ställningstaganden såsom väsentliga. Ditt opus är fritt från sådana slutsatser, bedömanden och ställningstaganden och kommer därför att införlivas med vår Förenings arkiv, som kommer att överlämnas till Krigs- eller Riksarkivet. Önskvärt vore dock om Du ville komplettera nedanstående, av mig gjorda reflektioner eller anmärkningar.”²⁹⁴

Sedan följer en ansevärd mängd förslag (eller uppmaningar) om ändringar i texten. Winge avslutar sitt brev med att ”som helhetsintryck vill jag slutligen framhålla, att dessa minnesanteckningar äro mycket värdefulla ur forskarsynpunkt, ty de återger på ett mycket väsentligt sätt ”mannen i ledets”

²⁹³ Föreningen Finlandskrigare 1918, vol 2.

²⁹⁴ Föreningen Finlandskrigare 1918, vol 2.

synpunkter och uppfattning av olika lägen av Svenska Brigaden i strid och vila”.²⁹⁵ För Allan Winge var det alltså i många decennier *en hederssak, att för kommande tiders forskning få fram bärande och absolut trovärdiga underlägg för motiven till frivilliga rikssvenskars deltagande i Finlands Frihetskamp 1918*. Hans strävan är berömvärd, men det finns givetvis också en skevhet i uttalandet eftersom han själv så ihärdigt var tvungen att granska och godkänna motiven (för övrigt är det intressant att se hur han på gamla dar tillät sig att kritisera annan svensk litteratur om inbördeskriget).

Att Winge kände sig främmande i 1970-talets Sverige är inte att ta miste på. I sitt jubileumstal 55 år efter inbördeskriget så betonade han exempelvis (säkert inte utan en viss nostalgi) de djupa förbindelserna mellan de svenska och de finska folken, och ”tankarna gå givetvis tillbaka och samhörigheten i kultur, lagar och familjeliv har säkerligen en djupare betydelse än vad många idag tror i vårt vänsterextremistiska samhälle – uppfyllt av ”Maoister, Leninister, Palmeister” – och alla andra slags ”ister””.²⁹⁶ Han menar att ”det enda vi kunna göra är att bevara och befästa alla slags förbindelser mellan våra folk och familjer”, och att ”ju mer vi lär känna varandras psyken, levnadsförhållanden och våra länders vackra natur – desto närmare kommer vi idealet av samhörighet”. Och ännu en sista gång vill han koppla detta till de svenska frivilligas drivkrafter:

”Det var i känslan av detta som vi i ”Svenska frivilliga 1918” gingo över Torne älv – flögo över Bottniska viken eller korsade Ålands hav. Må var och en av oss även i fortsättningen leva upp till denna målsättning.”²⁹⁷

Hur många av de frivilliga som fortfarande fanns kvar i livet för att ta del av hans tal är svårt att säga. Föreningen hade sedan länge tappat medlemmar av

²⁹⁵ Föreningen Finlandskrigare 1918, vol 2.

²⁹⁶ Föreningen Svenska Finlandskrigare 1918, vol 2

²⁹⁷ Föreningen Svenska Finlandskrigare 1918, vol 2

naturliga orsaker. Redan 1958 under 40-årsminnet så talades det om att ”kamrater våra leder ha glesnat och glesnar alltjämt...”.²⁹⁸ Och inför årsmötet 1972 så stod det i kallelsen att: ”Känslan av samhörighet måste hållas levande så länge någon av oss finns kvar. Kom därför, om Du ej är absolut förhindrad”.²⁹⁹

Under 40-årsminnet 1958 så kallade föreningen Finlandskrigare 1918 Svenska Finlandsvivilliga för ”vår syskonförening”.³⁰⁰ Men när Finlandsmonumentet restes den 27 maj 1986 av svenskfinska föreningar i Sverige, däribland Svenska Finlandsvivilliga, så var alltså de frivilliga i det finska inbördeskriget bortglömda – eller kanske snarare borträngda. Redan i inbjudan till tävlingen om konstnärliga förslag så fanns det en stark betoning av att ”skulpturen skulle präglas av ”en positiv framtoning av samhörighet. Den fick inte ha karaktär av krigsmonument””.³⁰¹ Det var därför sannolikt aldrig ens aktuellt att försöka inkorporera minnet av de svenska frivilliga 1918 i Finlandsmonumentet. Detta minne var alltför komplext, och det innehöll smärtsamma element som hade att göra med våld och splittring. Antagligen fanns det också alltför uppenbara kopplingar till nationalism och krigsromantik.

²⁹⁸ Föreningen Svenska Finlandskrigare 1918, vol 3.

²⁹⁹ Föreningen Finlandskrigare 1918, vol 4.

³⁰⁰ Föreningen Finlandskrigare 1918, vol 3.

³⁰¹ Förbundet Svenska Finlandsvivilliga, volym 58 – handlingar rörande Finlandsparken.

4. Sammanfattning och diskussion

Under nästan alla tider och under en mängd omständigheter har svenska män, och i vissa fall kvinnor, tagit sig iväg för att kriga. De frivilliga i det finska inbördeskriget är på så sätt inte unika. Redan på vikingatiden så fanns det skandinaviska varingar i den bysantinske kejsarens livgarde, och svenskar har sedan dess deltagit i många andra staters krigsmakter ända fram tills idag. I *Svenskar i krig 1914-1945* så resonerar Einar Lyth kring olika möjliga motiv för att ge sig iväg ut i krig som frivillig. Han frågar ”Var de äventyrare? Hänsynslösa fanatiker? Aningslösa idealister? Självuppoftande pliktmänniskor? Socialt missanpassade? Levnadströtta?”.³⁰² När man undersöker de svenska frivilliga i det finska inbördeskriget så skulle man vilja besvara Lyths fråga med att alla dessa typer som nämns verkar ha funnits med. Det går att hitta äventyrare och fanatiker, idealister och pliktmänniskor, missanpassade och levnadströtta, och ett flertal andra typer också. Hur sedan dessa personer formulerar sig och skapar berättelser kring sina, och andras, drivkrafter är en annan sak. Detta skapande har, som vi har sett, att göra med bland annat källornas karaktär, yttre påverkan och kollektiva identiteter.

Svenskar med krigserfarenheter passar dock inte väl in i ett land som inte har befunnit sig i krig på över tvåhundra år, och som under en lång tid har förknippats med fred och neutralitet. Starka intressen har skapat och upprätthållit den stora berättelsen om en alliansfri och pragmatisk nation, och de berättelser som har stått i kontrast till den förhärskande bilden har, medvetet eller omedvetet, manövrerats ut. Det finns dock de som menar att bilden av Sveriges som ett neutralt land är ofullständig, och att det inte går att se krig endast som en statlig fråga. Detta stämmer, och är det så att det vi eftersträvar är

³⁰² Gyllenhaal & Westberg, (2008), s 7.

en sann bild av verkligheten så måste också andra berättelser inkluderas, även om de är obekväma.

I denna uppsats har jag studerat de svenska frivilliga i det finska inbördeskriget och deras motiv. Det teoretiska ramverket har baserats på begrepp som berättelser, historiebruk och kollektiva minnen, och det har gjort det möjligt att undersöka resonemangen kring drivkrafter utifrån ett flertal olika perspektiv. Det har varit tydligt att formuleringar och berättelser om motiv i hög grad förändras efter olika förutsättningar, och det har också visat sig i vilka fall som berättelser har en tendens att utvecklas och blomma ut som mest – ofta med hjälp av ett utförligt historiebruk.

Över tusen frivilliga svenskar tog sig iväg till Finland för att delta i inbördeskriget på den vita sidan. En del åkte direkt på egen hand, medan andra anslöt under krigets gång. Många åkte efter att ha varit i kontakt med föreningen Finlands vänner, och de blev placerade i det som kom att kallas den svenska brigaden. Generellt sett så hade svenska officerare ofta viktiga positioner i den vita armén, och flera stycken ingick i den allra högsta ledningen. Under kriget så kom svenskarna oundvikligen i kontakt med krigets verklighet – det finska inbördeskriget har kallats för ett av de grymmaste krigen i Nordens historia. Givetvis blev svenskarna påverkade av denna verklighet, men de blev säkert också påverkade av ceremonier och tal, och av kontakterna med andra frivilliga. När de skulle formulera sig gällande sina motiv efter kriget så slog denna påverkan igenom på många ställen.

De allra första källorna som berör drivkrafter har dock tillkommit innan kriget, och här utelämnar de flesta sina motiv för att vilja åka. En mängd spridda formuleringar förekommer, men framför allt så verkar det ha varit ekonomiska faktorer som har varit viktiga. Dessa källor får sägas representera den stora majoriteten av de svenska frivilliga. Det är det vanliga folket som oftast inte har speciellt mycket av militär bakgrund eller erfarenhet. Under, och framför allt,

efter kriget så tillkommer sedan de andra källorna, och det är nu nödvändigt att ta med fler faktorer i beräkningen för att kunna förstå hur berättelserna kring drivkrafter utvecklades. Det är essentiellt att ta hänsyn till yttre påverkan, och det går inte heller att komma runt viktiga kollektiva identiteter – nationen, släkten och kanske framför allt den militära gemenskapen. Det är genom att ta hänsyn till dessa faktorer som vi kan förklara skillnader och likheter i resonemangen. Även språkets och berättelsernas funktion i de tryckta och otryckta källorna är en ofrånkomlig faktor.

I framför allt de tryckta källorna så utvecklades det tidigt motivbilder kopplade till Fosterlandet. Det var för Sverige som man hade åkt till Finland, ofta för att försöka upprätthålla den svenska äran, vilket den sittande regeringen hade misslyckats med. Finland var en del av Sverige, och det förflutna kunde i enlighet med detta användas för att legitimera deltagandet i inbördeskriget. Ryssarna infogades på ett naturligt sätt i rollen som ”De andra”. Det var framför allt dessa som kampen stod emot, och det gällde egentligen inte bara ett inbördeskrig, utan det gällde svensk och västerländsk kultur, ja vissa kunde till och med att hävda att hela mänsklighetens intressen stod på spel. Samstämmigheten är rörande, och denna enighet kom att utgöra basen för det kollektiva minnet av motiven. Men det var ett bräckligt minne. Dels skapades det av en militär och kulturell elit, och det är tveksamt om ens alla frivilliga själva kunde känna igen sig, och dels förändrades Sverige och världen. Efter det andra världskriget var den mentala kartan omritad, och nationalism och krig stod inte längre högt i kurs. Dessutom hade svenska frivilliga också deltagit på Finlands sida mot Sovjetunionen under det senaste världskriget, och dessa insatser var lättare att infoga i det nya svenska kollektiva minnet (även att de i sin helhet var djupt problematiska). Den insats som kom att symbolisera den svenska frivilligheten i Finland under det andra världskriget var den där svenskar hjälpte ett underlägset grannland att försvara sig mot övervåld. Svenskarna var (i denna första insats) knappt inblandade i några strider, men det

spelade ingen roll. Kanske var det till och med bättre så. Denna melodi passade på ett utmärkt sätt in den nya svenska freds- och neutralitetskören.

För att åter anknyta till denna undersöknings inledning så är det alltså inte så konstigt att ett monument över de frivilliga i det finska inbördeskriget saknas. I historiebruk så är monument ett av de allra viktigaste verktygen för att beskriva ett historiskt skeende och för att göra det förflutna levande. Jay Winter, som har undersökt krigsmonument efter det första världskriget, ser dessa som både uttryck för det kollektiva minnet och som en plats för kanalisering av förlust.³⁰³

Avsaknaden av ett monument skulle följaktligen kunna ses som avsaknaden av ett kollektivt minne där de svenska frivilliga i det finska inbördeskriget ingår.

Är det då inte lika bra som det är? Att den svenska frivilliginsatsen under det finska inbördeskriget är glömd? Jag tror att det finns åtminstone ett par olika poänger med att belysa det svenska deltagandet i Finland 1918 på ett vetenskapligt sätt. En har att göra med vårt ansvar att försöka beskriva det förflutna så som det faktiskt såg ut. Även om det finns en ambition att skapa ett samhälle byggt på t ex fred och neutralitet så bör detta inte göra att vi förtiger att det en gång har varit annorlunda. Krig är inte bara en statlig fråga, och Sveriges nittonhundratals historia är inte komplett utan krigsinsatserna. Det finns ingen anledning att lägga historien tillrätta, varken åt det ena eller andra hållet. Det är också viktigt att de skildringar och undersökningar som faktiskt finns är nyanserade och baserade på vetenskapliga principer. En annan poäng har att göra med formuleringar om motiv och skapandet av historiska berättelser. De frivilliga svenskarnas (och deras anhörigas) formuleringar och resonemang kring sina och andras drivkrafter kan visa på något mer allmängiltigt. De kan fungera som exempel på hur mångfacetterad frågan om motiv är. Allt som oftast vill man hitta *en* orsak, eller möjligtvis några stycken, till att människor, oftast unga män, väljer att åka iväg till ett krig. Den sporadiska litteratur som idag finns om

³⁰³ Winter, Jay: *Sites of memory, sites of mourning – The Great War in European Cultural History* (2005), s 78f.

de svenska frivilliga i det finska inbördeskriget är inte något undantag. Emellanåt ges det mer nyanserade bilder av drivkrafterna för deltagandet, men inte sällan hemfaller man åt ganska grova generaliseringar där i värsta fall en hel grupp på över tusen personer kan tillskrivas en viss mentalitet eller en viss motivation. Ett liknande aktuellt exempel är konflikterna i Mellanöstern. Varför reser unga svenskar med invandrarbakgrund till dessa grymma krigshärdar för att slåss för en totalitär islamisk ideologi? Ett, eller några få, motiv får ofta fungera som förklaringsmodell för hela kollektivets beslut och handlingar. På så sätt kanske man kan tillfredsställa en allmänhets smått desperata begär efter pusselbitar som passar in. Men människor är komplicerade, och verkligheten får alltid fler nyanser när man börjar undersöka den närmare. Det finns en mängd olika faktorer som kan påverka våra beslut, och det finns kanske framför allt en mängd olika faktorer som kan påverka våra formuleringar och berättelser om våra beslut och våra motiv.

5. Källor och Litteratur

Tryckta källor:

Douglas, Archibald: *Kriget i Finland 1918* (1928), P.A. Norstedt & Söner, Stockholm.

Douglas, Archibald: *Jag blev officer* (1950), Bonniers, Stockholm.

Ehrensverd, Carl August: *I rikets tjänst* (1965), Norstedt & Söner, Stockholm.

Hamilton, Gilbert: *I fält* (1919), Albert Bonniers förlag, Stockholm.

Hamilton, Hugo: *Dagböcker 2, 1917-1919* (1956), Norstedts, Stockholm.

Hjalmarsson, Harald: *Mina krigsminnen från Finland*, (1919), Åhlén & Åkerlund, Stockholm.

Hülphers, E. Walther: *Med Svenska Brigaden*(1918), Svithiod, Stockholm.

Klein, Ernst: *Vita och röda* (1918), Svenska Andelsförlaget, Stockholm.

Linder, Ernst: *Från Finlands frihetskrig* (1920), Norstedts, Stockholm.

Linder, Ernst: *Efter sexton år* (1935), Victor Petterssons Bokindustri AB, Stockholm.

Myrén, Paul: *I revolutionstider* (1920), Bonniers, Stockholm.

Mörner, Birger: *Ur mitt irrande liv* (1925), Bonnier, Stockholm.

Palme, Ulf: *Minnen* (1993), Carlssons bokförlag, Stockholm.

Svenska Brigaden – en skildring från Finlands frihetskrig på uppdrag av föreningen Finlands Vänner. Utgiven av Axel Boëthius (1920), Söderström & Co, Helsingfors.

Svenska Brigaden. Red. Gustav Unionius (1932), Helsingfors.

Wickström, Nils: *Som officer med den Svenska Brigaden i Finland* (1919), Söderström & Co, Helsingfors.

Otryckta källor:

Krigsarkivet i Stockholm: Einar Lundborgs arkiv, Erik Grafströms arkiv, Sixten Sandbergs arkiv, Svenska brigadens arkiv, volym 28: stridsberättelser, Allan Wings arkiv, Ernst Linders arkiv, Archibald Douglas arkiv, Gösta Törngrens arkiv, Lennart Zielfelts arkiv, Finlands Vänners arkiv, Förbundet svenska finlandsvilliga: Handlingar rörande Finlandsparken.

Litteratur:

Abrahamsson, Bengt: *Militärer, makt och politik* (1972), Prisma, Stockholm.

Ahonen, Sirkka: *Coming to Terms with a Dark Past – How Post-Conflict Societies Deal with History* (2012), Peter Lang, Frankfurt am Main.

Andersson, Rainer: *Vad gjorde du i Finland far?* (1993), Sahlgrens förlag, Estland.

Aronsson, Peter: *Historiebruk – att använda det förflutna* (2004), Studentlitteratur, Lund.

Carlshamre, Staffan: *Förklara och berätta vad som hänt. Fyra uppsatser om historiens filosofi* (1995), Göteborg.

Danielsson Malmros, Ingmarie: *Det var en gång ett land... berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar* (2012), Scandinavianbook, Aarhus.

Dybelius, Anders: *Ett hållbart minne? Historiebruk kring Georg Carl von Döbeln 1848-2009* (2012), Göteborgs Universitet.

Ericson, Lars: *Svenska frivilliga. Militära uppdrag i utlandet under 1800- och 1900-talen* (1996), Historiska media, Lund.

Gyllenhaal, Lars & Westberg, Lennart: *Svenskar i krig 1914-1945* (2008), Historiska media, Viborg.

Jensen, Johannes: *Frivillig soldat från fredens nation – en studie av spanienfrivilligas och finlandsfrivilligas historiebruk och minne* (2013), Mastersuppsats Göteborgs universitet.

Julihn, Magnus: *Svenska frivilliga till det vita Finlands hjälp 1918: Stabsofficerare och Svenska brigaden* (1996), Militärhögskolan, enskild utredning.

Karlsson, Klas- Göran& Zander, Ulf: *Historien är nu- en introduktion till historiedidaktiken* (2004), Studentlitteratur, Lund.

Koskimies-Envall, Marianne(red.): *Blod på drivan - händelserna 1917-1918 ur ett österbottniskt perspektiv* (1999), Österbottens museum.

Meinander, Henrik: *Finlands historia* (2006), W S Bookwell Oy, Borgå.

Misztal, Barbara A.: *Theories of social remembering* (2003), Bell and Bain Ltd, Glasgow.

Nationalencyklopedin (1991), Band 6, Bra Böcker AB, Höganäs.

Nietzsche, Friedrich: *Om historiens nytta och skada. En otidsenlig betraktelse.* (1998), Stockholm.

Nilsson, Karl N. Alvar: *Svensk överklass och högerextremism under 1900-talet* (2000), Federativ, Stockholm.

Näsman, Jan Olov: *Till Finlands räddning och Sveriges heder* (2012), Schildts & Söderströms, Helsingfors.

Oredsson, Sverker: *Stormaktsdrömmar och stridsiver: ett tema i svensk opinionsbildning och politik 1910-1942* (1993), Tidskriften Scandiavol 59 (nr 2), Lund.

Paavolainen, Jaako: *Röd och vit terror. Finlands nationella tragedi och fånglägren 1918* (1986), Norstedts, Stockholm.

Psykologilexikon (utarb. av Henry Egidius) (2005), Natur och kultur, Stockholm.

Roselius, Aapo: *I bödlarnas fotspår* (2007), Scandbook, Falun.

Runeberg, Johan Ludvig: *Fänrik Ståls sägner* (1950), Bonniers, Stockholm.

Rüsen, Jörn: *Berättande och förnuft* (2004), Daidalos, Uddevalla.

Rüsen, Jörn: *History; Narration, Interpretation, Orientation* (2006), New York.

Soikkanen, Hannu: *Dokument från det finska inbördeskriget* (1980), Rabén & Sjögren, Ystad.

Stenquist, Bjarne: *Den vita segerns svarta skugga. Finland och inbördeskriget 1918* (2009), Livonia print, Riga Lettland. (Atlantis).

Tosh, John: *Historisk teori och metod* (2011), PAGROUP, Estonia.

Vergilius: *Aeneiden* (1996), Natur och kultur, Viborg Danmark.

Wahlbäck, Krister: *Jättens andedräkt* (2009), Atlantis, Stockholm.

Westerlund, Lars (red): *Norden och kriget i Finland och Balticum 1918-1919* (2004), Statsrådets kanslis publikationer.

Winter, Jay: *Sites of memory, sites of mourning – The Great War in European Cultural History* (1995), Cambridge University Press.

Winter, Jay M. & Sivan, Emmanuel (red.): *War and remembrance in the twentieth century* (1999), Cambridge University Press, Cambridge.

Ylikangas, Heikki: *Vägen till Tammerfors. Striden mellan röda och vita i finska inbördeskriget 1918* (1995), Norbok A/S, Norge.

Zander, Ulf: *Fornstora dagar, moderna tider – bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (2001), Nordic Academic press, Falun.

Internetkällor:

<http://www.svenskatal.se/18091008-georg-carl-von-dobeln-avskedstal-till-de-finska-trupperna/>

<http://www.uppslagsverket.fi/bin/view/Uppslagsverket/Inboerdeskriget> (kartan, bakgrunden)

